

॥ हरिःॐ ॥

मौनमंदिरमां प्राप्तप्रतिष्ठा

पूज्य श्रीमोटा

॥ ॐ ॥

भौनमंदिरमां प्राणप्रतिष्ठा

पूज्य श्रीमोटां
भौनअंकांतना साधको समक्ष
करेलां प्रवयनो

: संपादक :
रमेश म. लट्ट

ॐ आश्रम प्रकाशन, सुरत

- ❑ પ્રકાશક : ટ્રસ્ટીમંડળ,
હરિ:ઠું આશ્રમ, (સ્થાપના વર્ષ ૧૯૫૬)
કુરુક્ષેત્ર મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં,
જહાંગીરપુરા, રાંદેર, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫.
મોબાઈલ ફોન : ૯૧-૯૭૨૭૭ ૩૩૪૦૦
Email : hariommota@gmail.com
Website : www.hariommota.org

© હરિ:ઠું આશ્રમ, સુરત - નડિયાદ.

❑ આવૃત્તિ	વર્ષ	પ્રત	આવૃત્તિ	વર્ષ	પ્રત
પ્રથમ	૧૯૮૫	૨૦૦૦	પાંચમી	૨૦૦૯	૨૦૦૦
બીજી	૧૯૯૧	૨૦૦૦	છઠ્ઠી	૨૦૧૪	૨૦૦૦
ત્રીજી	૧૯૯૭	૨૦૦૦	પુસ્તક તથા ઓડિયો પ્રકાશન		
ચોથી	૨૦૦૫	૧૦૦૦	સાતમી	૨૦૨૨	૫૦૦

- ❑ પૃષ્ઠ : ૧૬ + ૧૮૪ = ૨૦૦
- ❑ કિંમત : રૂ. ૩૦/-
- ❑ પ્રાપ્તિસ્થાન : હરિ:ઠું આશ્રમ, સુરત-૩૯૫ ૦૦૫
હરિ:ઠું આશ્રમ, નડિયાદ-૩૮૭ ૦૦૧
- ❑ મુદ્રણશુદ્ધિ : જયંતીભાઈ જાની, મો. : ૯૪૦૯૨૦૩૦૫૩
- ❑ ડિઝાઈનર : મયૂર જાની, મો. : ૯૪૨૮૪૦૪૪૪૩
- ❑ ઓડિયો રજૂઆત : શૌનક વ્યાસ, અમદાવાદ
- ❑ ટાઈપસેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર,
૨૦૩, મૌર્ય કોમ્પ્લેક્સ, સી. યુ. શાહ કોલેજ સામે,
ઈન્કમટેક્સ, અમદાવાદ-૧૪, મો.: ૯૩૨૭૦૩૬૪૧૪
- ❑ મુદ્રક : સાહિત્ય મુદ્રણાલય પ્રા. લિ.
સિટી મિલ કંપાઉંડ, કાંકરિયા રોડ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૨૨
ફોન : (૦૭૯) ૨૫૪૬૯૧૦૧

॥ હરિ:ૐ ॥
સમર્પણાંજલિ
(સાતમી આવૃત્તિ)

પૂર્વ જન્મના સાધનામય ઉચ્ચ સંસ્કારો ઉદયવર્તમાન થતાં જેઓ અપરિણીત છે અને પોતાનાં માતુશ્રીની સેવાને જ જીવનનું સર્વોત્તમ ધ્યેય માન્યું છે, જેઓ ડૉક્ટરી વ્યવસાયમાં પ્રવૃત્ત હોવા છતાં પોતાના જીવના ઉત્થાન માટે પણ એટલા જ જાગૃત છે. જેઓ હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતમાં દર વર્ષે નિયમિત પણે મૌનઅનુષ્ઠાન કરી રહ્યા છે, અને પૂજ્ય શ્રીમોટા પાસે ઘણું ઘણું પામ્યા છે, જેઓ આશ્રમના નિભાવ માટે હરહંમેશ જાગૃત છે અને આશ્રમની તમામ જરૂરિયાતોની જેઓ અચૂક નિયમિત કાળજી રાખે છે એવા ઓછાબોલા, મૃદુભાષી, શાંત સ્વભાવના એવા સાયન, મુંબઈ નિવાસી

ડૉ. પ્રવીણ શાહ અને

તેમનાં આદરણીય માતાપિતા

સદ્ગત શ્રી દામજીભાઈ ભીમશીભાઈ શાહ અને

શ્રીમતી નિર્મળાબહેન દામજીભાઈ શાહને

‘મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા’ પુસ્તકની આ સાતમી સંવર્ધિત

આવૃત્તિનું પ્રકાશન માનઆદરપૂર્વક સમર્પણ કરતાં અમો

આભાર વ્યક્ત કરીએ છીએ.

તા. ૧૦-૪-૨૦૨૨

રામનવમી, સંવત ૨૦૭૮

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો ૮૪મો સાક્ષાત્કારદિન

ટ્રસ્ટીમંડળ,

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

॥ હરિ:ૐ ॥

નિવેદન

(પહેલી આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટા, હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતમાં દર અઠવાડિયે મૌનએકાંત લેનાર સ્વજનો સમક્ષ મૌનએકાંતની સાધનાપદ્ધતિ વિશે તથા જીવનના વિકાસ પરત્વે કેવી રીતે સાવધાન રહેવાય એ વિશે થોડીક મિનિટો બોલતા હતા. એ વાતોની નોંધ સદ્ગત ભાઈ શ્રી યૂનીભાઈ તમાકુવાળાએ તથા ભાઈ શ્રી ચંપકભાઈ ભૂતવાળાએ કરેલી. એ વક્તવ્યોની નોંધ પૂજ્ય શ્રીમોટા વાંચી જતા હતા. આથી, એ નોંધો અધિકૃત ગણાય. આ પ્રવચનોની હસ્તલિખિત નોટબુકો સુરતનાં મૌનમંદિરોમાં રાખવામાં આવતી હતી. જેથી, એ વાંચવાથી કોઈક સાધકને પ્રેરણા મળે.

એ પ્રવચન નોંધોમાંથી (૧) ‘મૌનએકાંતની કેડીએ’, (૨) ‘મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર’, (૩) ‘મૌનમંદિરનો મર્મ’, (૪) ‘મૌનમંદિરમાં પ્રભુ’, (૫) ‘મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા’* પ્રકાશિત થઈ ચૂક્યાં છે. આ સાથે પૂજ્ય શ્રીમોટાના આ પ્રકારનાં પ્રવચનોની પ્રકાશનશ્રેણી પૂરી થાય છે. હાલમાં ‘મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા’ની પ્રતો અપ્રાપ્ય હોઈને તેની આ છટ્ટી આવૃત્તિ પ્રકાશિત કરતાં અમોને આનંદ થાય છે.

શ્રી રમેશભાઈ ભટ્ટે ઉપરનાં બધાં પુસ્તકોનું માનાર્હ સંપાદન કરી આપ્યું છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પરત્વેના ભાવની વૃદ્ધિ કાજે એ આ કાર્ય કરે છે. એવી એમની ભાવનાની અમે દિલથી કદર કરીએ છીએ.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનું આ પુસ્તક જિજ્ઞાસુઓને જરૂર પ્રેરક અને માર્ગદર્શક નીવડશે એવી શ્રદ્ધા છે.

નડિયાદ,

તા. ૧૬-૯-૧૯૮૫

ટ્રસ્ટીમંડળ,

હરિ: ૐ આશ્રમ, નડિયાદ

* આ શ્રેણીનું છઠ્ઠું પુસ્તક (૬) ‘મૌનમંદિરમાં હરિસ્મરણ’ વર્ષ ૨૦૧૫માં પ્રકાશિત થયું છે.

॥ હરિ:ૐ ॥

પ્રેમરૂપ ચેતનાની પ્રતિષ્ઠા

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ૧૯૩૯ના રામનવમીના દિવસે પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર કર્યો. એ પછી એમના સમાગમમાં આવનાર સ્વજનોએ એકાદ આશ્રમ સ્થાપવા તેઓશ્રીને વારંવાર કહેલું. એક સ્વજને તો એ માટે થનાર ખર્ચના રૂપિયા પણ આપેલા, પરંતુ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ એ રકમ પાછી આપી દીધેલી. એના કારણનું અનુમાન આપણે કરીએ એ યોગ્ય નથી, પણ તેઓશ્રીએ કહેલું કે જેવી રીતે વીજળીના મુખ્ય મથક ઉપરથી વીજળીનો પ્રવાહ બધે પ્રસરે એ રીતે આશ્રમ સ્થાનેથી પ્રભુચેતનાપ્રવાહ પ્રસરવો જોઈએ. આથી, કાળ પાકવા દઈને દસ વર્ષ પછી આશ્રમ સ્થાપના આરંભાઈ.

જોકે ૧૯૪૦ પછી તેઓશ્રીએ જુદે જુદે સ્થળે ક્યાંક કોક સ્વજનના ઘરના ઓરડામાં પણ સાતથી એકવીસ દિવસ સુધીનું મૌનએકાંત આપેલું છે. દક્ષિણ ભારતમાં કેરાપટ્ટી અને કુંભકોણમ્માં આવાં મૌનએકાંત કેટલાંક સ્વજનોએ સેવેલાં છે. અમદાવાદના હરિજન આશ્રમમાં મીરાં કુટિરનો ઉપયોગ પણ મૌનમંદિર તરીકે થયેલો. સુરતમાં હાલના આશ્રમ સ્થાન પાસેના મહાદેવના મંદિરની બાજુમાં પણ મૌનસાધના તેઓશ્રીએ કરાવેલી. આવી બીજી કેટલીક હકીકતો પણ છે.

સામાન્ય રીતે તો એકાંત જીવવું ઘણું જ કપરું છે. સૌનો સામાન્ય અનુભવ એવો છે કે આપણા ઘરમાં પણ આપણે એકલાં બેસીએ તો સમય ઘણો લંબાતો હોય એવો અનુભવ થાય છે. મૌનમંદિરની આ વિશિષ્ટતા છે. આ અંગે સમજૂતી આપતાં પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કહ્યું છે કે ‘ડોક્ટર કે હેલ્થ ઓફિસરને પૂછતાં તે એમ જ કહેશે કે આ જાતનું એકાંત પચાવવું બહુ અઘરું છે. જ્યારે આ મૌનમંદિરની અંદર ભગવાનની કૃપાથી અને ગુરુમહારાજના આશીર્વાદથી એવી ચેતનાશક્તિ રહેલી છે કે જેથી અંદર રહેલો માણસ આનંદથી દિવસો

પસાર કરી શકે છે. અંદર જે ચેતનાશક્તિની મદદ છે એ મદદ તમને ખબર ન પડે એવી રીતે મળે છે. અરે, ખુલ્લા જંગલમાં એકાંતમાં રહેવું એ પણ બહુ અઘરું છે. જ્યારે અહીં તો એ જાતની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થયેલી છે. જેમ મૂર્તિની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા વિના પૂજા થતી નથી તેમ અહીં પણ પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થયેલી છે.’ (મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા, પૃ. ૨૩)

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કરેલી પ્રાણપ્રતિષ્ઠા એક વિશિષ્ટ ગૂઢ વિધિનું પરિણામ છે. તેઓશ્રી ચેતનાનિષ્ઠ હતા અને એ પદ એવું સમર્થ હતું કે વાતાવરણના અણુપરમાણુને એ સચેતન કરી દેતું હતું. મૌનમંદિરોમાં આવી સચેતનતા હોવાથી જ એ સ્થાન-એ મંદિરો મહિમાવંતાં છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કહ્યું છે કે ‘મૌનએકાંતનો ગાળો તો એ જીવ સાથે પોતાને સંકળાઈ રહેવાનો કદી ન પ્રાપ્ત થાય એવો મહામૂલો સમય છે.’

અહીં પોતાને એટલે એમના સ્થૂળરૂપનો સંકેત સમજવાનો નથી, પરંતુ જે ચેતન એમના હૃદયમાં પ્રગટ થયું છે, એ પોતાનું સાચું રૂપ છે, એ જ પરમાત્મા છે. એ રૂપે તેઓશ્રીનું સંકળાવાનું એ જીવ સાથે બને છે. મૌનમંદિરોમાં જીવ-શિવનો સંયોગ થાય છે.

આવી અલૌકિક ક્રિયા એવી ગૂઢ રીતે થાય છે, કે મૌનમંદિરમાં બેસનાર વ્યક્તિને એની ખબર પણ પડતી નથી. કેટલીક વ્યક્તિઓ મૌનમંદિરમાં ‘મોટા’નાં દર્શન થશે એવી ધારણાથી પ્રવેશે છે. અને દર્શન થવાં એટલે ‘આંખેથી દેખાવું’ એવો અર્થ કરીને બેસે છે, પણ મૌનમંદિરમાં ટકી શકાય છે અને આનંદ અનુભવી શકાય છે, એ જ ચેતનરૂપે ‘શ્રીમોટા’નાં સાચાં દર્શન છે.

બીજું, મૌનમંદિરમાં ચિત્ત ઉપર ભગવાનની ભાવનાના પ્રબળ સંસ્કાર પડે છે. આ સંસ્કારો વજ્રલેપ જેવા હોય છે, એમ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કહેલું છે. આપણું જીવન સંસ્કારોનું પરિણામ છે અને જીવનની ગતિ પણ સંસ્કારોના ધક્કાથી જ થયા કરે છે. મૌનમંદિરમાં ચિત્તમાં પડેલ પ્રભુભાવના સંસ્કારો જ્યારે ઉદય થશે ત્યારે તે જીવને

ભગવાનના પંથે ગતિ કરાવ્યા વિના રહેશે જ નહિ. મૌનમંદિરમાં એક-બે કે ચાર વખત બેસવાથી જીવ કાંઈ શિવ થઈ જતો નથી, એમ પૂજ્ય શ્રીમોટાએ કહ્યું છે, એ યોગ્ય જ છે, પરંતુ શિવત્વ વિના અનુભવની શક્યતાની ભૂમિકા ખીલે એવાં સંસ્કારબીજ મુકાય છે. આથી, કોઈ કાળે પણ એ જીવ પોતાનો આધ્યાત્મિક વિકાસ જરૂર કરી શકશે જ.

આ મૌનમંદિરોમાંની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા મર્યાદિત નથી. સામન્ય રીતે મૂર્તિની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરી હોય તો જ તે પ્રતિષ્ઠિત મૂર્તિ પૂજાયોગ્ય ગણાય. પ્રતિષ્ઠા વિના મૂર્તિને પૂજવાથી પૂજા કરનારના જીવનમાં ભક્તિનો જુસ્સો ન પ્રગટે.

મૌનમંદિરોમાંની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનની એક મહત્ત્વપૂર્ણ હકીકત છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની અનુભવદશાનું પ્રગટ પરિણામ પ્રેમ છે. એ પ્રેમ દરેક વ્યક્તિ અનુભવી શકે છે. મૌનમંદિરમાં એ પ્રેમ સઘન, સક્રિય અને કેંદ્રિત બને છે. તેઓશ્રીએ કોક સ્થળે પોતાના અનુભવને વર્ણવતાં ‘પ્રેમસ્વરૂપ ચેતના’ જેવા શબ્દો વાપર્યા છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની ચેતના મૌનમંદિરમાં બેઠેલા જીવાત્માનાં અંતઃકરણો સાથે પ્રેમ કરે છે. આને પરિણામે જીવનાં અંતઃકરણો મંથન અનુભવે છે. પોતે પોતાનાથી જુદો પડેલો જોઈ શકે છે અને હૃદયમાં અપાર ઉત્સાહ, ખંત, ઉમંગ અને પ્રેમભાવનો અનુભવ કરે છે.

વળી, આવા ભાવોનો ઉપયોગ ભગવાનના નામસ્મરણમાં થાય છે, એ તો એથીય વિશેષ ઊંચી હકીકત છે. ભગવાનનું નામસ્મરણ કરવું એ ઘણું જ મુશ્કેલ કામ છે. જ્યારે મૌનમંદિરમાં એ કાર્ય સહજ રીતે થાય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની પ્રેમરૂપ ચેતનાનું એ પ્રગટ પરિણામ છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો આવો પ્રેમ અંદર બેસનારને પૂરેપૂરી છૂટ આપે છે. તેઓશ્રીએ કહ્યું છે કે ‘અહીં કોઈ પણ બેસીને જેની જે જાતની અભિરુચિ હોય તે જાતનું એ ભગવાનનું સ્મરણ કરી શકે છે. વળી, પોતાના કોઈ જીવતાજાગતા પૂજ્ય નરનો ફોટો રાખવો હોય તો

તે પણ રાખી શકે છે. કોઈ પણ જાતની રૂઢિચુસ્તતા નથી. કોઈ બહાર આ અંગે પ્રયોગ કરી શકે છે. બહાર ચારપાંચ કલાકથી વધારે એ કરી શકશે નહિ. બે જણાએ બહાર આવા પ્રયોગો કરેલા છે. બધી જાતની સગવડ છતાં એ શક્ય બન્યું ન હતું. એટલે અહીં જે પ્રાણપ્રતિષ્ઠા છે, તેથી ૧૬-૧૭ કલાક સુધી નામ લઈ શકાય છે. આ કાંઈ મારી મહત્તા બતાવવા નથી કહેતો, પણ જે હકીકત છે, તે નમ્રભાવે કહું છું.’

પૂજ્ય શ્રીમોટાની આ વિશિષ્ટતા છે. પરમાત્મા જ પ્રેમ વ્યક્ત કરી શકે અને એનું આવું પ્રત્યક્ષ અનુભવગમ્ય પરિણામ દેખાડી શકે. પૂજ્ય શ્રીમોટા સાધકને બાહ્યાંતર મોકળાશ આપે છે. વ્યક્તિ કોઈ પણ ધર્મ, સંપ્રદાય કે જાતિની હોય, અને કોઈ પણ જીવતાજાગતા નરના સંબંધમાં આવી હોય તોપણ આ મૌનમંદિરમાં એની પોતાની રીતે એ સાધન કરી શકે છે.

મૌનમંદિરમાં થયેલી પ્રાણપ્રતિષ્ઠાને હું ‘પ્રેમપ્રતિષ્ઠા’ તરીકે ઓળખાવું છું, કેમ કે ‘પ્રાણ’ શબ્દને જે અર્થમાં આપણે અનુભવીએ છીએ એ ચેતનાનિષ્ઠ અનુભવી પુરુષોમાં પરમ પ્રેમમાં રૂપાંતર પામી જાય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની અનુભવદશા એટલી તો ઉચ્ચ હતી કે એ સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મમાં ચેતનાની પ્રતિષ્ઠા કરી શકતી. આજે પૂજ્ય શ્રીમોટાનું સ્થૂળ શરીર ન હોવા છતાંય એમની ચેતનાત્મક હાજરી આવા સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ પ્રેમભાવ દ્વારા અનુભવી શકાય છે. સાધક, પૂજ્ય શ્રીમોટાના પ્રેમ પ્રત્યે જેટલો અભિમુખ અને સ્વીકારાત્મક એટલા પ્રમાણમાં એ વધુ પામી શકે.

મૌનમંદિરની બહાર રહીને જે સાધન થઈ શકતું નથી એ એકાંતવાળા બંધ મંદિરમાં થઈ શકે છે, એ શું સૂચવે છે ? આપણા અંતરમાં કોની ચેતનાનો સંચાર થયો છે, જે આપણને સહજ રીતે આ સાધન કરાવે છે ? ખરી વાત તો એ છે કે હૃદયમાં હૃદયની પ્રેમલીલા છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની પ્રગટ ચેતના આપણી હૃદયસ્થ સુષુપ્ત ચેતના સાથે જોડાઈને એને જાગ્રત કરે છે, પછી ગતિ આવે છે. ભગવાનની

આવી કૃપા વિના સોળ કલાક લગી ભગવાનનું નામસ્મરણ થાય એ શક્ય જ નથી.

મૌનમંદિરમાંની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા-પ્રેમપ્રતિષ્ઠા ત્યાંના વાતાવરણના પરમાણુઓમાં કેન્દ્રિત થયેલી છે. એ અંદર બેસનારનાં અંતઃકરણોને રક્ષે છે, કેળવે છે અને પોતાના આધારમાં રહેલા ચેતનનું સ્ફુરણ કરાવીને એને આનંદમાં રાખે છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો આવો વિલક્ષણ પ્રેમભાવ મૌનમંદિરમાં આજેય છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાએ ‘સાધનાનો ઈતિહાસ’ વર્ણવતી ગઝલોના જે ગ્રંથો લખ્યા છે, એમાં દર્શાવ્યું છે કે ચેતનરૂપે તેઓશ્રી સ્થળાતીત, કાળાતીત છે. એટલું જ નહિ ભાવાતીત અનુભવની સ્થિતિમાં છે. આથી, પૂજ્યશ્રીનો દેહ નહિ હોવા છતાંય ‘એ’ અવસ્થાની સક્રિયતા આ મૌનમંદિરોમાં અનુભવાય છે.

કાળાતીત અવસ્થાના સ્પર્શની સૌથી નોંધપાત્ર પ્રતીતિ એ છે કે મૌનએકાંત માટેના મંદિરમાં બેસનાર વ્યક્તિને સમય સહાય કરતો હોય છે. મૌનમંદિરમાં બેસનારને એવો અનુભવ થતો રહે છે કે એને પ્રભુના સ્મરણ-ચિંતન માટે ઘણો જ લાંબો ગાળો મળ્યો છે, પણ જ્યારે બહાર નીકળે છે ત્યારે અંદર ગાળેલો સમય અલ્પ જ હતો એવો અનુભવ કરે છે. આવો પરસ્પર વિરોધી અનુભવ ઘણો વિલક્ષણ છે. આવો અનુભવ સહજ નથી. પૂજ્ય શ્રીમોટા દ્વારા થયેલી પ્રાણપ્રતિષ્ઠાનું આ પરિણામ છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ મૌનમંદિરો અંગે આટલી વાતો કહેલી અને એની નોંધ રખાયેલી એથી એને ગ્રંથસ્થ કરાઈ છે. (૧) મૌનએકાંતની કેડીએ (૨) મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર (૩) મૌનમંદિરનો મર્મ (૪) મૌનમંદિરમાં પ્રભુ (૫) મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા * આ પાંચ

* આ શ્રેણીનું છઠ્ઠું પુસ્તક (૬) ‘મૌનમંદિરમાં હરિસ્મરણ’ વર્ષ ૨૦૧૫માં પ્રકાશિત થયું છે.

પુસ્તકોમાં તેઓશ્રીના વક્તવ્યને સંપાદિત કરાયું છે. શ્રેયાર્થીઓને પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં આ પુસ્તકો ઘણાં જ પ્રેરક નીવડ્યાં છે.

આ સંપાદન નિમિત્તે પૂજ્ય શ્રીમોટાનું સાંનિધ્ય પામ્યો એનો ઘણો જ આનંદ છે. હરિ:ૐ આશ્રમના ટ્રસ્ટીઓએ મને કાર્ય સોંપીને મારા ઉપર ઘણો જ ઉપકાર કર્યો છે, એ માટે હું હૃદયપૂર્વક તેઓનો આભાર માનું છું.

(ત્રીજી આવૃત્તિ)

આ આવૃત્તિની મુદ્રણશુદ્ધિ કરતાં શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ પહેલી તથા બીજી આવૃત્તિ સાથે લખાણ મેળવતાં, પહેલી આવૃત્તિમાંથી બીજી આવૃત્તિમાંનાં મૂળ લખાણમાંથી કેટલાક ફકરાઓ સરતચૂકથી છપાયા ન હતા. શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ અત્યંત શ્રમ અને ઝીણવટથી એ શોધીને યથાસ્થાને મૂક્યા. ઉપરાંત, કેટલાક શબ્દો તથા વાક્યરચનાઓ પ્રત્યે મારું ધ્યાન દોરીને એ અંગે જરૂરી ચર્ચા કરી. પરિણામે આ આવૃત્તિની મુદ્રણશુદ્ધિ સાથે સાથે શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ પુનઃ સંપાદનનું કાર્ય કરવામાં ખાંખત દર્શાવી છે. પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેનો એમનો નિરપેક્ષ ભાવ, એ જ આ પ્રકારના કાર્ય માટેનું મુખ્ય પ્રેરકબળ છે. આવા સહયોગ બદલ એમનો હૃદયપૂર્વક આભાર માનવા ઉપરાંત, હું એમને ધન્યવાદ પણ આપું છું.

પૂજ્ય શ્રીમોટાના આ પુસ્તકની ત્રીજી આવૃત્તિ વિશેષરૂપે શુદ્ધ પાઠ્યઆવૃત્તિ ગણાય.

તા. ૯-૪-૧૯૯૭

રમેશ મ. ભટ્ટ

॥ હરિઃૐ ॥

નિવેદન

(સાતમી સંવર્ધિત આવૃત્તિ)

પૂજ્ય શ્રીમોટાની કાર્યપદ્ધતિમાં પ્રવચનોનો હિસ્સો ઘણો જ નાનો રહેલો છે. પ્રવચનમાંથી પરમ તત્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી, એવું તેઓશ્રીનું વ્યક્ત થયેલ મંતવ્ય છે. તેમાં જે કંઈ અપવાદરૂપે પૂજ્યશ્રીએ સ્વજનો સમક્ષ ઉચ્ચારણો કર્યાં છે, તેમાં સુરત આશ્રમનાં સ્વજનો અને મૌનાર્થીઓ સદ્ભાગી રહેલાં.

મૌનરૂમમાંથી નીકળેલાં અને મૌનરૂમમાં બેસનારાં તેમ જ રવિવારની પ્રાર્થનામાં જોડાયેલ સ્વજનો સમક્ષ સરળ અને સાદી ભાષામાં પૂજ્ય શ્રીમોટાના હૈયેહોઠેથી જે વાક્યો વ્યક્ત થયાં હતાં તેની નોંધ સદ્ગત શ્રી ચૂનીભાઈ તમાકુવાળા તથા શ્રી ચંપકભાઈ ભૂતવાળાએ રાખી હતી. લાંબાગાળે આ નોંધ ઉપરથી તૈયાર થયેલ પુસ્તક ‘મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા’ની છઠ્ઠી આવૃત્તિની સને ૨૦૧૪ સુધીમાં કુલ અગિયાર હજાર પ્રતો સ્વજનોનાં કરકમળમાં પહોંચી ગઈ છે.

અમદાવાદ સ્થિત શ્રી નચિકેતનભાઈ ઈંદુકુમાર દેસાઈ તરફથી અમોને (૧) શ્રી બાબુભાઈ રણછોડદાસ તમાકુવાળા અને (૨) શ્રી અરવિંદભાઈ બાબુભાઈ તમાકુવાળા બન્ને રહેવાસી સુરતના હસ્તાક્ષરમાં લખેલ પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં મૌનપ્રવચનોની બે નોટબુકો પ્રાપ્ત થઈ. તેને મૂળ પુસ્તક સાથે સરખાવવાનું કાર્ય સુરત સ્થિત ડૉ. મનસુખભાઈ પટેલ તથા ડૉ. શૈલેશભાઈ ગોટીએ કર્યું છે. તે નોટબુકોમાંથી ઘણી બધી મહત્ત્વની માહિતીઓ અને પ્રસંગો મળી આવ્યાં છે. જેનો સમાવેશ પુસ્તકની શરૂઆતથી જ જે તે પ્રકરણમાં કરવામાં આવ્યો છે. પૂજ્ય શ્રીમોટાની વાણી અત્યંત અર્થસભર અને વાચકને સ્પર્શી જાય તેવી છે. પુસ્તકની સરખામણી કરીને ઉમેરણ

કરવાનું તથા યોગ્ય ઓપ આપવાનું કાર્ય ઘણું ઘણું મહત્વનું અને અઘરું છે. અમો ડૉ. શ્રી મનસુખભાઈ પટેલ તથા ડૉ. શ્રી શૈલેશભાઈ ગોટીનો અંતઃકરણપૂર્વક ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ.

મોડર્ન ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરતાં મૌનમંદિર સીરીઝનાં તમામ પુસ્તકો હવે ઓડિયો સ્વરૂપે પણ ઉપલબ્ધ છે. દરેક પુસ્તકનાં ટાઈટલ ઉપર ઓડિયોની QR Code લિંક આપવામાં આવી છે. જેને મોબાઈલ, આઈપેડ, અન્ય માધ્યમથી સ્કેન કરવાથી આ પુસ્તકો ઓડિયો સ્વરૂપે માણી શકાશે તથા ડાઉનલોડ પણ કરી શકાશે.

આ સુવિધા અંગે અમોને USA સ્થિત શ્રી એન. સી. પટેલનો સહયોગ અને અમદાવાદ સ્થિત શ્રી બિરેન પટેલનું માર્ગદર્શન મળેલ છે, તે બદલ અમો તેમનો ખૂબ ખૂબ આભાર માનીએ છીએ.

આ પુસ્તકની મુદ્રણશુદ્ધિનું કાર્ય શ્રી જયંતીભાઈ જાનીએ પૂરા સદ્ભાવથી, ખંતથી અને ચોકસાઈપૂર્વક કર્યું છે, તે બદલ અમો તેમના ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

સાહિત્ય મુદ્રણાલયના શ્રી શ્રેયસભાઈ વિષ્ણુપ્રસાદ પંડ્યાએ પૂજ્ય શ્રીમોટા પ્રત્યેના ભક્તિભાવથી આ પુસ્તકનું મુદ્રણ કરી આપ્યું છે. તેઓશ્રીના આવા અમૂલ્ય અને ઉદારતાભર્યા સહયોગના કારણે જ પૂજ્ય શ્રીમોટાનો અક્ષરટેહ ઘણી ઓછી કિંમતે સમાજચરણે મૂકી શકીએ છીએ. શ્રી શ્રેયસભાઈ પંડ્યાના અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.

મૌનમંદિરશ્રેણીનાં પુસ્તકોનો સ્વજનોની ખરીદીમાં સમાવેશ થતો હોઈ, આ પુસ્તકની સાતમી સંવર્ધિત આવૃત્તિનું પ્રકાશન કરતાં અમો કૃતાર્થ થયાનો ભાવ અનુભવીએ છીએ.

આશા છે કે સ્વજનો આ પ્રકાશનને આવકારશે.

તા. ૧૦-૦૪-૨૦૨૨

રામનવમી, સંવત ૨૦૭૮

પૂજ્ય શ્રીમોટાનો ૮૪મો સાક્ષાત્કારદિન

ટ્રસ્ટીમંડળ,

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

મૌનમંદિરશ્રેણીનાં છ પુસ્તકો પ્રકાશિત થયાં છે
અને આશ્રમમાં ઉપલબ્ધ છે.

ક્રમ	પુસ્તકનું નામ	પ્રવચન વર્ષ
૧.	મૌનએકાંતની કેડીએ	(૧૯૫૯-૬૦)
૨.	મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર	(૧૯૬૦-૬૧)
૩.	મૌનમંદિરનો મર્મ	(૧૯૬૧-૬૨)
૪.	મૌનમંદિરમાં પ્રભુ	(૧૯૬૨)
૫.	મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા	(૧૯૬૨-૬૩)
૬.	મૌનમંદિરમાં હરિસ્મરણ	(૧૯૬૮)

॥ हरिःॐ ॥

अनुक्रमणिका

क्रम	विषय	पृष्ठ
१.	सौथी सरण रस्तो (६-११-१८६२)	१
२.	मेण-मेणवण शा माटे ? (२०-११-१८६२)	५
३.	सुखनो मार्ग (२७-१२-१८६२)	१२
४.	प्राणप्रतिष्ठित मौनमंदिर (११-१२-१८६२)	१८
५.	भगवाननो भरोसो (१८-१२-१८६२)	२६
६.	मौनमंदिरमां ओर्ध्वगति (१-१-१८६३)	३५
७.	એકમાં અનેક, અનેકમાં એક (८-१-१८६३)	४३
८.	બબડાટ બંધ કરો, શહૂર પ્રગટાવો (२२-१-१८६३)	४८
९.	પ્રાતઃકાળ અને સુરતીસ્વાદ ! (२८-१-१८६३)	૫૮
૧૦.	તટસ્થતા (૧૨-૩-૧૮૬૩)	૬૫
૧૧.	તાળું ખૂલ્યાનો દિવસ (૨-૪-૧૮૬૩)	૭૨
૧૨.	ઋણસ્વીકાર અને ઋણમુક્તિ (૧૬-૪-૧૮૬૩)	૮૧
૧૩.	ભાવનાનો ઉદ્વેક (ભાવનાની વૃદ્ધિ) (૨૦-૮-૧૮૬૩)	૯૨
૧૪.	‘હું મારા ભક્તને બુદ્ધિયોગ આપુ છું’ (૩-૯-૧૮૬૩)	૧૦૦
૧૫.	આજે આ શરીરનો જન્મદિન છે (૭-૯-૧૮૬૩)	૧૧૧
૧૬.	સાચા ભક્તનાં લક્ષણો (૧૦-૯-૧૮૬૩)	૧૨૨
૧૭.	ભગવાનની ભાવના (૧-૧૦-૧૮૬૩)	૧૩૮
૧૮.	મનુષ્યજીવનના સંસ્કારો (૨૨-૧૦-૧૮૬૩)	૧૪૮
૧૯.	ભગવાનનો પ્રસાદ એટલે કૃપા (૧૨-૧૧-૧૮૬૩)	૧૫૫
૨૦.	જીવનકળા (૧૯-૧૧-૧૮૬૩)	૧૬૩

भौनभंदिरभं प्रलषप्रतलषल

पूषुतु शुरीभुल

‘ઠું સર્વત્ર વિઘમાન ઠું.’

‘જીવન દર્શન’, ૧૧મી આ., પૃ. ૪૩૧

- શ્રીમોટા

હરિ:ૐ

૧. સૌથી સરળ રસ્તો

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૬-૧૧-૧૯૬૨

ભગવાનને કેવી રીતે ભૂલ્યા ?

ભગવાનને આપણે ભૂલી ગયાં છીએ. કોઈ કહેશે કે હું રોજ પાંચ માળા કરું છું, તે પછી જમું છું. આ રીતે આપણે ભગવાનને છેતરીએ છીએ. એને ટોડલે મૂકતાં હોઈએ તો ઠીક. અરે, ખીસામાં રાખતાં હોઈએ તોપણ ઠીક, પણ આ તો ‘એ’ છે જ નહિ એવી રીતે વર્તીએ છીએ - ‘એ’ને છેતરીએ છીએ. ભગવાન સંસારવહેવારમાં આપણને મદદ કરે છે. જિંદગીમાં કોઈએ પાંચ હજાર રૂપિયા આપ્યા હોય તો એને ભૂલીએ છીએ ? પણ હવા, પાણી, અગ્નિ, પ્રકાશ વગર જિવાય એવું નથી. એ બધું ભગવાને પેદા કર્યું અને એ બધું સહજ રીતે મળે છે. અને એ બધું છે તો ખરુંને ? આ બધાં સિવાય ના જિવાય એ વાત સાચી ? તો કહે, ‘હા’. તો ‘એ’ની કોઈ દિવસ કદરભક્તિ દિલમાં પ્રગટી ? તો કહે, ‘ના’. તો આપણે માણસ તરીકે જીવીએ છીએ તેનું ભાન નથી. ભગવાન તો આપણને પળેપળ જિવાડી રહ્યો છે. એનું ભાન ભગવાનની કૃપાથી આપણને બધાંને પ્રગટે એટલી મારી વિનંતી છે.

ગરજ કેવી રીતે જાગે ?

ભાન કેમ નથી પ્રગટતું ? કારણ કે આપણે ઘોર તામસમાં પડેલાં છીએ. ‘એ’ છે જ નહિ એમ વર્તીએ છીએ.

ખીસામાં કે ટોડલે પણ નથી રાખતાં. કેમ કરીએ તો ‘એ’ છે એનું ભાન પ્રગટે. એનો કોઈ ઉપાય ? તો કહે, ‘જિજ્ઞાસા થવી જોઈએ.’ સંસારમાં આપણને જે સમજણ પ્રગટે છે, તેનું કારણ તેવી ગરજ પ્રગટે છે. ગરજ પ્રગટ્યા વગર નિકટ ના જઈ શકીએ. એવી ગરજ જ્યારે જ્યારે પ્રગટે - ભગવાનને અનુભવવાની જિજ્ઞાસા પ્રગટે તો જ બને. એવી રીતે વર્તવું પડે. તો કહે છે કે ‘ગરજ કે જિજ્ઞાસા તો પ્રગટી નથી. માટે, બીજો કોઈ ઉપાય બતાવો.’ ઈન્જેક્શનથી ઝટ સારું થાય, પણ આયુર્વેદમાં, હોમિયોપથીમાં અને યુનાની દવાની પદ્ધતિમાં ધીરજ જોઈએ તો રોગ જડમૂળથી જાય, જ્યારે ઈન્જેક્શનમાં એ સારું થતાં બીજું નવું ઊભું થતું હોય છે. તો બીજો રસ્તો સંતમહાત્મામાં અનુરાગ, પણ એ મહાત્મા ક્યાં છે ? એને કેવી રીતે ઓળખવા ? સંસારમાં માણસને ઓળખી શકતાં નથી. એક જ માણસ કોઈની સાથે સારી રીતે વર્તે, કોઈ સાથે લુચ્ચાઈથી વર્તે, કોઈ પ્રત્યે મમતા, ક્રોધ વગેરે કરે. આપણે માણસને તો ઓળખતાં નથી તો મહાત્માને કેવી રીતે ઓળખવા ? માણસને ઊગરવાનો કંઈ આરો ?

ચેતનાનિષ્ઠને વળગો

આ બધું અનંતકાળથી ચાલ્યા કરે છે. એટલે કોઈ ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલા હોય તેનામાં રાગ પ્રગટે અને એના કોઈ વચનથી શ્રદ્ધા પ્રગટી અને આપણે તે પ્રમાણે વર્તીએ તો આપણું કામ અને કલ્યાણ થાય. એ સંત જીવનનાં અનેક ક્ષેત્રોમાં ખપ લાગે છે, પણ એને ખોળી કાઢવો બહુ મુશ્કેલ.

ગીતામાતા કહે છે કે ‘સંસારમાં ભગવાનને માટે મથનારાં બહુ થોડાં. વળી, એમાંથીયે એનું સાતત્ય જાળવનારાં થોડાં અને એમાંથીયે એ જાળવી રાખનારાં થોડાં અને એને અનુભવનારાં તો બહુ જ થોડાં.’ એટલે આપમેળે પ્રારબ્ધને કારણે જો એની સાથે મેળ બેસી જાય તો એને પકડી રાખવો, એનામાં રાગ કરવો અને એમ કરતાં સંબંધ વધારવો. સાધારણ રીતે જેની સાથે મેળ બેસી જાય તેને પકડી રાખવો. મારા જેવો જે કોઈ વેશધારી હોય તેની સાથે દિલ મળી જાય તો વળગી રહો. એવાનો પરિચય થાય તો એને વિશેની સાચી સમજણ પડે.

સરળ રસ્તો

એનો પરિચય કેવી રીતે થાય ? એનાં કોઈ લક્ષણો ખરાં ? હા, **wealth, sex and power** - સંપત્તિ, વિષયવાસના અને સત્તાથી એ પર હોય. લાખો મળે છતાં એમાં બંધાયેલો ના હોય. આથી, એટલે કે વાસનાથી એ પર હોય. **power** કહેતાં સત્તાથી એ આવરાયેલો ના હોય. એની નમ્રતાનો અનુભવ થાય છે. આ એનાં લક્ષણો છે. એના અનુભવમાં આવો તો સમજણ પડી જાય. એને પછી પ્રેમથી, ઉમળકાથી વળગ્યા કરશો તો એ સરળમાં સરળ રસ્તો છે. આ સંસારમાં માતા, પિતા, પુત્ર, ભાઈ, બહેન વગેરે મળ્યાં છે, તેનું કારણ એની સાથે તેવું કર્મ ઊભું કર્યું એટલે એ મળ્યાં. તેમ સંતપુરુષ સાથે એવો સંબંધ થાય તો એને વધારવો. આથી, એનો અંગત પરિચય થશે અને એમ કરતાં કરતાં

એના પરિચયથી આપણે એને ઓળખી શકીશું. એમાંથી પછી જિજ્ઞાસા જાગશે અને જો એ સાચી જિજ્ઞાસા હશે તો એ ગતિ કરાવશે. જિજ્ઞાસા સદાય ગતિમાન છે. એ તળાવનાં પાણી જેવી બંધિયાર નથી, પણ ગંગામૈયાના પ્રવાહ જેવી છે. કોઈ પણ લાગણી ગતિમાન છે. એટલે જિજ્ઞાસાની જો ગતિ ના થઈ તો એ ખોટી છે. એટલે સાચી જિજ્ઞાસા હંમેશાં ગતિ કરાવે. એટલે એવા આત્માની સાથે - જેની સાથે રાગ, પ્રેમ, ઉમળકો, લાગણી થઈ, એના ગુણોનો પરિચય થયો અને જિજ્ઞાસા થઈ તો એવો એ આપણને ગતિ કરાવશે અને ઊંચે લઈ જશે. એમાં કોઈ ફેરફાર નથી.

હરિ:ૐ

૨. મેળ-મેળવણ શા માટે ?

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૦-૧૧-૧૯૬૨

ભગવાનની ખાતરી

આપણામાં કહેવત એમ છે કે ‘ભગવાનની ઈચ્છા વિના એક પાંદડું પણ હાલી શકતું નથી.’ સામાન્ય જનસમાજમાં આવી છાપ છે. આ સકળ બ્રહ્માંડમાં-એટલે કે પૃથ્વી ઉપરાંત, અસંખ્ય તારાગણ અને એ પૃથ્વી જેવાં તો કેટલાંયે છે. એ બધાંમાં ભગવાનની, ચેતનની શક્તિ કામ કરી રહેલી છે. કોઈ વળી પૂછે કે ‘એની ખાતરી શી?’ અમે કહીએ છીએ કે ‘તમારી જાતની ખાતરી છે?’ તો કહે, ‘ના’. ક્યારે જન્મ્યા ને ક્યારે મરી જશો તેનીયે ખાતરી નથી. તમને પોતાને જો તમારી ખાતરી નથી તો ઈશ્વરની કેવી રીતે ખાતરી કરવી ?

અપ્રત્યક્ષ પ્રભુનું શું ?

તમારે ના માનવું હોય તો ના માનો, પણ તત્ત્વજ્ઞાનની દૃષ્ટિએ માનવી કે આપણે ઘરસંસાર ચલાવીએ તેમાં બીજો કોઈ આડખીલી કરે તો તે આપણને પસંદ નથી. તેવી જ રીતે આ બ્રહ્માંડમાં જે ચેતનશક્તિ છે એમાં પાંચ તત્ત્વો છે. આકાશ, તેજ, વાયુ, પૃથ્વી ને જળ. એ પાંચેય છે એમાં તો આપણે બધાં કબૂલ થઈએ. આ તો નિશ્ચિત હકીકત છે. આકાશને ના માનો પણ તેજ, વા, જળ ને પૃથ્વી સિવાય એક પણ પણ ચાલતું નથી. એનો પળેપળ ઉપયોગ છે. આ પૃથ્વીમાં હવા પાંચ મિનિટ બંધ થઈ જાય તો બધા જીવો ખલાસ થઈ જાય

એવી અગત્યની આ હવા છે અને ખપની છે, પણ એના અસ્તિત્વનું આપણને ભાન થાય છે ? એના વડે જીવન ટકે છે અને નભે છે, પણ એના અસ્તિત્વનું ભાન થતું નથી. એ છે એ વાત સાચી. હવા છે, એનો સ્પર્શ પણ છે, તોપણ એ હોવા છતાં એનું ભાન થતું નથી. જે પ્રત્યક્ષ છે એનું ભાન થતું નથી તો જે અપ્રત્યક્ષ છે, નિર્ગુણ-નિરાકાર છે એનું ભાન કેવી રીતે જાગે ?

સહજ ઉપકાર

સંસારવહેવારમાં ખરી તકે કોઈ ઉપયોગમાં આવે તો એનો ઉપકાર ભૂલતાં નથી. તેમ છતાં આ પૃથ્વી, જળ, હવા, તેજ એ બધું મફત મળે છે. ભગવાને એટલી સગવડ ઊભી કરી છે, પણ એનો આભાર માન્યો નથી એટલા આપણે કૃતઘ્ની છીએ. અને આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ એ બધાંયનો કોઈ દિવસ વિચાર નથી કર્યો. આપણે માગીએ કે ના માગીએ છતાં એ આપણા ઉપયોગમાં આવ્યા કરે છે. તેમ છતાં એ એમ કહેતા નથી કે અમે તમને મદદરૂપ થઈએ છીએ. એ બધાંની પાછળ કોઈ પ્રેરણાશક્તિ છે, કારણ કે એ સહજ રીતે મળે છે અને સંસારમાં બીજું કશું કંઈ એની મેળે મળતું નથી. એટલે એની પાછળ કોઈ શક્તિ રહેલી છે અને આ બધાંને પ્રેરણા આપનાર કોઈ શક્તિ રહેલી હોવી જોઈએ એમ બુદ્ધિથી સ્વીકારાય તેવી વાત છે.

મોંઘી વસ્તુ

હમણાં કોઈ વસ્તુ છે તે એક રૂપિયામાં મળે, પણ પછી સો રૂપિયામાં મળે તો તે વખતે એની બહુ કાળજી કરશો. વસ્તુ તો એની એ જ છે, પણ લોકો એમ કહેશે કે ‘ભાઈ,

બહુ મોંઘું છે. માટે, કાળજી કરવી જોઈએ.’ આ બધાં માને એવી વાત છે. એટલે જે અપ્રાપ્ય છે એની આપણે બહુ સંભાળ રાખીએ છીએ. તેવી જ રીતે અમે કહીએ છીએ કે ‘ભગવાન બહુ દુર્લભ છે અને ‘એ’ એમ મળી શકતો નથી.’ તોપણ ‘એ’નું મહત્ત્વ સમજાતું નથી કે જાગતું નથી, કેમ ? એવી જ રીતે પૃથ્વી, હવા, જળનું મહત્ત્વ જાગ્યું ? તો કહે, ‘ના.’ તેવી જ રીતે ‘એ’ના પ્રત્યે એવી સભાનતા જાગી નથી.

સંબંધ બાંધી જુઓ !

વળી, કોઈ પૂછે કે ‘આ ભગવાનથી ફાયદો શો ?’ આપણે તો સ્વાર્થી લોકો. સંસારમાં જેનાથી આપણું હિત સધાતું હોય તેનું આપણે બહુ જાળવીએ. દા.ત. કોઈ આપણને મદદ કરતો હોય તો એ અપમાન કરે તોપણ નીચી મૂંડીએ સાંભળી લઈએ અને સંબંધ બાંધી રાખીએ. એવી જ રીતે ભગવાન જેવો કોઈ મદદગાર નથી. સાંસારિક મદદગાર કરતાં એ વિશેષ છે, એ દિલમાં ઊતરતું નથી. એ ખૂબ ખપનો છે. જો તમે તમારું મોં એના તરફ ફેરવી લો તો એ દેખાય. એ જીવનવહેવારના ક્ષેત્રમાં, મુશ્કેલીમાં, ગૂંચમાં હળવાશ પ્રગટાવે છે. એટલે આપણે જો જીવનવહેવારના સાંસારિક સંબંધમાં તેમ જ રોજબરોજના સંબંધમાં જેનો આપણને ખપ હોય, મદદકર્તા હોય તેનું ગમે તેવું આડુંતેડું ચલાવી લઈએ છીએ તો ભગવાનનો સંબંધ કેમ કેળવતાં નથી ? એ તમે માગશો તે આપણે, પણ જો તમે એની સાથે સંબંધ કરી દો તો. તો કહે, ‘એનો સંબંધ કેવી રીતે કેળવવો ?’ એના ભક્ત થઈ જાવ. જો કોઈ રસ્તે જતાં તમારી પાસે પૈસા માગે તો ના આપો.

તેમ જ એક વખત તમે ભગવાનના થઈ જાવ. પછી એ તમને મદદરૂપ થાય છે કે નહિ એ જુઓ. આપણે ત્યાં તો એવા ઘણા દાખલા છે. આપણા ગુજરાતમાં નરસિંહ મહેતા થઈ ગયા. એમનાં ઘણાં કારજ ભગવાને કર્યાં, પણ કોઈ કહેશે કે ‘એ તો અતિશયોક્તિ કરી છે અને એમને ૨૦૦-૨૫૦ વર્ષ થઈ ગયાં.’

પુનિત મહારાજનો દાખલો

પણ આજે સવારે પુનિત મહારાજનું એક ભાઈએ પુનિત સ્મરણ કરાવ્યું. એ તો ગરીબ હતા. પ્લેટફોર્મ ઉપર સૂઈ રહેતા. એમણે ઘણાં માણસોને જમાડ્યા અને નેત્ર-દંતયજ્ઞો કર્યા અને કેટલો ખર્ચ એ અંગે એમણે કર્યો. આપણા કરતાં તો ઘણાં ભારે કાર્યો કર્યાં. તો વળી, કોઈ કહે, ‘એમને વાસના રહી ગઈ તેનું શું?’ તો એ ભજન શું કરવા કરતા ? મંજીરા કૂટવા શા માટે જતા ? એ તમારે ત્યાં નોતરું દેવા આવતા ? એમણે તો ઘણાં કામ કર્યાં છે. તમે તમારું જ વિચારોને ! તમારી વાસના રહી જાય છે કે નહિ તે તમારે વિચારવું. જેણે સમાજનાં આવાં ઘણાં કામ કર્યાં એની તો ઘણી સારી ગતિ થતી હોય છે. એણે તો કેટલાંય લોકોને છાનું દાન કર્યું છે. શિષ્યવૃત્તિઓ આપી. ઘણા ગરીબ બ્રાહ્મણોને જનોઈ સંસ્કારની સગવડ ના હોય એવાં કેટલાંયને કોઈને ખબર ના પડે એવી રીતે જનોઈ આપી. નેત્ર-દંતયજ્ઞો કરાવીને કેટલાંય લોકોને મદદરૂપ થઈ પડ્યા. એવાની તો કલ્યાણની જ ગતિ છે. જ્યારે મોટા માણસો તો મારી દૃષ્ટિએ ક્ષુદ્ર છે. ભગવાનની વાત એ કપોલકલ્પિત નથી. એ આપણો ગુલામ નથી હોતો,

પણ એની ઉપર આપણને જો પ્રેમ થઈ જાય તો એ આપણાં ઘણાં કામ કરી દે છે.

રાહત ખાતર ભજો

આપણને કોઈ પ્રત્યે પ્રેમ કે લાગણી થાય તો એને માટે દિલમાં લાગણીનો ઊભરો થઈ આવે છે. એટલે ભગવાનના સ્પર્શની હકીકત પણ એવી છે. તો કહેશે કે ‘ભગવાનના ભક્ત થઈએ ત્યારેને ? પણ એ તો કરી શકતાં નથી.’ તોપણ એને જો ભજશો તો સંસારના ક્લેશ-તાપમાં રાહત થશે. માટે, અમે કહીએ છીએ કે એટલા માટે પણ એને ભજો, કારણ કે સંસારમાં દુઃખ, ત્રાસ, મુશ્કેલીઓ તો આવવાનાં જ અને એમાં તમને રાહત થશે.

ભજનનો અર્થ

એક ભાઈએ મને સવાલ કર્યો કે ‘ભગવાન ખુશામતખોર હોય તો એનો શો ખપ ?’ મેં કહ્યું, ‘ભજન કરવું એટલે ખુશામત કરવી એમ થાય ?’ તો કહે, ‘હા.’ તો મેં કહ્યું, ‘તમે ના કરશો.’ ભગવાનનું ભજન કરવું એટલે રાગદ્વેષ મોળા પાડવા. ક્રોધ ના કરવો. બધાં પ્રત્યે સદ્ભાવ રાખવો. અને સકળ કંઈ બ્રહ્મસ્વરૂપ છે. બધાં જ ભગવાનનાં સ્વરૂપ છે તો કોના તરફ ગુસ્સો કરવો ? એટલે સમતા કેળવીએ, સદ્ભાવ રાખીએ અને એવી રીતે વર્તીએ એનું નામ ભજન છે. બાકી, એકાદ કલાક નામ દઈએ અને પછી એમ જ વર્તીએ તેનું નામ ભજન નહિ, પણ આપણે જે કંઈ કરીએ તે બધાં મળેલાંની સલાહ લઈને કરીએ અને મનસ્વીપણે ના કરીએ. જેટલું કામ પ્રેમથી, સહકારથી કરીશું, મન મેળવી

કરીશું તેમાં બરકત રહેશે, પણ જો એમ કરીશું નહિ તો મનમેળ થતો હશે તોપણ નહિ થાય અને એમ ચેતનથી આપણે દૂર થતાં જઈશું.

મેળ મેળવશો તો સુખી થશો

એટલે સંસારમાં જેની સાથે સંકળાયાં છીએ તેની સાથે મેળ રાખીને વર્તીએ તોપણ ભગવાનનું ભજન જ છે. માટે, કૃપા કરીને આટલું તો જરૂર કરજો. દિલનો મેળ, એ બહુ મોટી વાત છે. એનાથી આપણું અનેક પ્રકારનું હિત થાય છે. પૈસાથી તો થાય જ, પણ એકબીજાને સ્વભાવથી ત્રાસ-મુશ્કેલીઓ થાય છે તે પણ નહિ થાય. જો તમે એટલું પણ નહિ કરો તો મારી સાથે જે સંબંધ રાખો છો તેનો પણ કશો અર્થ નથી. એટલે તમે બધાં સાથે મેળ નહિ રાખો તો પંચાત પડશે. માટે, સંસારના, જીવનવહેવારના ક્ષેત્રમાં, કમાવાના ક્ષેત્રમાં આટલું તો જરૂર શીખજો. મેળ રાખવો એ મુખ્ય વસ્તુ છે. એમાં નીચા જવાની વાત જ નથી. ભાઈ, ભાઈને માટે, સ્વજનને માટે પ્રેમ રાખવામાં નીચા જવાનું છે શું ? થોડી ધીરજ નથી રાખતા ? દરેક કોંચડાના ઉકેલ છે. અને આ હકીકત કોઈ એકને કહેતો નથી. બધાંને કહું છું. દરેક કાર્ય બધાંની સંમતિ લીધા વિના, મેળ મેળવ્યા વિના કરશો નહિ. જેમ મેળ મેળવવાની વાત સંસારવહેવારમાં ખપની છે, તે પ્રમાણે આપણામાં પાંચ કરણો છે - મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્. એ દરેક સાથે મેળ રાખો, પણ એ બધાં સાથે મેળ રાખવો બહુ મુશ્કેલ, કારણ કે એ દરેક (મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્) જુદી રીતે વિચારે છે. એ બધાં પાંચેય અંદર

આપસમાં લડતાં હોય છે. એનો મેળ મેળવવા માટે ભગવાનનું ભજન જ એક સાધન છે. એના વડે કરીને જ આપણી બધી વૃત્તિઓનું રૂપાંતર થઈ શકે છે.

ભગવાન એટલે અંતર્યામી. સ્થળકાળનો જેને ભેદ નહિ. બધાંમાં હોવા છતાં નોખો. દૂધમાં જેમ મેળવણ નાખો તો દહીં થાય તેમ જો સંસારમાં એનું મેળવણ કરતા રહો તો સદ્ભાવ અને સુખ મળશે. કોઈએ મને આજ સુધીમાં એમ કહ્યું નથી કે મને સંસારમાં સુખ છે. દુઃખ જાતે ઊભું કરીએ છીએ. માનવીને અહમ્ એવું જાગે કે બીજાંને ગણકારે નહિ. માટે, જેની સાથે આપણાં લટિયાં ગૂંથાયેલાં છે તેની સાથે ભેગાં રહો. આ એકબે જણને લાગુ નથી પડતું, પણ દરેકને લાગુ પડે છે. મારા ગુરુમહારાજે મને કહેલું કે ‘સંસારવહેવારમાં પૃથ્વી ઉપર પગ રાખીને વાત કરજે. સૂક્ષ્મ વાતોથી બધાંને લાભ ના થાય. આ સંસારમાં એ બધાં સુખી થાય એવી વાત કહેજે. એમાં એમનું ભલું થશે.’ માટે, તમને કહું છું મેળ મેળવશો તો સુખી થશો. એટલે મેળ મેળવવો અને રાખવો. ભગવાનની સાથે એવો મેળ રાખો. તો કહે, ‘એ તો રાખતો નથી.’ એ હવા, પૃથ્વી, જળ ને તેજ આપે છે કે નહિ ? અને આ સકળ બ્રહ્માંડ સર્જેલું છે, તે આપણે માટે છે. દરેક માબાપ પોતાનાં છોકરાં માટે કંઈક મૂકી જાય છે. સંસારમાં આ હકીકત છે. તેમ જ ભગવાને આ બ્રહ્માંડમાં બધું મૂક્યું છે. આપણે માટે એ તો અમૃતના સાગર છે. તો સુખી થવું હોય તો એક જ ચાવી છે કે મેળ મેળવવો અને મેળ રાખવો.

હરિ:ૐ

૩. સુખનો માર્ગ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૭-૧૨-૧૯૬૨

કર વિચાર તો પામ

ભગવાનની કૃપાથી કે અકસ્માતથી, ગમે તે કારણથી વિશ્વની આ રચના અને મનુષ્યનું મળેલું આ શરીર - બેનું ઘણું મહત્ત્વ છે. આ જે વિચારે છે તેને માટે ઘણું મહત્ત્વનું છે. ના વિચારે તેને માટે નહિ.

સર્વમ્ દુઃખમ્

સુખ બધાંને ગમે છે. ક્લેશ, સંતાપ, ત્રાસ, દુઃખ, અકળામણ વગેરે ગમતાં નથી. એમાં કોઈ અપવાદ કે બાકાત નથી. ત્યારે માનવી વિચારે છે કે પૈસા હોય તો જ સુખ મળે. હું ઘણાં ઠીક ઠીક પૈસાદાર લોકોના નિકટના સહવાસમાં આવ્યો છું. મને એ લોકોએ કહ્યું, 'આ પૈસાને લીધે અમે દુઃખી છીએ.' વળી, પત્ની સારી હોય અને પુત્રો સારાં હોય ત્યાં પણ મેં ભાળ્યું છે કે બધે સુખ નથી. મેં તો ઘેર ઘેર રોટલા ખાધા છે. ઘણે ઠેકાણે પુત્રપરિવારથી પણ માનવી સુખી નથી.

પરિસ્થિતિનો સ્વીકાર

તો શેને લીધે સુખી થવાય ? જો દેશકાળ સારો હોય તો સુખી થવાય ? ના, એ પણ નથી. ત્યારે શેને લીધે સુખ હોય ? ત્યારે વિચાર કરતાં અને નાનપણથી વિચારતાં તેમ જ ગાંધીવાદી વિચારસરણીને લીધે વિચારતાં એમ જાણ્યું કે સ્વેચ્છાથી સ્વીકારેલી સ્થિતિમાં ગરીબીમાં સુખ છે. જે કોઈ

પરિસ્થિતિ મળે તે પ્રેમથી સ્વીકારીએ તો તેનાથી આડાઅવળા વિચાર ના સૂઝે. એટલે જે તે કંઈ મળે તે પ્રેમથી સ્વીકારીએ તો જ એ બને.

સુખ શેમાંથી મળે ?

પણ એવાની પાસે પણ જીવનનું ધ્યેય શું હોય ? બાહ્ય પરિસ્થિતિનું પણ એ લોકોએ વિચાર્યું નથી. એટલે આવી સ્થિતિનો વિચાર કરવાવાળાં બહુ થોડાં. ત્યારે સુખ શેને લીધે આવે ? સ્ત્રી, પુત્રો, બાહ્યસંપત્તિ એ બધાંને કારણે સુખ મળે એ ભ્રમણા છે. આંતરિક કરણો મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ના મઠારવા ઉપર સુખનો આધાર છે. એને કોણ મઠારે ? જેની પાસે ધ્યેય છે કે 'સુરત જવું છે' એને એ સૂઝે, પણ જેને જીવનનું ધ્યેય નથી, જેણે મનનચિંતવન કરેલું નથી એવો માનવી એનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ને કેવી રીતે મઠારે ? એ તો જેની સામે ધ્યેય પ્રગટેલું નથી એવો માનવી ગમે તે ક્ષેત્રમાં - અરે, પૈસા કમાવાના કે સેવાના ક્ષેત્રમાં ભલે હોય - એનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ને મઠારી શકવાનો નથી, કારણ કે એનું જીવનનું ધ્યેય નક્કી નથી. તો સુખ કદી મળે ? આપણે તો ગાડરિયા પ્રવાહની પેઠે જીવન જીવીએ છીએ. તેમાંથી જાગ્રત થઈને વિચારો કે ભાઈ, સુખ શેમાંથી મળે ?

સુખનો આધાર

આપણે બાહ્યસુખનાં સાધનો જોયાં, પણ એમાંથી સુખ મળતું નથી. એ અનેક મનુષ્યોએ કરેલાં નિવેદનો અને એકરારથી ખુલ્લું થયેલું છે. જીવનમાં ખ્યાતિ પામેલા મનુષ્યો

પણ સુખી નથી. એટલે ખરેખર સુખી તો એવો માનવી છે કે જેણે પોતાનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ને મઠાર્યા હોય. સાચા અર્થમાં સુખી તે જ હોઈ શકે એવો અનુભવ છે, પછી એ ગરીબ, રોગી કે ગમે તેવો ભલે હોય, તે જ સુખની સમૃદ્ધિમાં હોય છે. એટલે એને કેળવવા માટેનું ભાન જાગવું જોઈએ. સુખ આંતરિક કરણોને જ આભારી છે. ગીતામાતા પણ કહે છે કે ‘સુખ બાહ્યસાધનો ઉપર આધાર નથી રાખતું, પણ આંતરિક કરણો ઉપર જ આધાર રાખે છે.’

સુખ - એ જ ધ્યેય

ત્યારે સુખ મેળવવાને માટે ભગવાનની કે ચેતનની વાત છોડી દો, કારણ કે આ જીવનમાં એનો સાક્ષાત્કાર કરીએ એવી ગુંજાશ નથી. એવું ધ્યેય રાખો પણ એવી ધગધગતી વૃત્તિ જાગી નથી ! એવી તમન્ના જાગે ત્યારે તો પ્રયત્ન થયે જાય છે. એવી સ્થિતિ થયા વગર આ માર્ગમાં ડગલાં ભરવાં શક્ય નથી. એ સ્થિતિ માટે ગીતામાતા કહે છે કે ‘જન્મો જોઈશે.’ તો એક ડગલું બસ થાય. માટે, સુખી થવું છે એ ધ્યેય ફક્ત રાખીએ અને પછી એ સુખ અંતરનું છે, આત્માનું છે કે ચેતનનું છે તે પછી વિચારીશું, પણ ફક્ત સુખી થવું છે એવું ધ્યેય રાખીએ.

હકીકત સમજો

બાહ્યકરણોને લીધે અનંત કે સળંગ સુખ મેળવાય એમ નથી, પણ મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ને એવી રીતે કેળવીએ કે સુખનો અનુભવ કરી શકીએ. એવી રીતે વિચારીએ કે આ જે રચના છે તે દ્વંદ્વની છે. પ્રકાશ અને

અંધકાર સાથે જ છે. સુખ અને દુઃખ પણ સાથે છે. પ્રકાશમાં અંધકાર અને દુઃખમાં સુખ રહેલું જ છે. એવાં જોડકાંની રચના છે ત્યાં સુધી સુખ અને દુઃખ રહેવાનાં જ. તો પછી દુઃખ ભોગવો પણ એ ભોગવતી વખતે હેરાન થઈને, ત્રાસીને ભોગવો તો એ કાળ લંબાય છે અને સહેવાની શક્તિ ઘટે છે. દુઃખને ઉમળકાથી સહન કરીએ એવી જીવન જીવવાની ચાવી દરેકે વિચારીને ખોળી કાઢવી જોઈએ, કારણ કે જીવનમાં આ બધાં પાસાં - દુઃખ, અથડામણ, સંઘર્ષ, ગૂંચ વગેરે પ્રગટવાનાં જ. એ એમ જ દૂર થવાનાં નથી. એ રહેવાનાં અને પ્રગટવાનાં. જ્યારે એ બધાં પ્રગટે ત્યારે સ્થિર બુદ્ધિથી, શાંતિથી, પ્રસન્નતાથી એનો વિચાર કરી શકીએ તે માટે ધીરજ કેળવીએ.

ધ્યેય નિશ્ચિત કરો

કર્મનો પ્રકાર સાત્ત્વિક હોય, પણ એને માટે આપણી પ્રકૃતિ સાત્ત્વિક ના હોય તો ભલે કર્મ સાત્ત્વિક પ્રકારનું હોય તોપણ એવા ક્ષેત્રમાં કામ કરવામાં પણ આપણે પ્રકૃતિના કારણે ભેદ ઊપજાવીશું. અભેદ થવું છે, એ આપણી પ્રકૃતિને કારણે નહિ થઈ શકીએ, એ પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ સાત્ત્વિક થાય નહિ ત્યાં સુધી ગમે તેવું કર્મ હોય તોપણ પ્રકૃતિ અનુસાર તે ભેદ જ ઊપજાવે. એટલે જો સાત્ત્વિક પરિણામ પ્રગટાવવું હોય તો પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ સાત્ત્વિક કરવાં પડશે. એટલે જો સુખ અનુભવવું હોય તો પ્રકૃતિને સાત્ત્વિક બનાવો. સુખદુઃખને સમતાથી, શાંતિથી ભોગવો. એ કેમ બને? તો કહે, ‘મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ના જે ધર્મો છે એમાં

તટસ્થતા, સમતા પ્રગટે એમ કરો. એ કર્યા સિવાય અથડામણ, ગૂંચ, ત્રાસ આવશે ત્યારે અટવાઈ જઈશું અને ગૂંચવાઈ જઈશું. એવી પરિસ્થિતિમાં વિચાર કરવા તટસ્થતા જો કેળવાઈ હશે તો યોગ્ય રીતે વિચાર કરીશું. માટે, તટસ્થતા અને સમતા પ્રગટાવો.’ એ કેવી રીતે પ્રગટે ? તો કહે, ‘મનમાં શાંતિ, પ્રસન્નતા રાખો, કેળવો એ એક જ ઉપાય છે.’ દરેક પ્રસંગે સમતા અને તટસ્થતા રહ્યા કરે એવું કરો. એ ક્યારે બનશે ? તો કહે, ‘જો જીવનમાં ધ્યેય પ્રગટ્યું ના હોય તો એના વિના કોઈ પણ માણસ સ્વભાવ બદલી શકવાનો નથી.’

મને પોતાને પણ આધ્યાત્મિક જીવન વિશે કંઈ ખ્યાલ ન હતો. હું તો ગરીબીમાં ઉછર્યો છું. ગરીબીમાં જડતા પ્રગટે છે. જ્યાં સુધી જીવનમાં ધ્યેય પ્રગટે નહિ ત્યાં સુધી માનવી જીવનમાં જડતાથી જ જીવે છે. એટલે જો ધ્યેય હોય તો પરિણામ પ્રગટાવવા અને એને સાકાર કરવા મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્નું રૂપાંતર કરી શકીએ. એ કરવા - એવી સ્થિતિમાં આવવા - જીવનમાં ગતિશીલતા થવી જોઈએ.

રોગમાંથી ધ્યેય પ્રાગટ્ય

મને રોગમાંથી ધ્યેય પ્રગટ્યું. એક મહાત્માની કૃપાથી રોગમાં મને નામ લેવાનું સૂઝ્યું અને અજપાજપ સ્થિતિમાં પ્રગટવાનું થયું. જીવન વિશે મન વિચારતું થયું. નામમાં શક્તિ છે - **Word has a mystic power.** દ્વંદ્વ અને ગુણથી પર હોય એવો કોઈ શબ્દ લઈને એ ઉપર પ્રયોગ કરી જોઈએ તો આ સાચું છે કે નહિ તે ખબર પડે. એટલે ભગવાનનું નામ દેવાથી આપણી પ્રકૃતિમાં ફેર પડવા માંડે છે, પણ એ માટે

અખંડતા એ મુખ્ય છે અને ત્યારે જાગૃતિ અને ધ્યેયની સન્મુખતા પણ સાથે રહી શકે છે. બાળક, નાનાંમોટાં, રોગીનીરોગી દરેક જણ લઈ શકે એવું એક ભગવાનનું નામ છે. મહાત્માઓએ અનુભવ્યું અને નવનીતરૂપે સમાજ સામે ધર્યું કે ‘ભાઈઓ, દુઃખી ના થાઓ. એનું સ્મરણ કરો.’ પણ એ લેવા છતાં એનો ઉઠાવ કેમ નથી થતો? તો કહે, ‘રાગદ્વેષ મોળા પાડો, એકબીજાના ઉપયોગમાં આવો, પ્રેમ કરો, દરેક સાથે સદ્ભાવથી વર્તો, કોઈની અદેખાઈ ના કરો તો એનાથી એનો ઉઠાવ ખૂબ ઝડપથી થાય છે અને જીવનમાં સુખી થવાય છે, રાગદ્વેષ મોળા પડે છે.’ સુખી થવાનો આ રાજમાર્ગ છે.

ભાવનાની જાગૃતિ

મૂળ પ્રશ્ન ઉપર આવું. સુખી થવું હોય તો એનો આધાર મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ ઉપર છે, એમને તટસ્થતા કે સમતાવાળાં કેળવી શકશો તો સુખ મળશે, કારણ કે સુખનો આધાર બાહ્યપરિસ્થિતિ ઉપર કે સાધન ઉપર નથી, એ તો આંતરિક કરણો ઉપર છે. ઋષિમુનિઓએ કહ્યું કે માનવીને એ એકદમ જાગતું નથી અને આપણામાં ભગવાન પ્રત્યે જે ભાવના સુષુપ્તપણે પડેલી છે તેને જાગૃત કરીએ તો જ એ બને.

હરિ:ૐ

૪. પ્રાણપ્રતિષ્ઠિત મૌનમંદિર

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૧-૧૨-૧૯૬૨

સ્મરણથી કલ્યાણ

ઘણાં લોકો પૂછે છે અને પહેલાં પણ હું રસ્તે જતાંઆવતાં ભગવાનનું નામ લેતો ત્યારે મારા મિત્રો મને પૂછતા કે ‘આ ભગવાનનું નામ લેતાં કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વગેરે મોળા પડે ખરા ? આવા જમાનામાં આ બધું બની શકે ખરું?’ તે વખતે મારી પાસે એનો ચોક્કસ જવાબ ન હતો, પણ આપણી આ સંસ્કૃતિ ઘણી જૂની છે અને એનાં મૂળ ખૂબ ઊંડાં છે, તેને ઘણો વખત થઈ ગયો છતાં હજુ તે હયાત છે, જોકે એ ઘણી નિર્બળ થઈ ગઈ છે. આ દેશમાં એવા ઘણા ભક્તો થઈ ગયા કે જેમના અનુભવે આપણને જાણવા મળ્યું કે ભગવાનના નામનું સ્મરણ કરતાં આપણું કલ્યાણ થઈ શકે છે.

પણ કોઈ પૂછે કે ‘આ ભગવાનના નામના સ્મરણથી આપણામાં ફેરફાર થાય છે તે કંઈ Rationally કે Scientifically સમજાય ખરું ? મેં ઘણા મહાત્માઓને અને પૂજ્ય ગાંધીજીને પણ પૂછેલું. એઓનો જવાબ હતો કે ‘શ્રદ્ધાપૂર્વક ભગવાનનું નામ લેતાં આપણી ગતિ ઊંચી થાય છે’, પણ મને પૂરો સંતોષ થતો નહિ, તેમ છતાં ભગવાનનું નામ લીધા કરતો. પછી ધીમે ધીમે એ સમજાયું.

બૌદ્ધિક સમજૂતી

આપણામાં આકાશ, તેજ, વાયુ, જળ ને પૃથ્વી એ પાંચ તત્ત્વો છે. આકાશતત્ત્વનો સંબંધ શબ્દ સાથે, તેજતત્ત્વનો સંબંધ પ્રકાશ સાથે, વાયુતત્ત્વનો સંબંધ સ્પર્શ સાથે, જળતત્ત્વનો સંબંધ રસ સાથે ને પૃથ્વીતત્ત્વનો સંબંધ ગંધની સાથે છે. એટલે આકાશનો સંબંધ શબ્દ સાથે હોઈ, જેમ જેમ નામમાં કે શબ્દમાં નિરંતરતા પ્રગટે ત્યારે આકાશતત્ત્વ ખીલવા માંડે કે ખીલે. આ પાંચ તત્ત્વોને ગુણની સાથે પણ સંબંધ છે. આકાશતત્ત્વને સત્ત્વ ગુણ સાથે, તેજ અને વાયુતત્ત્વને રજસ ગુણ સાથે તથા જળ અને પૃથ્વીતત્ત્વને તમસ ગુણ સાથે સંબંધ છે. એટલે આકાશતત્ત્વ ખીલે ત્યારે સત્ત્વ ખીલે અને એમ થતાં થતાં રજસ અને તમસ મોળા પડે, પરિણામે કામ, ક્રોધ, મોહ, મત્સર વગેરે મોળા પડે. આ જે સમાધાન છે, એ તમને કહું છું.

એટલે આમ નામ લેવાતાં અજપાજપ પ્રગટે તો કામ થાય. અજપાજપમાંથી ભાવના પ્રગટે છે. એની નિરંતરતા કે અખંડતાથી ભાવના પ્રગટે. એ ચાલુ રહેતાં ભાવનાની Intensity પ્રગટે અને એમ થતાં આપણાં મળ, વિક્ષેપ ને આવરણના પડદાઓ તૂટે. આ બધું થવા માટે ભગવાનનું સ્મરણ એ એક મુખ્ય અને સરળ સાધન છે.

અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય

પણ એને માટે અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય બે જોઈએ. અભ્યાસને માટે ઝંખના અને તમન્ના જોઈએ, અને એ પણ સામાન્ય નહિ, Volcanic - એટલે કે ધગધગતા જ્વાળામુખી

જેવી તમન્ના પ્રગટેલી હોય ત્યારે અભ્યાસ સહજમેળે પ્રગટે, તો વૈરાગ્ય સહજમેળે એમાંથી પ્રગટે. વૈરાગ્ય એટલે નિર્મમત્વ, નિરહંકારતા, નિર્લોભ, નિર્મોહ વગેરે. એટલે કે એની એક સમગ્રતા Totality માટે રોજબરોજના વહેવારમાં અભ્યાસ પ્રગટે તો જ આવો વૈરાગ્ય પ્રગટે.

ઘરેડ નહિ, જ્ઞાનયુક્ત

આપણામાં એક ઘરેડયુક્ત સમજણ છે કે સવારમાં ઊઠીને ૫-૧૧ માળા કરવી. બ્રાહ્મણ હોય તો સંધ્યા કે કર્મકાંડ કરે, પણ એનાથી ના ચાલે. જો ચેતન અનુભવવું હોય તો જેટલાંને મળો અથવા જેની સાથે મળવાનું થયું છે તેની સાથે નિરહંકારી, મમત્વ વગરના, નિર્લોભી વગેરે પ્રકારે વર્તવાનું બને અને જો આપણા સંસારના અનેક પ્રકારના સંબંધમાં જે વહેવાર છે એ જાગૃતિવાળો તેમ જ પ્રેમભક્તિપૂર્વક હેતુના જ્ઞાનભાનવાળો બને ત્યારે જ તે ફળદાયી નીવડે છે.

પરિણામ માટે અખંડ સ્મરણ

‘ત્યારે આ નામ દેવું એ મિથ્યા છે ?’ ‘ના !’ પણ જો પરિણામ જોઈતું હોય તો એને અખંડતા, નિરંતરતા સુધી પ્રગટાવો. સામાન્યપણે ૧૨ કલાક સુધી લઈ જવાય, પણ ૧૨ થી ૧૮ કલાક લઈ જવામાં બહુ મથામણ પડે છે. તે પછી પાછી સરળતા છે, પછી ૧૮ થી ૨૪ કલાક થતાં વાર નથી લાગતી. ૧૨ થી ૧૮માં બહુ મથામણ છે. એટલે સ્મરણમાં કેવી ખૂબી રહેલી છે અને આપણાં કરણોની કેવી રીતે શુદ્ધિ થયા કરે છે એ જાણવું હોય તો એનું સ્મરણ કર્યા કરો અને એને અખંડતા સુધી લઈ જવાય એમ કરો.

મોટેથી સ્મરણ

ઘણાં કહે છે કે ‘મનથી મનમાં સ્મરણ કરીએ છીએ.’ પણ મનનો ગુણધર્મ તો સંકલ્પ વિકલ્પ કરવાનો, એ તો એ જ કરે. એને લગની તો સંકલ્પ વિકલ્પ કરવાની છે એટલે એ તો એમાં જ રહે. માનસિક જપ ઉત્તમ ખરા, પણ આપણું મન એટલું નીરવ ના હોય એ કારણે સંકલ્પ વિકલ્પ કરવાનું જ. એટલે આપણા કાન સાંભળે એટલે મોટેથી બોલીને સ્મરણ કર્યા કરવું. એક વખત મનની નીરવતા થઈ જાય, પછી માનસિક જપ થયા કરે તો તે ઉત્તમ. બાકી, જે એમ જ કહે છે કે ‘માનસિક જપ ઉત્તમ’ તો તેને મુબારક !

ભગવાનનું સ્મરણ અનેક રીતે શાંતિ આપનારું છે. ગમે તેવી ઉપાધિમાં, ક્લેશ, ચિંતા, ત્રાસમાં હોવ ત્યારે એક બંધ ઓરડામાં એકાંતમાં બેસીને જોરથી એનું સ્મરણ કરો અને જુઓ તમને શાંતિ થાય છે કે નહિ, પ્રયોગ કરી જુઓ. એ અનેક રીતે સે પૂરે છે.

મારું જીવન ઘણું ગરીબીમાં હતું. ઘણાં લોકોએ મને રાખ્યો હતો. જે લોકોએ મને રાખ્યો અને જ્યાં મારે રહેવાનું બન્યું તેમનું ઋણ મેં ભગવાનની કૃપાથી ચૂકવ્યું છે.

ખરો આશરો ભગવાનનો

ભગવાનનો સહારો એ જીવનમાં સમર્થ આશરો છે. એ અનેક રીતે મદદ કરે છે. જો એનો આશરો લઈએ તો એ ખૂબ મદદ કરે છે, પણ આપણે તો ધનનો આશરો છે. બેંક બેલેન્સ ઉપર જ આપણે તો આધાર રાખીએ છીએ, પણ પંજાબના ભાગલા પડ્યા ત્યારે ધન ક્યાં કામ લાગ્યું ? એટલે

ધનનો પણ ઉપયોગ ભગવાનને માટે કરો. ધનનો આશરો, તેમ જ માતાપિતાનો, પુત્રનો કે એવો સંસારી આશરો લઈએ તો એ તો ચંચળ છે, ખરો આશરો નથી. ભગવાનનો આશરો એ બહુ સમર્થનો આશરો છે. એ ચંચળ નથી. કોઈ ભાગ્યશાળીને જ એ મળે. એ એમ ને એમ ના મળે.

હરિ:ૐ આશ્રમ-મૌનએકાંત ગુરુપ્રસાદી

ત્યારે મારા ગુરુમહારાજે મને કહ્યું કે ‘તારે કોઈ ઉપદેશ કરવો નહિ’ અને હું અહીં કશું ઉપદેશ કે કંઈ કરતો નથી. અહીં કોઈ સમૂહગત પ્રાર્થના કે પ્રવચન નથી. ફક્ત મૌનમાંથી નીકળે ત્યારે પ્રાર્થના થાય છે.

આ દેશમાં શ્રીરામકૃષ્ણ, શ્રીઅરવિંદ અને શ્રીરમણ મહર્ષિ જેવા મહાત્માઓ થઈ ગયા. આ જ દેશમાં રામ, કૃષ્ણ અને બુદ્ધ ભગવાન થઈ ગયા તોપણ આ દેશ તો છે એ એમનો એમ છે. એક એવો કાળ આવ્યો કે જ્યારે ભાષણિયાઓનો પંથ પણ નીકળ્યો. મને મારા ગુરુમહારાજે કહ્યું કે ‘તું આ બધું રહેવા દે. આવા એકાંત ઓરડા બનાવ.’ એટલે આ જે બનાવ્યું છે, તે મેં ગુરુમહારાજના હુકમથી બનાવ્યું છે. એની અંદર બેસનાર બધાંનું પોતાની અંદર જે ભરેલું પડ્યું છે, તે બધું ઊભરાય છે. જે બધું ઊભરાય છે એ બધાંનું એ પૃથક્કરણ કરી શકે છે. પોતામાં શું શું ભરેલું છે એ જાણવાની કદી કોઈને બહાર તક મળતી નથી, અંદર એ તક મળે છે. વળી, અંદર ૧૬-૧૭ કલાક સુધી ભગવાનના નામની પ્રવૃત્તિ થયા કરે છે અને એક જ જાતની પ્રવૃત્તિ કે ભાવનામાં વખત ગાળી શકે છે. પરિણામે એ જાતના સંસ્કાર એના

ચિત્તમાં પડે છે. એ સંસ્કારનો ઉઠાવ થાય છે. એટલે કે એવા અભ્યાસની વધારે ધારણા જાગે છે ત્યારે સંસ્કારો સૂક્ષ્મમાં પ્રવેશે છે અને આપણા જન્મનો આધાર સૂક્ષ્મ સંસ્કારો ઉપર જ રહેલો છે - આ પુનર્જન્મમાં માનતા હોય તેમને માટે છે. આપણો આગળ જન્મ હતો અને બીજો થશે એનો આધાર સૂક્ષ્મ ઉપર છે, સૂક્ષ્મ એ તો ઘરના ઊંમરા જેવું છે.

મૌનમંદિરમાં સહજ સ્મરણ

એટલે અંદર જે બેસે તેને ભગવાનનું સ્મરણ તો અખંડ ચાલે. મારો નાનો ભાઈ આમાં માને નહિ, પણ એક વખત એ પરીક્ષા કરવા બેઠો અને એણે નિવેદન કર્યું છે કે ‘મારે તો નામ લેવું જ ન હતું, છતાં અંદર કોઈ એવી શક્તિ છે કે તેના વડે નામ લેવાયા કરે છે.’ અને મારો વચેટ નાનો ભાઈ છે તે પણ બેઠેલો. તે તો આ તરફ અભિરુચિવાળો. એટલે તેનાથી પણ ખૂબ સારી રીતે સ્મરણ લેવાયા કરેલું.

પ્રાણપ્રતિષ્ઠિત મૌનમંદિર

જેમ મૂર્તિની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થયા સિવાય પૂજા થઈ શકતી નથી તેમ આ જે પાંચ મૌનરૂમો છે તેની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા થઈ છે. અહીં કોઈ પણ બેસીને, જેની જે જાતની અભિરુચિ હોય તે જાતનું એ ભગવાનનું સ્મરણ લઈ શકે છે. વળી, પોતાના જીવતાજાગતા કોઈ નરનો ફોટો રાખવો હોય તો તે પણ રાખી શકે છે. એવું કેટલાંક લોકોએ કર્યું પણ છે. કોઈ જાતની રૂઢિચુસ્તતા નથી. એટલે કોઈ બહાર આ અંગે પ્રયોગ કરી શકે. બહાર ચારપાંચ કલાકથી વધારે કરી શકીએ નહિ. બહાર આવા બે જણાએ પ્રયોગો કરેલા છે. બધી જાતની સગવડ હોવા

છતાં એ શક્ય બન્યું ન હતું. એટલે અહીં જે પ્રાણપ્રતિષ્ઠા છે, તેથી સોળસત્તર કલાક સુધી નામ લઈ શકાય છે. આ કંઈ મારી મહત્તા બતાવવા નથી કહેતો, પણ જે હકીકત છે તે નમ્રભાવે કહું છું.

એકાંતમાં સ્મરણ

પહેલાં તો મારી પાસે પૈસા ન હતા. આ ભીખુકાકા જાણે છે. મને કોઈ ઓળખે પણ નહિ, તેમ છતાં મને કોઈ જાતનો સંકોચ ન હતો. શરીરે નાગો થઈને પણ ફરેલો એનો પણ સંકોચ ન હતો. એટલે આવરણો કે સંકોચ જાય તો જ બધું બની શકે અને એ આવરણો ખસેડવાને માટે ભગવાનનું સ્મરણ ઉત્તમ છે અને એ માટે એકાંત ઓરડામાં પુરાઈને નામ લેવું એ માર્ગ છે. હું દર વર્ષે એકાંતમાં, જંગલમાં એક મહિનો ચાલ્યો જતો. જ્યાં કશી વસ્તી ના હોય એવે ઠેકાણે સ્મરણ બહુ ઉત્તમ રીતે થઈ શકે છે. એટલે એનું સ્મરણ કરી જોઈએ તો સમજણ પડે.

સ્મરણથી પ્રકાશ

રાગદ્વેષ તેમ જ અનેક પ્રકારના ઓથારોનું જોર ભગવાનના સ્મરણથી ઘટે છે. અને આમ, સંસારમાં અનેક પ્રકારથી દબાયેલાં, ચંપાયેલાં છીએ તેમાંથી મુક્તિ મેળવવી હોય, છૂટવું હોય તો ભગવાનનું સ્મરણ કરો.

કર્મનો ત્યાગ કરવાનો નથી. કર્મ પ્રભુપ્રીત્યર્થે કરો. ભગવાનની ભાવના દઢાવો અને એ દઢીભૂત થતાં, એ શક્તિનો આપમેળે પ્રકાશ પ્રગટે એટલે પછી આપમેળે દીવો થાય છે અને દીવો થાય પછી અંધકાર નાસી જાય છે. કરોડો

મણ અંધકાર પણ એક નાનકડા દીવાથી નાસી જાય છે, તેમ કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સરરૂપી અંધકાર ભગવાનનો સ્મરણરૂપી દીવો કરીશું તો આપમેળે ભાગી જશે, પણ એમાં નિરંતરતા જોઈશે. નિરંતરતા પછી જ આમ થશે. માટે, હાલતાં ચાલતાં, દરેક કર્મ કરતાં સ્મરણ લીધા કરીશું અને એમાં નિરંતરતા પ્રગટશે તો જરૂર આપણા કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વગેરે નાશ પામશે. આ નિશ્ચિત હકીકત છે.

ટૂંકમાં આપણામાં પાંચ તત્ત્વો છે. આકાશ, તેજ, વાયુ, જળ ને પૃથ્વી. આકાશનો સંબંધ શબ્દ સાથે, તેજનો સંબંધ પ્રકાશ સાથે, વાયુનો સંબંધ સ્પર્શ સાથે, જળનો સંબંધ રસ સાથે અને પૃથ્વીનો સંબંધ ગંધ સાથે છે. આકાશતત્ત્વમાં શબ્દ રહેલો છે અથવા શબ્દ આકાશમાંથી ઉત્પન્ન થયો છે અને એમ ભગવાનનું નામ એકધારું લેતાં આકાશતત્ત્વ ખીલે છે, અને આકાશને સત્ત્વગુણ સાથે સંબંધ છે. એટલે જ્યારે આકાશતત્ત્વ ખીલે એની સાથે સત્ત્વગુણ ખીલતો જાય છે. અને એમ કરતાં રજસ અને તમસ આપમેળે મોળા પડી જવાના.

એટલે આ ભગવાનનું સ્મરણ એ Rational હકીકત છે, બુદ્ધિથી સમજી શકાય એવી આ વાત છે, એની કોઈ ના પાડી શકે એમ નથી.

હરિ:ૐ

પ. ભગવાનનો ભરોસો

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૮-૧૨-૧૯૬૨

સુખ શેમાં ?

ઘણાં લોકોને આ કાળમાં કહેતાં સાંભળ્યા છે કે ‘ભગવાનનું નામ લેતાં શું વળે ?’ પહેલાંના કાળમાં આપણી શ્રદ્ધા વિશેષ હતી. તે કાળમાં માનવીના જીવનમાં તેમ જ સમાજમાં વિશેષ ખુલ્લાપણું, નેકદિલી, શ્રદ્ધા વિશેષપણે પ્રચલિત હતાં. તે વખતે ભગવાનની કૃપાથી ધનધાન્ય અને દૂધ વગેરે સસ્તાં હતાં. અત્યારના કાળમાં બીજી સગવડો વધી ગઈ. મોજશોખ, વૈભવવિલાસનાં સાધનો વધ્યાં એટલે માનવીના મનની ચંચળતા વધી. લોકો કહે છે કે વિકાસ થયો, પણ જો વિકાસ થયો તો મનનાં શાંતિ, પ્રસન્નતા કેટલાં વધ્યાં તે ખબર પડે !

પહેલાં સુખને માટે દોડધામ ન હતી. એકલું પૈસામાં સુખ સમાયેલું ન હતું, એની વ્યાખ્યા વધારે બહોળા પ્રમાણમાં થતી. આજે એકલા પૈસામાં જ સુખની વ્યાખ્યા છે. એટલે લોકો પૂછે છે કે ‘ભગવાનનું નામ લીધે સુખ મળશે ?’ એનો ઉત્તર છે કે સુખ તો જરૂર મળશે.

પ્રભુ પાછળ ફનાગીરી

આ જગત જન્મ્યું ત્યારથી માનવસમાજ ભગવાનની પાછળ ફના થયેલો છે. ભગવાનની પાછળ કેટલાંયે સંતોએ ભક્તોએ જીવન હોડમાં મૂકેલાં છે. જીવન ન્યોછાવર કરી

દીધેલાં છે. એની પાછળ ગાંડા પણ થયેલા છે. ઋગ્વેદ - એ તો જૂનામાં જૂનો, મનુષ્યે રચેલો ગ્રંથ છે. કોઈ પણ સમાજમાં કે સંસ્કૃતિમાં એવો ગ્રંથ નથી. એના જેટલું જૂનું પુસ્તક આ પૃથ્વીના કોઈ પણ સમાજે પ્રગટાવેલું નથી. એના પહેલાંથી - એટલે કે ઋગ્વેદ રચાયા પહેલાંથી, આપણા ઋષિમુનિઓએ, જ્ઞાનીઓએ પોતાનું જીવન ભગવાનની પાછળ ફના કરેલું છે. ભગવાનની પાછળ ફના થવાનાં જિજ્ઞાસા, અભીપ્સા જે અનાદિકાળથી ટકી રહેલાં છે એની પાછળ જીવતુંજાગતું બળ, ચેતન હોવું જોઈએ, નહિ તો એ ટકી શકે નહિ અને દરેક ઠેકાણે ભગવાનની પાછળ, ચેતનની પાછળ અનંત પ્રકારનાં બલિદાન અપાયાં છે.

સંસ્કૃતિની વિશેષતા

ઈસુના રોમન કેથલિક પંથમાં તપશ્ચર્યાને બહુ મોટું સ્થાન છે. એમાં ગ્રેજ્યુએટ બહેનો ભારે તપ કરે છે. અને એમાંથી નીકળ્યા પછી ધર્મને માટે ફના થઈ જાય છે. અમદાવાદમાં રક્તપિત્તિયાનો આશ્રમ છે. ત્યાં ફાંસથી છ કુમારિકા બહેનો આવી છે અને દરેક ગ્રેજ્યુએટ છે. આપણા દેશમાં એવાં ધગશ કે ઉત્સાહ પ્રગટ્યાં નથી. સમાજને માટે ફના થઈ જવાનાં ધગશ કે ઉત્સાહ પ્રગટે એવી ભાવના નથી, પણ ઈસુના પંથમાં આખી પૃથ્વીનાં બધાં લોકોને ઈસાઈ બનાવી દેવાં એવી ભાવના છે. બધાં ખ્રિસ્તી જ હોય તો એક જ ધર્મ થઈ જાય તો સુખ થઈ જાય એવી માન્યતા છે, પણ રશિયા અને અમેરિકા એક જ ધર્મના છે, છતાં બેઉમાં મેળ નથી. તેમ જ ફાંસ અને જર્મની બન્ને કેટલા લાંબા કાળથી એકમેકના

દુશ્મન તરીકે ઝઘડતા આવેલા છે. એટલે જો એક જ ધર્મના લોકો હોય તો સુખશાંતિ થાય એ વાત માનવા જેવી નથી. તેમ જ મુસલમાનોનું પણ એવું ધ્યેય હતું કે બધાંને મુસલમાન બનાવી દેવાં. ફક્ત આપણી સંસ્કૃતિ બીજા ઘણા દેશોમાં ફેલાઈ ખરી, પણ ફૂલ જેમ સુગંધ પ્રસારે તેવી રીતે આપણી સંસ્કૃતિ ઘણા દેશોમાં ફેલાયેલી, તે તલવારના જોરથી નહિ ફેલાયેલી.

પ્રયોગ કરો

એવી રીતની જે અભીપ્સા અનંત કાળથી ચાલી આવે છે કે ભગવાનને ખાતર જીવન ફના કરી દે છે તેમાં તથ્ય છે. જો રોગ થાય તો દવા લઈએ છીએ, તે રીતે જો માનસિક શાંતિ જોઈતી હોય તો ઓરડામાં - એકાંતમાં બેસીને ભગવાનનું નામ લો. ભલે શ્રદ્ધા ના હોય તોપણ નામ લો. એનાથી શાંતિ મળે છે કે નહિ તે પ્રયોગ કરી જુઓ. રોજ બેસીને આત્મનિવેદન કરો, એને તમારો સાથી રાખો. મિત્ર હોય અને એ તમારી સન્મુખ હાજર હોય એવી રીતે વર્તો. એ ભાવનાત્મક રીતે હાજર હોય છે. એટલે ભક્તિના નવ પ્રકારમાં આત્મનિવેદન એક પ્રકાર છે.

આત્મનિવેદનનું પરિણામ

જો રોજ તમે આત્મનિવેદન કરશો તો મન હળવું થશે અને માનસિક બોજો ઓછો થઈ જશે. એટલે સકળ કામ કરતાં જો ભગવાનનું નામ લેશો તો એક એવા પ્રકારની તમારા મનમાં સાંકળ જોડાશે, તમારો એની સાથે એક અનોખો સંબંધ થશે કે જે તમારામાં હિંમત, બળ, સાહસ, સહનશીલતા,

સદ્ભાવ વગેરે પ્રગટાવશે અને અનેક કોયડાના ઉકેલમાં મદદરૂપ થશે.

ચેતન - જડથી માંડીને સૂક્ષ્મ - દરેકમાં સમાયેલું છે. ઝાડમાં ઝાડરૂપે, જળચરોમાં જળચરરૂપે, પશુચોનિમાં પશુચોનિરૂપે તેમ જ મનુષ્યચોનિમાં માનવીરૂપે - એમ આપણા દરેકમાં ચેતન છે. આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્માં પણ એ છે. માટે, એનું આહ્વાન કરો. એની મદદ લેવાની તૈયારી રાખો. એને વિશે બેદરકાર રહો તો કામ ના લાગે. એટલે એની મદદ લેવાની માનવીની ઈચ્છા જાગે તો જ એની મદદ મળે.

પોતાનો દાખલો

લોકો કહેશે કે આ તો ખોટી વાત છે, પણ મારા જીવનનો દાખલો આપું. મારા મોટા ભાઈ, રાષ્ટ્રીય ચળવળમાં ભાગ લેતા. શ્રી ઈંદુલાલ યાજ્ઞિક, ફૂલચંદભાઈ વગેરે સાથે લોકોને સુધારવાનો પ્રયત્ન કરે. એમાં ને એમાં એમને ટી.બી. થયો. મારી તો સાવ ગરીબ સ્થિતિ. કેવી રીતે દવા કરાવવી ? પણ મારી બાના આગ્રહને કારણે દોઢ હજારનું દેવું કરીને એમની દવા કરાવી તોપણ એમનું શરીર તો ગયું. મારી પાસે પૈસા નહિ અને આઠ જીવનું પોષણ કરવાનું. અને જે લોકો પાસેથી પૈસા લીધેલા તે લોકોના જ ઘર આગળથી રોજ ભજન ગાતો ગાતો જાઉં. મારી માસી રોજ મને ગાળો દે. મારી માને પણ કહે, પણ એ ક્યાંથી પૈસા લાવે ? કંઈ દાગીના હોય તો વેચીનેય આપે, પણ તેય ન હતા. તે મને કહે, 'આ નોકરી છોડી દે અને બીજે નોકરીએ જા', પણ મેં તો વ્રત લીધેલું છે.

તેનું શું ? તો કહે કે ‘આ કુટુંબનું દુઃખ છે અને તું લોભને કારણે બીજે નોકરી નથી કરવા જતો.’ પણ મારું માને નહિ. મેં મારી માને ના પાડી અને કહ્યું કે ‘દવા કોઈ વૈદ્યની કરાવી હોત તો આટલું દેવું ના થાત.’ એટલે હું તો ભગવાનને કહ્યા કરું. એક દિવસ મારી માસીએ મને ઊભો રાખીને ખૂબ ગાળો દીધી ત્યારે મને ખૂબ અરેરાટી થઈ અને મનમાં ખૂબ લાગી આવ્યું. મેં આ દેવું કર્યું તે મારી ભૂલ તો ખરી જ. ગમે તેમ, દેવું ના કર્યું હોત તો સારું થાત. એમ ખૂબ પ્રાર્થના કરતો અને કહેતો કે ભગવાન મને મદદ કર. અને તે દિવસે જ રૂપિયા આઠસોનું એક ઈન્સ્યોર્ડ વલસાડથી આવ્યું. તે મોકલનાર ભાઈનું નામ પણ હતું. એટલે મેં તે પૈસા તો માસીને આપી દીધા અને જેના નામનું રજિસ્ટર્ડ ઈન્સ્યોર્ડ હતું તેની તપાસ કરી. એમને અને મારે પરિચય ન હતો. આ તો કોઈકે એમને જણાવેલું કે તેના એટલા રૂપિયા મને દેવાના હતા. એ એમણે મને મોકલવા પેલા ભાઈને જણાવેલું કે એ બહુ ભીડમાં છે એમ જણાવીને મને મોકલાવેલ. મેં એમનું નામ પુછાવ્યું ત્યારે એમણે મને જણાવ્યું કે એઓએ નામ આપવાની ના પાડી છે. એટલે આ પ્રસંગ મારા જીવનમાં સાચેસાચો બનેલો છે. આવો એક જ દાખલો નથી પણ એવા બેચાર દાખલા છે.

એટલે ભગવાન ઉપર જેનાં શ્રદ્ધાવિશ્વાસ જીવતાં થઈ જાય છે તેને ભગવાન સોએ સો ટકા મદદ આપે છે. મદદ કરનારાને મોકલી આપે છે. સાચી હકીકત છે, પણ લોકો માને નહિ.

મારે પરણવું ન હતું. વિવાહ થયેલો અને હું સાધનામાં દીક્ષિત થયેલો. મેં મારી માને ઘણી ના કહી, પણ એ માને નહિ. એણે તો ઘણી હઠ કરી કે ‘તું લગ્ન નહિ કરે તો કૂવે પડીશ.’ ‘માનું વચન માનવું જોઈએ’ એમ ગુરુમહારાજે સ્વપ્નમાં કહ્યું. ‘જો એનું ના માને તો મારું કેવી રીતે માનશે ? એનું ઊંધુંયતું હોય તોપણ માનવું પડે, જો ભક્તિ પ્રગટે તોપણ.’ પાસે પૈસો નહિ એટલે દૂરના એક સગાં પોતાની પાસેથી થોડા પૈસા લઈને આવ્યા અને મને કહે, ‘તું આ પૈસા વાપર.’ મેં તો પૂછ્યું કે તમને પાછા કેવી રીતે આપવા ? હું તો સેવા કરું છું અને મારી પાસે કોઈ સગવડ નથી. એટલે એમણે તો પાછા ના લેવાની શરતે મને આપ્યા. એટલે એવી લગ્નની લાગી જાય અને શ્રદ્ધાવિશ્વાસ એટલાં પ્રગટી જાય તો બધું સરળ રહે અને બને પણ ખરું.

પણ અત્યારનો કાળ વિશેષ જટિલ, કપરો અને દુર્ગમ છે અને એ કાળમાં જો ભગવાનનું નામ લઈશું તો મનને શાંતિ મળશે, જે હજારો રૂપિયા ખર્ચવાથીયે નહિ મળે.

સિનેમાનું પરિણામ

લોકો સિનેમા જુએ છે - આનંદને માટે સિનેમા છે એમ માનીને જુએ છે. વળી, માને છે કે એનાથી શાંતિ મળે પણ ત્યાં શાંતિ નથી મળતી, પણ એને કારણે આપણામાં એક જાતની ઓછાપણાની વૃત્તિ પ્રગટે છે તે પ્રાપ્ત કરવાને લોભ, કામના, વાસના જાગે છે, એ કારણે ઊલટાં દુઃખી થાય છે. આજે તો કોઈ એવી સિનેમા નથી કે જે ભાવના પ્રગટાવે. ‘સંત તુકારામ’ની એક સિનેમા હતી કે જેનાથી ભક્તિ પ્રગટે.

તેમ જ થોડાં વર્ષો પહેલાંની કલકત્તાની એક ‘ન્યુ થિયેટર્સ’ નામની સંસ્થા હતી, જેનાં પિક્ચરો ભાવનાશાળી હતાં. એ ભાવના પ્રગટાવતાં. આજે તો એ બંધ થઈ ગયાં. એટલે અત્યારે તો ભાવના કે ભક્તિ પ્રગટવાને બદલે વાસના અને કામના, આશાઈચ્છાઓ ઊઠે છે અને એમ ના થઈ શકવાને કારણે દુઃખી થવાય છે.

પ્રભુનામનું સુખ

એટલે પૈસાથી સુખ મળે છે, એ વાત સાચી નથી. જો સુખ મેળવવા ભગવાનનું નામ લઈશું તો એક જાતની રાહત રહેશે, સંતોષ અનુભવાશે, કેમ કે જે નામનો ઉચ્ચાર કરીએ છીએ તે પાછો અંદર જાય છે. એનાં મોજાં બીજાંને કાને જાણ્યે અજાણ્યે અથડાય છે. સાથે સાથે એ આપણે કાને અથડાઈને, જ્ઞાનતંતુઓ દ્વારા મગજમાં અથડાઈને આપણને પણ સંભળાય છે અને એમ અંદર પણ ભગવાનનું નામ લેવાયા કરે છે. જેમ ગાડું ચાલે ત્યારે લોઢાની ધરીમાં જેમ દિવેલ પૂરતાં સ્નિગ્ધતા પ્રગટે છે તેમ ભગવાનનું નામ લેવાતાં આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્માં પણ સ્નિગ્ધતા પ્રગટે છે. એ પ્રયોગ કરવાથી ખબર પડે.

નિર્દોષ સાધન

સંસારમાં કૂલેશ, વિઘ્નો, ત્રાસ, દુઃખ આવે છે અને એમાંથી મુક્તિ મેળવવા કોઈ આશાએશ - રાહત મળે એ હેતુથી પણ ભગવાનનું નામ લઈશું તો દુઃખ હળવું લાગશે. દુઃખ જવાનું તો નથી પણ મન શાંત થશે. એ નિર્દોષ સાધન છે. કંઈ ખર્ચ ના કરવું પડે, વ્યાજ આપવું ના પડે એવું

સહજ અને સરળ સાધન છે અને એનાથી નક્કર ફાયદો થાય એવી હકીકત છે. એનાથી અનેક પ્રકારની દુગ્ધા ઓછી થાય છે. આજે જીવન એક વિપુલ સંગ્રામ છે. આજે જીવનનિર્વાહ ચલાવવા જે ધમાલ કરવી પડે છે તે પહેલાં ન હતી. આજે તો ખર્ચા વધ્યા, માણસો વધ્યાં એમ એ એટલું જટિલ થઈ ગયું છે કે એનાથી મન પણ ક્ષુબ્ધ ને ચંચળ પ્રકારનું થઈ ગયું છે. એમાં શાંતિ, રાહત ને નીરવતા મળે એ માટે ભગવાનનું સ્મરણ એ એક જ રસ્તો છે. એ ફક્ત મનાદિકરણોને સ્પર્શે છે એટલું જ નહિ, પણ શરીરને પણ સ્પર્શે છે. મહાત્મા ગાંધી તો ત્યાં સુધી કહેતા કે ‘ભગવાનનું સ્મરણ રોગમાત્રને મટાડી શકે છે. અને મારી જિંદગીના છેલ્લા તબક્કામાં મારે એમાં જ જિંદગી હોમી દેવી છે.’ એમણે એ માટે ઉરુલીકાંચનમાં એક આશ્રમ કાઢેલો છે. ત્યાં વિનોબાજીના ભાઈ છે. પહેલાં એક દિનશાજી મહેતા કરીને ડૉક્ટર હતા. તેઓનું પુનામાં દવાખાનું હતું, પણ એનો તો ફક્ત પૈસાદાર વર્ગ જ લાભ લઈ શકે એવું હતું. ગાંધીજીનો ઉદ્દેશ તો ગરીબ માણસોના રોગ સ્મરણથી-જપથી મટે, એ માટેનો પ્રયોગ કરવાનો હતો.

ઘણાંના અનુભવ છે કે ભગવાનના નામથી રોગ મટે છે, પણ એ સાબિત કરી શકાતું નથી. મારા શરીરને બહુ પહેલાં ફેફરુંનો રોગ થયેલો. તે વખતે હું ભગવાનનું નામ લેતો અને મેં દવા પણ તે વખતે સાથે કરાવેલી. મને એ રોગ સમૂળગો મટી ગયેલો. એટલે એનાથી એટલું પુરવાર થઈ શકતું નથી, તેમ છતાં એ મટી શકે છે એમ મારું માનવું છે,

કારણ કે જપથી રોમેરોમમાં ચેતન પ્રગટે છે અને એમ જ્ઞાનતંતુઓ Tone up થાય છે.

સ્વરની સૂક્ષ્મ શક્તિ

પંડિત ઓમકારનાથે જર્મનીમાં પ્રયોગ કરાવેલો. એક જાડા કાયની પેટી કરાવેલી. તે અમુક રાગથી અને સૂરથી એ પેટીનો કાય તૂટેલો. એટલે સંગીતનાં આંદોલનોમાં આવી શક્તિ છે અને અમુક પ્રકારના અવાજથી ભય, લાગણી, પ્રેમ, મૂઢતા પેદા થાય એ પણ એમણે કરી બતાવ્યું. અમુક રાગથી જંગલી પ્રાણીઓને મૂઢુ બનાવી શકાય છે, એવું પણ પ્રયોગ કરીને સાબિત કરી આપ્યું છે. આ સૂર-રાગ અને ભજન-ભાવનામાં કંઈક રહસ્ય રહેલું છે ત્યારે ભજનની ભાવનામાં અને સંગીતના સૂરમાં પલટો આણવાની શક્તિ છે. આ તો તમારી બુદ્ધિ સંતોષ પામે તે કારણે દાખલા આપું છું.

જેમ રોગમાં સારા થવા માટે દવા લઈએ છીએ તેમ આ માનસિક રોગનો જો કોઈ રામબાણ ઉપાય હોય તો એક ભગવાનનું નામ છે. એ લઈ જુઓ, પ્રયોગ કરી જુઓ અને જુઓ કે એનાથી ફેર પડે છે ? રાહત અનુભવાય છે કે નહિ ?

હરિ:ૐ

૬. મૌનમંદિરમાં ઊર્ધ્વગતિ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧-૧-૧૯૬૩

મૌનમંદિરમાં હૈયું હળવું થશે

આજકાલ વિજ્ઞાનનો જમાનો છે. વિજ્ઞાનના કાળના તબક્કામાં જે તે બધું પ્રયોગથી સાબિત થાય ત્યારે લોકો માને એવી બધાંની બુદ્ધિ થઈ ગઈ છે અને એ વાત સાચી પણ છે. ત્યારે મૌનએકાંતમાં જે લોકો બેસે છે અને એને જે ભાવ જાગે છે તે જુઓ. એને એટલું બધું રડું આવે કે બીજા કોઈ પ્રસંગે ના બને. કોઈ મરી જાય કે એવી બીજી કોઈ જાતની લાગણી થાય ત્યારે પણ જે રડું આવે તેનાથી હૈયું હળવું થઈ જાય છે. રાજકોટથી એક ફર્સ્ટ ગ્રેડ ઓફિસર આવેલા. તે ત્રણ દિવસ સુધી એટલા રડેલા કે બાપ જન્મારે એવું રડેલા નહિ અને બહાર નીકળીને કહે કે ‘મારું હૈયું તો ખૂબ હળવું થઈ ગયું.’

એવું જ ભગવાનના ભજન વિશે છે. બહાર કેવું થઈ શકે અને અંદર કેવું થાય છે એનો ફેર તમે અનુભવીને પ્રમાણજો. ઘેર બેસીને જે થાય તે ખરેખરું થતું જ નથી. અહીં જે ભજન, સ્મરણ, પ્રાર્થના, ભાવ ઇત્યાદિ થાય છે તેવું ઘરે નથી થતું. આ પ્રયોગથી સાબિત થઈ શકે છે. આ અમે બનાવ્યું છે એટલે નહિ, પણ સો ટકા સાચી વાત છે. અહીં એક બહેન બેઠેલાં, એટલું રડે કે એ બંધ જ ના થાય અને પછી

એણે ચિઠ્ઠી લખી કે ‘મોટા, તમે અહીં આવીને હરિ:ૐ બોલો.’
મેં એમ કર્યું ત્યારે એ શાંત થયાં.

વિશિષ્ટ સેવા

એ પ્રમાણે દરેકનો ભાવ જુદી જુદી રીતે વ્યક્ત થાય છે - ચિત્રકારનો ચિત્રમાં, સાહિત્યકારનો સર્જનમાં એમ ભાવ વ્યક્ત થાય છે, પણ આપણે મધ્યમ કોટિના, તેનો પણ ભાવ કોઈ ને કોઈ રીતે વ્યક્ત થાય. ૨૧ દિવસ કે ૭ દિવસ સતત એવો ભાવ ના જન્મે, પણ અમુક તબક્કે એવું બને. આ પ્રયોગથી સાબિત થઈ ચૂકેલી હકીકત છે. અમારા ગુરુમહારાજના હુકમથી જે ટેકનિક ઊભી કરી છે તે એક પ્રકારની સેવા છે. મનુષ્યનું જીવન એક તલભાર પણ ઊંચું પ્રગટે તો એ મોટામાં મોટી સેવા છે. અંદર જે ભાવ પ્રગટે તેના સંસ્કાર સૂક્ષ્મમાં પ્રગટે છે. એ ભાવના સંસ્કાર ઘણા ઊંચા છે. અહીં જેવો ભાવ બહાર પ્રગટે જ નહિ. એ ભાવ અને એનાથી પડતા સંસ્કાર, હજારો રૂપિયા ખર્ચવાથી પણ ના મળે. ગાંધીવાદી વિચારસરણીવાળા પણ સેવા કરે છે. વિચારસરણી તો ગતિશીલ છે, પણ એ બાદ થઈ જાય, સંકુચિત થઈ જાય, મર્યાદિત થઈ જાય ત્યારે એની દૃષ્ટિ મરી જાય છે. અમુક લોકો કહેતાં હોય છે કે ‘એ જે માને છે તે જ સેવા, બીજી સેવા નહિ.’

ઊર્ધ્વગતિનું સ્થાનક

પણ મારા ગુરુમહારાજે જે કહ્યું છે, ‘જીવોની ગતિ કંઈ ઊંચી થાય, મનની ગતિ કંઈ ઊંચી થાય, કંઈ અભિરુચિ

સારી પ્રગટે તો એ ઊંચા પ્રકારની સેવા છે.’ સેવાનો અર્થ છે, સુખ પામવું અને પ્રસારવું. શાંતિ વગર સુખ પ્રગટે નહિ. જો મન દ્વિધાવાળું કે દગ્ધ હોય તો સુખ મળે નહિ. એટલે સુખ મનનાં શાંતિ-પ્રસન્નતાથી જ મળે. એટલે જેનાથી મનનાં શાંતિ-પ્રસન્નતા પ્રગટ થાય ને મન કેળવાય તે ઊંચા પ્રકારની સેવા છે. અથવા એ પરત્વેની જેની અભિરુચિ જાગે એવી જે રીત છે તે ઉત્તમ પ્રકારની સેવા છે. ગુરુમહારાજે હુકમ કર્યો કે ‘જેનાથી માનવીમનને ઊંચી દિશામાં લેવાપણું બને એવી પ્રવૃત્તિ કરે, અને પોતે પોતાનું પૃથક્કરણ, સંશોધન, પ્રાર્થના, અનુષ્ઠાન કરી શકે એવું બનાવ. માટે, જીવોને અંદર પૂરી દે.’ એટલે એની કૃપાથી જીવના હિતને ખાતર આ બનાવ્યું છે. અમારે પ્રખ્યાતિ જોઈતી નથી. અને અમારે પામવી પણ નથી, કારણ કે પ્રખ્યાતિ તો મળ જેવી દુર્ગંધવાળી છે. એમાં તો ટોળાં મળશે. એમાં કોઈને સુખ ના મળે. ટોળાં કોઈને જંપ ના વળવા દે. એ સુખિયો જીવ હોય તોપણ એના શરીરને ટોળાં ઉપાધિ કરે. એટલે પ્રખ્યાતિ તો અમારે જોઈતી નથી. મેળવવી નથી. એટલે લોકોના હિતને ખાતર આ બનાવ્યું છે અને અંદર બેસનારો જીવ પોતાના મનની સ્થિતિ કેવી થાય છે, તે અંદર જોઈ શકે છે, સમજી શકે છે.

એટલે મારી તમને પ્રાર્થના છે કે બીજા કોઈ ક્ષેત્રની જેમ અહીં મદદ કરો. આ તમને હું સમજાવી શકું છું.

વિનોબાજી કહે છે કે ‘તમારા મનની સ્થિતિ ઊંચી નથી, ભાવના વધી નથી ત્યાં સુધી સેવા સાચી ના નીવડે. તમે

સાત્વિક પ્રકૃતિના ના હોવ તો જ્યાં તમે સેવા કરશો ત્યાં ભેદ જગાડશો, કારણ કે પ્રકૃતિ સૌમ્ય દશાવાળી ના હોય, ભેદ ગયો ના હોય તો જ્યાં જશો ત્યાં ભેદ વધારશો.’

મૌનખંડમાં હરિજન

વળી, આ સાધન કોઈ સંપ્રદાયનું નથી. એમાં કોમનો પણ ભેદ નથી, બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય, શૂદ્ર ગમે તે બેસી શકે. નડિયાદમાં હરિજનને બેસાડવાનો પ્રશ્ન આવ્યો ત્યારે કોઈ કહે, ‘પછી બીજાં નહિ બેસે.’ ત્યારે અમે કહેલું કે અરે, જ્ઞાનમાં ભેદ ના હોય. સમજણમાં ભેદ પ્રગટે તો વાંધાવચકા જાગવાના. એટલે ભેદ હંમેશાં દુઃખનું કારણ છે. એ તો જેને બેસવું હશે તે બેસશે, કારણ કે ગુરુમહારાજનો હુકમ છે કે ભેદ ઘટાડવા.

તરણતારણ મૌનમંદિર

ઘર્ષણ ઘટે તે સેવા, વધે તે દુઃખ. હમણાં દહેરાદૂનથી આશ્રમમાં એક ભાઈ આવેલા. કોમ્યુનિટી પ્રોજેક્ટના સંશોધન વિભાગમાં કામ કરે છે. તેમને કોઈક તેડી લાવેલું. તે કહે કે ‘તમે ભાગી કેમ ગયા ? વીસ વર્ષ સેવા કર્યા પછી તમે એ છોડી દીધી ?’ મેં સેવાનો અર્થ પૂછ્યો તો કહે, ‘સેવા એટલે ઊંચી પરિસ્થિતિમાં પ્રગટવું.’ મેં પૂછ્યું, ઊંચી એટલે આર્થિક કે મનાદિકરણની સ્થિતિ ? તો કહે, ‘હા, મનાદિકરણની.’ તો સેવાથી મનાદિકરણની સ્થિતિ, ગતિ ઊંચી થાય, પણ સેવાથી જો સૂગ પ્રગટે, એનાથી ઘર્ષણ પ્રગટે તો ? એનો જવાબ એમની પાસે ન હતો. એટલે સેવાથી તો મનમાં સહિષ્ણુતા પ્રગટવી જોઈએ, પણ એમ નથી, ઊલટું મનની કેળવણી થઈ

નહિ અને વાંધા પ્રગટ્યા જ કર્યા. એટલે મનમાંથી રાગદ્વેષ ઘટે તો જ ભેદ ઘટશે, નહિ તો નહિ. એ મોળા પડ્યા સિવાય ભેદ ઘટે નહિ. માટે, જો સુખી થવું હોય તો રાગદ્વેષ મોળા પાડવાનું વિચારવું. એ કેમ બને ? રાગદ્વેષ અટકાવવાનું બળ પ્રગટે એવી વૃત્તિ થાય તો બને. ત્યારે રાગદ્વેષ અટકાવવાનું બળ કેવી રીતે પ્રગટાવવું? કોઈ કહે છે, ‘તટસ્થતા, વિવેક, સંયમથી પ્રગટે’. આવું બોલનારાના મનમાં એ કેટલું પ્રગટે તે તો એ જાણે ! પણ રાગદ્વેષ પ્રગટે ત્યારે સંયમ પણ ના રહી શકે. એટલે રાગદ્વેષ પ્રગટે ત્યારે એને સંયમમાં પ્રગટાવવાને આંતરિક બળની જરૂર, અને એને માટે ભગવાનનું સ્મરણ એ એક ઉપાય છે, એનો પ્રયોગ કરી જુઓ. આ કલ્પનાની વાત નથી. અનેક સાધુપુરુષોએ પ્રયોગ કરીને સિદ્ધ કરેલી આ હકીકત છે. જેને ડૂબવું છે તેને માટે આ જગા નથી.

પ્રભુ સાથે સંબંધ

ભગવાન પણ જેની તેની મદદે જતો નથી. એણે તો એના ભક્તનાં કામ કર્યાં છે. તું પણ જો એનો ભક્ત થાય તો તારાં પણ કામ કરશે. વળી, કોઈ કહેશે કે ભગવાન પક્ષપાતી છે, પણ એ પક્ષપાતી નથી. કોઈ રસ્તે જનારને કહો કે મારું અમુક કામ કર તો એ કરશે ? ‘ના’ કહેશે, પણ કોઈ ઓળખાણવાળો હોય તો તે કરી દેશે. તેમ ભગવાન સાથે દિલનો સંબંધ કેળવો તો એ તમારું કામ કરશે. એટલે એના ઉપર એવી પ્રીતિ જાગે, એનું સ્મરણ-મનન કર્યા કરીએ તો આંતરિક બળ પ્રગટે. એનાથી રાગદ્વેષ મોળા પડશે, એમાંથી તટસ્થતા જાગશે અને તો જ વિવેક પ્રગટશે, પછી જ સંયમ

કેળવાશે. માટે, કહું છું કે ભગવાનનું સ્મરણ જીવનમાં બહુ ઉપયોગી છે.

પૈસા કમાવા પ્રભુસ્મરણ

કોઈ કહે કે ‘મોટા, તમે ગપ્પાં હાંકો છો. પૈસા કમાવામાં ભગવાનનું સ્મરણ શા ખપનું?’ તો કહે, ‘પૈસા કમાવા બુદ્ધિ ખપની ખરી?’ તો કહે, ‘હા!’ પણ સંસારમાં બુદ્ધિ તો અનેક પ્રકારની સંકળામણમાં હોય છે. ઘણા પ્રસંગોમાં એ બહેર મારી જાય છે. તો જે ભગવાનનું સ્મરણ કર્યા કરે છે, મનનચિંતવન કર્યા કરે છે તેની બુદ્ધિ હળવી રહે છે, હૈયાસૂઝ પ્રગટે છે, એ ઝટ કામ ઉકેલી શકે છે. એટલે જો બુદ્ધિ હળવી રહે તો કામ જલદી થાય, પણ ભગવાનના સ્મરણથી બુદ્ધિ હળવી થાય એવું કોઈ ના માને તો પ્રયોગ કરી જુઓ. મારી ‘કર્મગાથા’ નામની ચોપડી વાંચી જોજો. પૂજ્ય ઠક્કરબાપાએ એનાં વખાણ કર્યાં છે. એઓ કોઈને માટે કંઈ કહે તો બહુ વિચારીને કહે અને બહુ અનુભવ હોય તો જ કહેતા, એટલા સંયમવાળા એ હતા. એટલે સંસારવહેવારમાં કામ કરતાં આ બધું બનેલું છે. પૈસા કમાવા બુદ્ધિની જરૂર છે અને એ હળવી રહે, હૈયાસૂઝ પ્રગટે એ માટે રામબાણ ઔષધ ભગવાનનું સ્મરણ છે. એ અનેકના જીવનની અનુભવેલી વાત છે. મહાત્મા ગાંધી પણ ભગવાનના નામનું રસાયણ પીતા હતા. અનેક જાતની પ્રેરણા એમને મળ્યા કરતી અને એમના જીવનનું પ્રત્યેક કાર્ય ભગવાનની કૃપાથી થાય છે એમ એ કહેતા. એમના જીવનના પાયામાં ભગવાનનું સ્મરણ હતું. એનો આશરો આપણે લેતાં નથી.

પોતે જ પોતાનો ગુરુ

આ કાળ કઠણ છે. અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓથી ઘેરાયેલાં છીએ. એમાં આશાએશ પ્રગટે એ માટે એનું સ્મરણ, પ્રાર્થના કર્યા કરો. એ પછીનાં બીજાં સાધનો પણ એની મેળે કરવાનું તમને ઊગશે. ગુરુમહારાજ પાસે જવા માટે મારી પાસે પૈસા પણ ન હતા. એટલે સ્મરણ કરતાં કરતાં જ બીજાં સાધનો ઊગેલાં.

બીજાંને પૂછવાની જરૂર નથી. પોતે જ પોતાનો ગુરુ છે. બીજાંને પૂછપૂછ કરે ત્યારે એ ચાલતો નથી એ પુરવાર થયું અને આપણે સાચી વાત કહીએ તો ઊંધું વિચારે છે. બાકી, જે મથે છે તેને સત્ય જડે છે. બારણું ઠોકે તો ઊઘડે. શોધે તેને જડે. એટલે એમ કરતાં બીજાં સાધનો આપમેળે ઊગશે. મને પણ એવું થયેલું. ભગવાનની કૃપાથી સ્મરણમાં નિરંતરતા પ્રગટી પછી કેટલાંયે સાધન સૂઝેલાં.

આ બધું તટસ્થતા અને સમતા પ્રગટે ત્યારે બને. એટલે જો કોઈ સાધન હાલ લઈ શકીએ એવું હોય તો તે એકલું સ્મરણ અને પ્રાર્થના છે. તે મન, બુદ્ધિ વગેરેને ઉપયોગી છે. એ એના ઉત્પાત મટાડે છે. પ્રાણનાં આશા, તૃષ્ણા વગેરેને ઘટાડે છે. એટલે ઉત્તમમાં ઉત્તમ સાધન સ્મરણ છે અને આ મેં અનુભવેલું છે. એ સ્મરણનું રસાયણ મેં ગુરુમહારાજની કૃપાથી પીધા કરેલું છે અને પ્રયોગ કરીને તમારી આગળ મૂકું છું. કરી જુઓ તો મનની નબળાઈ ઘટશે. વેવલા વેડા ચાલ્યા જશે અને નમ્રતા પ્રગટશે. એ નમ્રતા સિંહના જોરવાળી હશે.

નમ્રતાથી સાચી વાત કહેતાં ખટકો ખાય નહિ. મારા ગુરુમહારાજે દંડો આપેલો તે પણ મેં નહિ લીધો.

‘મોટા’ની નિઃસ્પૃહા

શ્રીરંગ અવધૂત મહારાજ નડિયાદ પધારેલા. અમે સાથે કોલેજ છોડેલી અને મારા ઉપર બહુ પ્રેમ રાખે છે. તેઓ કહેતા હતા કે ‘પહેલાં તો હું લોકોને બહુ મારતો પણ હવે સૌમ્ય થઈ ગયો. આ તો સિનેમા જોવા જતાં ટોળાંની માફક લોકો આવે, જેની પાસે જાય તેનું કહેવું માને નહિ અને પોતાનું જ ઝૂઝ્યા કરે.’ પણ હું કંઈ તમારે ત્યાં ચોખા મૂકવા થોડો આવેલો ? કોઈ પોતાની વાત છોડે નહિ તો હું ચાલવા દઉં, પણ એનાથી કંઈ સુધરવાનું નથી. એટલે અમારી પાસે આવો ત્યારે અમારું સાંભળવાનું શીખો ! પણ એમ તો કરતા નથી એટલે હું એનું સાંભળીને એને ‘હા’ કહીં દઉં, કારણ કે એ મારું માનવાની તૈયારીવાળો હોતો નથી.

ભાવના એમ ને એમ ના પ્રગટે, એને માટે વસાણું કે રસાયણ લેવું જોઈએ. શિયાળામાં શરીરમાં શક્તિ પ્રગટે તે માટે વસાણું લો છોને ? તો ભગવાનનું નામરૂપી રસાયણ બહુ ઉત્તમ છે. એનાથી આંતરિક બળ પ્રગટશે. એટલે સુખી થવું હોય તો ભગવાનના નામનું રસાયણ લીધા કરજો તો જ સુખી થશો.

હરિ:ૐ

૭. એકમાં અનેક, અનેકમાં એક

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૮-૧-૧૯૬૩

કાર્યકારણ સંબંધ

આપણા શરીરની રચનાનો ઊંડો અભ્યાસ કરો. શરીરની રચના અમુક જાતની છે. તેને ચૂંથનારા કહે છે કે આ એક જાતની રચના છે. તેમાં બધું ચાલ્યા કરે છે અને એમાં ક્ષીણતા આવી જાય છે ત્યારે એ નાશ પામે છે, પરંતુ જેને બુદ્ધિ છે, જેને ઊંડે ઊંડે રસ છે અને જે ઊંડે ઊંડે વિચારે છે તે કહે છે કે ‘દરેકમાં જીવન છે અને રસ છે. તે ના હોય તો દરેક ફળમાં અને ધનધાન્યમાં રસ અને જીવન ક્યાંથી હોત ?’ એ ક્યાંથી આવ્યાં ? તો કહે, ‘આપમેળે પ્રગટ્યાં’, પણ એ વાત બરાબર નથી. અસલના તર્કશાસ્ત્રમાંથી જણાય છે કે દરેકને કારણ છે. કોઈ પણ કાર્ય, કારણ વિના સંભવી શકતું નથી. કાર્ય અને કારણ બન્ને એકબીજા સાથે સંકળાયેલાં છે. શરીરની રચના જાણનારા કહે છે કે ‘આપમેળે થયું’. કોઈ એનું કારણ શોધતા નથી. ફક્ત કહે છે કે ‘બધું એની મેળે ચાલ્યા કરે છે.’ કારણની માથાકૂટમાં પડતા નથી, પણ આપણી સંસ્કૃતિમાં અનેક રીતે ચેતનને અનુભવવાના ઋષિમુનિઓ વગેરેએ પ્રયત્ન કર્યા છે.

મૂળમાં રસ

કંઈ કશામાં રસ ના હોય તો જીવન ટકે નહિ. રસ વગર જીવી શકાય નહિ. કોઈક કહે કે ‘મારું જીવન તો શુષ્ક

છે', પણ એમ હોય તો એ મરી જાય. એટલે ક્યાંક પણ રસ હશે, નહિ તો જીવે નહિ. એટલે રસ ક્યાંક પણ હોય છે જ.

રસના પ્રકાર જુદા જુદા. જીવદશામાં કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરેમાં રસ હોય.

એનાથી બીજા પ્રકારના હોય તેમને નામનામાં, પ્રતિષ્ઠામાં રસ હોય. એમ દરેકમાં રસ હોય છે. જીવન અને રસને નોખાં ના પાડી શકાય. માટે, જીવનને અનંત પણ કહ્યું છે.

પુનર્જન્મની સાબિતી માટે

હિંદુસ્તાનમાં જે જે સંસ્કૃતિઓ પ્રગટી : જૈન, બૌદ્ધ વગેરે, એ બધાંએ પુનર્જન્મને માન્યો, પણ આપણી પાસે સાબિત કરી શકાય એવું કોઈ સાધન નથી. એટલે એ કેવી રીતે માનવું ? એટલે મનાય એવી વાત ના હોય તો માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી વિચારીએ.

નાશ નહિ, પણ રૂપાંતર

દરેક માણસને જિજીવિષા એટલે જીવવાની અભિલાષા, મહત્વાકાંક્ષા, દરેક જીવને-પ્રાણીને જીવવાની સહજ ઈચ્છા હોય છે અને તેથી જ માણસને શરીર છોડતાં બહુ દુઃખ થાય છે. જિજીવિષાને કારણે જ એ જીવે છે. ઝાડ પણ બીજ આપીને નવા રૂપે જન્મે છે. એમ, દરેકની પરંપરા છે. જળ, બાષ્પીભવન થઈને વાદળ બની વરસાદ થઈને પાછું આવે છે. એમ, દરેકનું પુનરાવર્તન છે. દરેકનું રૂપાંતર થાય છે, નાશ પામતું નથી. આ વાત તો શુદ્ધ વૈજ્ઞાનિક હકીકત છે.

એકમાં અનેક

આ થાળી જતે દિવસે, ભાંગીને પૃથ્વીરૂપ થશે અને

પછી એ ધાતુ સ્વરૂપે નીકળશે. એટલે દરેક વસ્તુ ફેરફાર થઈને- રૂપાંતર થઈને પાછી આવે છે. એમ, ધરતી જુદા જુદા શૃંગાર સજે છે. પૃથ્વી પોતે અંદર પેટાળમાં પણ અનેક વસ્તુ સંઘરે છે. એક જ તત્ત્વ અનેકરૂપે દર્શન આપે છે. પૃથ્વીની વાત છોડો. આપણે પોતે પણ અનેકરૂપે દેખાઈએ છીએ. જુદાં જુદાં માણસોને આપણે જુદાં જુદાં દેખાઈએ છીએ. માતાને પુત્ર, બાપને પુત્ર, પત્નીને પતિ, પુત્રોને પિતા, બહેનને ભાઈ. એમ, એક જ ચેતન અનેકમાં પ્રવર્તે છે. એ ચેતનનો ધર્મ સકળમાં અલગ અલગરૂપે પ્રકટ થવાનો છે.

જન્મવું અને મરવું એ શારીરિક ધર્મ છે અને એ પ્રવર્તવાનો જ. એ પ્રમાણે ચેતનનો ગુણધર્મ એકનું અનેકમાં પ્રવર્તવું એ છે. જીવનની કેટલીયે કક્ષા-ભૂમિકામાં આપણે જુદાં છીએ. વહેવારમાં આવતા તમારા જીવનના દાખલાથી સમજી લો. એક હોવા છતાં એ અનેકમાં દર્શન આપે છે.

વૃક્ષ લો.એ એટલી અઢળક વનસ્પતિ છે કે ગણી ગણાવી શકાય નહિ ! જેમ આકાશમાં તારા ગણી શકાય નહિ તેમ. એ ચેતનનો ગુણધર્મ છે. દરેક માણસ વિચારી જુએ કે એ અનેકમાં એક છે કે નહિ ? આ ચેતનનો ગુણ છે.

ચેતનનું લક્ષણ

અને તેમ છતાં, તમે અનેક હોવા છતાં એક મટી જતા નથી. અનેક જણને જુદાં જુદાં હોવા છતાં એક જ છો. પત્ની, બહેન, બાપ, ભાઈ, પુત્ર, કાકા, ભત્રીજા દરેક સાથે વહેવાર જુદો. એમ, અનેક સગપણની દૃષ્ટિએ જુદાં જુદાં હોવા છતાં

પાછાં એક છીએ. આ સ્થૂળ દૃષ્ટિથી સમજવાની વાત છે. એ ચેતનનું લક્ષણ છે.

આપણે જ ભગવાન !

ત્યારે આપણામાં અને ચેતનમાં ફરક શું ? કશો નહિ. ફક્ત આપણે કામકોધાદિ વાસનાથી બદ્ધ થઈ ગયાં છીએ. ચેતનને મર્યાદા નથી. એ મર્યાદાથી ન્યારું છે. એ સ્થિતિને ભગવાન, રામ, કૃષ્ણ વગેરે નામે અનુભવીઓએ ઓળખી. આ કળાય નહિ એટલે એને લીલા કહી. તમે તમારું જ જુઓ, તમારી લીલા કળાય છે ખરી ? કેટલાંની સાથે રમત રમીએ છીએ ! ઓછામાં ઓછાં ૭૦૦-૮૦૦ માણસો ગણી શકો. સગાંવહાલાં, જીવનનિર્વાહનાં ક્ષેત્રનાં માણસો ગણો, એ લીલા પણ કેટલી ભારે છે ! એટલે આમ, દરેક વખતે જુદાં જુદાં વર્તનમાં રહેવાનું બને છે. એવું આ બધું લોકો વિચારે છે, છતાં દુઃખ, આઘાત, ફ્લેશ, સંતાપ થાય છે, પણ ભગવાનને એ થતું નથી. માટે, આપણી પોતાની પણ એવી સ્થિતિ થાય કે આપણે એ બધું હોવા છતાં આપણને પણ એ લાગે નહિ.

દ્વંદ્વાતીત-ગુણાતીત

ત્યારે ઋષિમુનિઓએ વિચાર્યું કે આપણે દ્વંદ્વાતીત અને ગુણાતીત થાઓ તો એ આપણને ના નડે. એટલે દ્વંદ્વની અને ગુણની રમતથી પર થઈ જવાય, એ પ્રકૃતિની રમતથી પર થઈ જઈએ તો આ દશા આપણે પણ અનુભવી શકીએ. ભગવાનની ભાવના એમ ને એમ પ્રગટે નહિ, પણ જેને Volcanic ધગધગતી તમન્ના-જિજ્ઞાસા-પ્રગટે તેને એવી ભાવના પ્રગટે, પણ તેમ ના હોય તો અનુભવીઓએ કહ્યું કે

ભાવના કેળવવા માટે ભગવાનનું સ્મરણ નિર્દોષ અને ઉત્તમ સાધન છે. એમાં જો નિરંતરતા કેળવાશે તો નીરવતા પ્રગટશે અને તો તમને આ સ્થિતિ ઉપર પહોંચવામાં સરળતા થશે. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ એમ એક એક ગુણ છોડવાના નથી અને એમ થવું પણ મુશ્કેલ, પણ આમ નિરંતરતા થતાં અને પછી નીરવતા થતાં ભગવાનની ભાવના ખૂબ ઊંચી થતી જશે.

અભ્યાસ જરૂરી

આ સંસાર ઉપાધિથી ભરેલો છે. છતાં ધગધગતી તમન્ના પ્રગટેલી નથી. એવી તમન્ના હોય તો બીજાં વિચાર કે વૃત્તિ ના પ્રગટે. અને આ સંસાર તો ઉપાધિ, મુશ્કેલીવાળો છે અને એવા સંસારમાં હળવાશ અને આશાએશ પ્રગટે એવું કોઈ સાધન હોય તો ભગવાનનું સ્મરણ છે. તમે સ્વાર્થ સમજીને પણ હાલતાંચાલતાં દરેક કામ કરતાં એનું સ્મરણ કરો તો જિજ્ઞાસા-ધગધગતી તમન્ના-પ્રગટશે. એ એકદમ ના પ્રગટે, પણ અભ્યાસ ચાલુ રાખો અને એ અભ્યાસ કરતાં રાગદ્વેષ મોળા પડે.

ઉમળકાભર્યો ત્યાગ

સંસારવહેવારમાં જે બધાં મળેલાં છીએ તેમાં આપણે સંડોવાઈ ના જઈએ, પણ બધાં સાથે સદ્ભાવ કેળવીએ તો ભગવાનની ભૂમિકા પાકવાનો આપણે સ્વીકાર કરાવતાં હોઈએ છીએ. એમ ભગવાનની ભાવનાનો ઉદય થયા કરે છે. આપણે જે કંઈ કરીએ છીએ એ અહમ્મથી પ્રેરાયેલાં ઘણું કરીએ છીએ. એટલે એ બધું નડે છે. અહમ્ ચેતનની પતનની અવસ્થાનું મૂળ છે, પણ આપણે એને એ રીતે સ્વીકારતાં નથી. એ દ્વંદ્વ

અને ગુણમાં બંધાયેલું છે. એમાંથી છૂટવા માટે પણ ભગવાનની ભાવનાનો અભ્યાસ જરૂરી. જો એમાં સાતત્ય પ્રગટી જાય તો ચેતનનો અનુભવ થાય. અભ્યાસથી દરેક કાર્યમાં હોશિયારી પ્રગટે. જો અભ્યાસ જીર્ણ થઈ જાય તો હોશિયારી ચેતનવંતી ના પ્રગટે. એટલે અભ્યાસમાં સાતત્ય પ્રગટે તો દરેક વિષયનું હાર્દ હાથમાં આવે. એમ જ ચેતન પરત્વેનો સહજ અભ્યાસ થાય એમાં, એટલે કે ભાવનામાં નિરંતરતા પ્રગટે અને નીરવતા થાય. એ કરવા માટેનું સાધન ભગવાનનું સ્મરણ, પ્રાર્થના, ભજન, સદ્વાચન, સદ્ચિંતન, સદ્ભાવ, સહાનુભૂતિ, મતસહિષ્ણુતા, એકબીજા માટે ઘસાવાની વૃત્તિ વગેરે કેળવીએ તો એ સાચે જ સમાજની મોટામાં મોટી સેવા છે. ઘણાં માણસો એવાં હોય કે કોઈને માટે ના ઘસાય પણ બૈરીછોકરાં માટે તો ઘસાય જ છે. એવું ઘસાવાનું પ્રેમથી કરો, બેળેબેળે ના કરશો, આ બધું તમે વિચારજો. ઘસાયા વિના દુનિયામાં ચાલતું નથી, તો જો ત્યાગ કરવાનો જ હોય તો હૈયાના ઉમળકાથી કરો. તેનાથી ગુણશક્તિ પ્રગટશે, ઉમળકાથી કરેલો ત્યાગ ઉપકારક છે. એવું જ પ્રેમથી ઘસાશો તો ઘણી શક્તિ જીવનમાં પ્રગટશે.

આ સંસાર મળેલો છે તો એમાં રગદોળાઈ જવું નહિ, પણ એમાં ઉપર તરતાં રહીએ. એક હોવા છતાં અનેકમાં દર્શન થયા કરે છે અને અનેકના હોવા છતાં એક છીએ, એ પરમ દર્શન દેખાય, પ્રગટે અને એવી ભગવાનની જે ચેતનની સ્થિતિ છે, તે પ્રગટ થાય એ માટે સંસાર મળેલો છે.

હરિ:ૐ

૮. બબડાટ બંધ કરો, શહૂર પ્રગટાવો

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૨-૧-૧૯૬૩

ચંચળતાનું કારણ

આ વિજ્ઞાનનો યુગ હોવાથી ઘણાં લોકોની આ કાળની અંદર બુદ્ધિ બહુ ગતિવાળી થઈ છે, પણ બુદ્ધિની ગતિ થવા છતાં એકાગ્રતા થઈ નથી. એટલે ચંચળતા વધી ગઈ, પણ જો ગતિ સાથે એકાગ્રતા કેળવાઈ હોત તો ચંચળતા ના હોત, પણ ગતિ કેળવાઈ એની સાથે એકાગ્રતા થઈ ના હોવાથી ચંચળતા પ્રગટી છે.

જરા કંઈ કાળ બદલાય, ધારાધોરણ બદલાય કે બૂમાબૂમ શરૂ થઈ જાય.

હિંમત કેળવો

આપણા દેશમાં સ્વરાજની ચળવળ થયા પછી સ્વરાજ મળતાં ભાગલા પડ્યા અને એને લીધે એક જ દિવસમાં ઘણા પૈસાદાર લોકો નિરાધાર થઈ ગયા. એમની બધી માલમિલકત જતી રહી. આપણે કારણે બીજાં લોકોને આ દેશમાં આવવું પડ્યું. આપણે પ્રેમથી આવકાર્યા નહિ. એ લોકોને મકાનના ભાડા ઉપરાંત પાઘડી પણ આપવી પડી. એ લોકોએ ભીખ નથી માગી, રોટલો મહેનત કરીને ખાધો છે અને તેઓએ જે કંઈ વેપાર કર્યો તે માલ સસ્તેથી વેચવાથી લોકોને રાહત થઈ.

એ જ પ્રમાણે આજે સરકારે સોનાનો કાયદો કર્યો. એટલે લોકો બૂમાબૂમ કરે છે, પણ આ તો તમારી સરકાર છે.

એ જો ના ગમતી હોય તો તમે એને ફેરવી કાઢજો. ગઈ લડાઈમાં ઈંગ્લેંડને ચર્ચીલે જિતાડ્યું, પણ તે જ ઈંગ્લેંડમાં લોકોએ ચર્ચીલને લડાઈ પછી ઉડાવી દીધો. તેમ તમે પણ કરો, હિંમત કેળવો, ગમે તેમ બબડાટ કરો નહિ.

બબડાટ કે બળવો નહિ-વફાદારી જરૂરી

આપણાં લોકો સમાજને માટે જરા પણ ત્યાગ નથી કરી શકતાં. અરે, સમાજની વાત બાજુએ મૂકો, કુટુંબની વાતમાં કોઈ ત્યાગ કરવાને તૈયાર નથી. એટલી આપણી નબળાઈ છે. એટલે આ દેશની અને લોકોની નબળાઈ અપંરપાર છે. આપણી ઉપર ભગવાનની કૃપા છે, નહિતર આ દેશનો અને લોકોનો નાશ થઈ ગયો હોત. આપણે ગાફેલ રહ્યાં, કશી તૈયારી કરી નહિ અને એ કારણે આપણે આસામ ગુમાવી દીધું હોત, પણ ચીને ગમે તે કારણે લડાઈ બંધ કરી. એના ઉપર દબાણ આવ્યું કે ગમે તે હોય, આપણે આપણી શું સ્થિતિ છે તે જોઈ શક્યાં. આપણા નેતાઓ પણ ખુલ્લા દિલના છે. એમણે પોતાની ભૂલ કબૂલ કરી છે. જવાહરલાલે ગાંધીજીની ટ્રેઈનિંગ લીધી છે. એટલે ભૂલ કબૂલ કરે છે. એટલા તે નિખાલસ છે. હા, એ લોકો ગાફેલ રહ્યા, પણ આ સરકાર આપણી છે. એ જો ના ગમતી હોય તો બીજે વખતે એને ઉથલાવી મૂકો, બબડાટ કરવાની જરૂર નથી, બળવો કરવાની જરૂર નથી. વોટથી ગમે તે સરકાર લાવી શકો છો, કારણ કે લોકશાહી દેશમાં વોટ એ જબરજસ્ત સાધન છે. એટલે બબડાટ કરો છો ત્યારે હું કહું છું કે તમે દેશને વફાદાર નથી.

ગરીબ ખરાં, પણ ભિખારી નહિ

આપણા લશ્કરને યોગ્ય રીતે વ્યવસ્થિત કરવા માટે શસ્ત્રોની બહુ જરૂર છે. ઈંગ્લેંડ, અમેરિકા વગેરે દેશો, નફો બહુ થોડો અથવા નહિ જેટલો લઈને આપણને શસ્ત્રો આપવા તૈયાર થયા છે. એ લોકોનો એમાં સ્વાર્થ છે, કારણ કે આપણે લોકશાહીને વરેલાં છીએ. ઉપરાંત, આપણો દેશ બહુ મોટો છે અને એને લીધે Balance of power જળવાઈ રહે છે. અહીં જો લોકશાહી નાબૂદ થઈ જાય તો એ લોકોને માટે ખતરો છે. અરે, આપણે જો શસ્ત્રોની મદદ મફત માગીએ તોપણ આપે, પણ આપણે ભિખારી થવું નથી. આપણે એની વાજબી કિંમત આપવાની છે. આપણે ગરીબ છીએ પણ ભિખારી થવું નથી. એમાં ગૌરવ નથી.

અને આમ, આપણી પૂરતી તૈયારી ના હોવા છતાં ચીન સામે આપણે દબાઈ ગયાં નથી. આપણે ગૌરવથી ઊભાં છીએ. માણસને તપાસવો હોય તો All its totality-એના સમગ્ર ગુણોથી વિચારવો. એકાદ ગુણદોષ વિચારાય નહિ, કારણ કે દરેક ગુણદોષને ઘણાં પાસાં છે.

પોતાનો દોષ જુઓ

ઘણાં લોકો ઘણી વાતો કરે છે. કેટલાંક કહે છે કે ‘અમલદારો-હોદ્દેદારો લાંચ લે છે.’ તો તમે આપો છો શું કરવા? તો કહે, ‘ના આપીએ તો હેરાન થઈ જઈએ.’ જો આ વાત હોય તો પછી ભોગવો. એટલે આપણી moral નીતિમત્તાનું ધોરણ બહુ નીચું થઈ ગયું છે. પ્રમાણિક માણસ પોતાનો દોષ જોશે, પણ આપણને તો બીજાંનો દોષ જોવાની ટેવ પડી ગઈ છે.

આ સમય-કાળ ઊથલપાથલનો છે. આ કાળમાં કોઈ કહે કે ‘હું સહીસલામત સ્થિતિમાં રહી શકું’ એ બનવાનું નથી. આ સોનાનો કાયદો થયો અને સોનું ગાયબ થઈ ગયું. એનાં કાળાં બજાર થઈ જશે. આપણે ત્યાં જ એવું છે અને બીજે નથી એમ નથી, પણ આપણે ત્યાં દેશ પ્રત્યે વફાદારી ઓછી છે. બીજા દેશમાં ભાઈભાંડુ બધાં દેશ માટે મરી ફીટવા તૈયાર થઈ જાય છે. ઘણાં લોકો બીજાં બધાંને ‘Materialist’ છે એમ કહે છે, પણ પોતાનું જોતા નથી. બધાં બીજાંની જ વાતો કરે છે. આપણે આપણા પોતાના જીવનનાં ઉદારતા, વિશાળતા તો તપાસો.

દેશ માટે વફાદારી

આપણા દેશમાં કટોકટી પ્રગટે ત્યારે આપણામાં વફાદારી ના પ્રગટે તો આપણે નૈતિક રીતે કેટલાં નીચાં છીએ તેની ખબર પડે. મારામાં પણ દેશભક્તિ છે. અમે દેશસેવા કરી છે. દેશ જીવશે તો આપણે જીવીશું. જો એ રીતે મારી પાસે આવનારને હું થોડાં ઘણાં પણ સમજાવી શકીશ તો એ પણ દેશસેવા છે. જીવનના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં ફના થવાની તૈયારી પ્રગટાવો. એ ગુણ પ્રગટેલો હશે તો ગમે ત્યારે તમને મદદરૂપ થશે.

જે થયું તે સારું થયું

દેશકાળની અત્યારની સ્થિતિ કટોકટીની છે. આપણા દેશનાં લોકોની સ્થિતિ એવી છે કે આ દેશની સ્વતંત્રતા ટકી શકે નહિ, પણ ભગવાનની દયાથી ટકેલી છે. આપણા દેશની સરકારને ઉશ્કેરવાને પણ ઘણા પ્રયત્નો થયા છે. ચીન સામે

વિમાનો વાપરવાં, બૉંબરો વાપરવાં વગેરે, પણ તેમ છતાં સરકારે ડહાપણ વાપરીને એ બધું ના વાપર્યું તે સારું કર્યું, કારણ કે ચીનની આપણા કરતાં વિમાની બળમાં વધારે સત્તા છે અને એમ થાત, એટલે કે વિમાનોનો ઉપયોગ થાત તો ઉત્તરનાં કેટલાંય શહેરો, નગરોનો નાશ થઈ જાત. ‘દેશે તટસ્થતાની નીતિ છોડીને Power Blockમાં જોડાઈ જવું જોઈએ’ એવું ઘણાંનું દબાણ થતું. તે પણ સરકારે ના કર્યું તે સારું થયું. જો એમ કર્યું હોત તો રશિયા વચમાં પડત અને દેશનો નાશ થઈ જાત. એટલે આપણે ગમે તેમ બબડીએ તે ના ચાલે. આપણે નાગરિક તરીકેનો ધર્મ ના બજાવીએ, એ રીતનો ધર્મ આપણામાં ના પ્રગટે તો ભગવાન પરત્વેનો કેવી રીતે પ્રગટશે ?

મેં આ બધું જુવાનીમાં કરેલું છે. દેશને માટે મરી ફીટવા તૈયાર હતો. કોઈ પણ સાહસનો પ્રસંગ ઝડપી લેતો. અને આ બધું કરેલું ત્યારે અમારી સ્થિતિ ઘણી ગરીબ હતી. મારો ભાઈ હજુ એ સ્થિતિમાં છે.

દેશ માટે બલિદાન

એટલે એવી ગરીબ સ્થિતિમાં પણ દેશનો જ્યારે જ્યારે ઢોલ વાગેલ ત્યારે તૈયાર થઈ ગયેલા. ભગવાન તમારી તરફ એમ ને એમ રાજી ના થઈ જાય. જ્યાં સુધી દેશ તરફનો ધર્મ બજાવવાનો આ એક સુઅવસર પ્રાપ્ત થયો છે એમ માનીને એને માટે ગમે તે ભોગ આપવાને આપણે રાજીખુશીથી તૈયાર ના થઈ જઈએ ત્યાં સુધી આપણામાં દેશ પ્રત્યેની ભાવના પ્રગટશે નહિ. એટલે એને માટે ગમે તે ભોગ આપવાને રાજીખુશીથી તૈયાર થવું જોઈએ.

વાંઝિયો પ્રયાસ

આજકાલ જ્યાં જોઈએ ત્યાં ટ્રેનમાં, મોટરમાં, ઘેરઘેર બસ આ એક જ વાત કે 'સરકાર આવી છે', આ જાતનો બબડાટ કરવાથી કશું વળવાનું નથી. ઘણાં લોકો કહે છે કે 'વિચારથી વાતાવરણ પ્રગટે.' અરે, હું કહું છું કે હીજડાઓના વિચારથી વાતાવરણ ના પ્રગટે. એક મર્દ માણસ હોય તે વિચારથી વાતાવરણ સર્જી શકે, પણ નામર્દાઈની ભૂમિકા ઉપરથી પ્રગટેલો બબડાટ વાતાવરણ પ્રગટાવતો નથી. જેનામાં શહૂર, શૌર્ય, તાકાત છે, તે વિચારમાત્રથી વાતાવરણ પ્રગટાવે છે. બબડાટ કરવાવાળાં તો નકામાં લોકો છે, એવાથી વાતાવરણ તો ના પ્રગટે, પણ પ્રજાની નામર્દાઈ વધશે. અરે, નામર્દનો પ્રયાસ પણ વાંઝિયો છે.

ઊથલપાથલનો કાળ

આ દેશકાળ ઊલટપાલટની સ્થિતિનો છે. આજે પૈસાદાર હશો તો કાલે ગરીબ થઈ જશો. અત્યારે આ તો છમકલું છે. આ કસોટી છે અને એવો કાળ આવવાનો છે કે જ્યારે જબરજસ્ત ઊથલપાથલ થશે. તેને માટે તૈયાર થવું પડશે. આવી કેટલીયે કટોકટી પ્રગટશે ત્યારે દેશ તૈયાર થશે અને ત્યારે જ ખુમારી અને ગૌરવ પ્રગટશે.

કાળ કરાવે છે

આ બધું સરકાર નથી કરતી, પણ આ તો કાળ કરાવે છે. કોઈની પાસે કશું રહેશે નહિ. માટે તૈયારી કરો. શેની ? તો કહું છું, સહન કરવાની. જમીનમાં અનાજ કેમ પાકે છે ? એને ઊથલપાથલ ના કરીએ તો ના પાકે, તેમ જ પ્રજામાં

ખમીર પ્રગટાવવું હોય તો ઊથલપાથલને આવકારવી પડશે, અને ઊથલપાથલ તો થવાની જ છે, એ નક્કી માનજો. આ શરીર નહિ હોય ત્યારે ખબર પડશે. આ થવાનું જ છે.

લોકો કહે છે કે આ બધું સરકાર વોટ માટે કરે છે. મજૂરોની સ્થિતિ પહેલાં કરતાં સારી થઈ છે અને લોકો સરકારને ગાળો દે છે કે ‘આ તો એની રાજરમત છે.’ પણ સરકાર તો નિમિત્તમાત્ર છે, જો ગીતામાતાના અભ્યાસી હશો તો સમજાશે. એટલે આ તો કાળની રમતમાત્ર છે. ઉપરનું નીચે અને નીચેનું ઉપર જશે અને કોઈની પણ સહીસલામતીની સ્થિતિ રહેવાની નથી. પૈસાદાર ગરીબ થઈ જશે અને ગરીબ પૈસાદાર થઈ જશે.

સંઘર્ષણથી બળવાન પ્રજા

કોઈક લોકો એમ ઈચ્છે છે કે ‘કોઈ કરોડપતિ થઈ જવાય’, પણ તે હવે બનવાનું નથી. રશિયા જેવો દેશ છે ત્યાં પણ ગરીબો છે. પૈસાદાર અને ગરીબ એમ કુદરતની રચનામાં ભેદ તો રહેવાના જ, એને કોઈ ટાળી શકવાના નથી. લીમડામાં પણ જુદા જુદા પ્રકાર છે તેમ વિવિધતા તો રહેવાની જ. એટલે આ સંઘર્ષણ કાળમાં અનેક વાદો પેદા થશે અને એમાંથી એક બળવાન પ્રજા, સંસ્કારી અને સંસ્કૃતિવાળી પ્રજા પ્રગટવાની છે. આ કંઈ ભવિષ્યવાણી નથી, પણ આ તો કુદરતનો કાયદો છે. પહેલાં આપણી સંસ્કૃતિ હિમાલયની ટોચ સુધી હતી. તે છેક પતન પામી છે, પણ તે નાશ નથી પામી. સંતપરંપરાને કારણે આપણી સંસ્કૃતિનું બીજ ટકી રહ્યું છે અને આમ સંતપરંપરાએ જ, આપણી સંસ્કૃતિ ટકાવી રાખવામાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવ્યો છે.

સંતોથી સંસ્કૃતિરક્ષણ

આપણા દેશ ઉપર જ્યારે મુસલમાનોનું આક્રમણ થયું ત્યારે સંપ ન હતો. આપણે એકબીજાનો તિરસ્કાર કરતાં હતાં. એકબીજા પ્રત્યે નાનામોટાનો વર્તાવ હતો. એટલે એ લોકો જીત્યા અને એ લોકોએ એવા જુલમો કર્યા કે એનો સુમાર નહિ. એ બધું ગમે તે કારણે પ્રગટ્યું નથી તે સારું છે, પણ એ જ કારણે જે કહેવત પડી છે કે ‘મિયાંમહાદેવનો મેળ નહિ.’ એ વખતે એટલે કે સંસ્કૃતિ ઉપરના અત્યાચારના કાળમાં જો કોઈએ સંસ્કૃતિને બચાવી હોય તો સંતપરંપરાએ. બંગાળ, આસામ, ઓરિસ્સા, ઉત્તરપ્રદેશ, પંજાબ, રાજસ્થાન, ગુજરાત, મહારાષ્ટ્ર અને દક્ષિણમાં બધે - કબીર, નાનક, મીરાં, ચૈતન્ય, તુલસીદાસ, સુરદાસ, તુકારામ, જ્ઞાનદેવ, નરસિંહ વગેરેથી અને દક્ષિણમાં પણ સંતોની પરંપરાએ સંસ્કૃતિ ટકી રહી છે.

એટલે આપણી સંસ્કૃતિ મૃતપ્રાય હોવા છતાં એની ઉપર ફૂલ ઊગે છે અને સુવાસ ફેલાવે છે. આ પૃથ્વી ઉપર અનેક સંસ્કૃતિઓ થઈ અને નાશ પામી. આપણી સંસ્કૃતિ તો Pre-Vedic એટલે કે વેદના સમય કરતાં પણ પહેલાંની છે. તે સંસ્કૃતિ આજ સુધી ટકી રહી છે. આપણી સંસ્કૃતિ જીવંત છે, કારણ કે એને ફૂલ ઊગે છે. સંતપરંપરાને કારણે એ ખુશબોદાર છે. એટલે ફરી પાછી આપણી સંસ્કૃતિ હિમાલયના અરુણ શિખરેથી ઝંડો ફરકાવશે.

ઊથલપાથલ થવાની છે.

મને પહેલાં આ દેશ માટે બહુ ધગશ હતી. એને માટે ધૂન જાગેલી. એ ધૂન ઉડાવવાને મારા ગુરુમહારાજે કહેલું કે

‘ક્યા એક જમીન કે ટુકડે કે લિએ યહ કર રહા હૈ ?’
 ૧૯૨૨માં મારા ગુરુમહારાજે આ કહેલું, કારણ કે તે વખતે
 દેશ સ્વતંત્ર થાય એને માટે મરી ફીટવું પડે તો ભલે, એવી ધૂન
 પ્રગટેલી, પણ એ ધૂન નીકળે કેવી રીતે ? એટલે ગુરુમહારાજે
 આ પ્રમાણે કહેલું કે ‘દેશ સ્વતંત્ર થવાનો છે.’ તે વખતે ગરીબી
 હોવા છતાં ફના કરીને આ બધું કર્યું તે ગુણ પ્રગટે એ માટે.
 એટલે એમના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખીને મેં છોડી દીધેલું.
 એટલે આ દેશને પોતાનો માનતા હોવ તો દેશ જીતશે કે
 જીવશે તો આપણે જીવીશું. જો એને માટે કંઈ કરીશું નહિ તો
 કોને માટે કરીશું ? ઊથલપાથલ તો થવાની જ છે. કશું
 સહીસલામત રહેવાનું નથી અને એ થયા સિવાય પ્રજાનું ખમીર
 ટકવાનું કે જન્મવાનું નથી. જેમ ખેતર કે જમીનમાં અનાજનું,
 તેમ જ પ્રજાના જીવનના ખેતરમાં કે મનુષ્યના જીવનના
 ખેતરમાં શહૂરૂપી અનાજનું સર્જન કરવું હોય તો ઊથલપાથલ
 તો થવી જ જોઈશે અને તે થવાની જ છે. અને એટલે એને
 માટેનું માનસ કેળવો. એની તૈયારી રાખજો. તો જ આપણા
 જીવનના ખેતરમાં અનાજરૂપી સર્જન, શહૂર, સાહસ, ઉન્નત
 જીવન વગેરે ગુણો પ્રગટશે અને કેળવાશે.

હરિ:ૐ

૯. પ્રાતઃકાળ અને સુરતીસ્વાદ !

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૯-૧-૧૯૬૩

પ્રાતઃકાળની સંસ્કૃતિ

કેટલાંકે મને પૂછ્યું કે ‘મોટા, તમે સવારે ૬ વાગ્યે આટલું વહેલું કેમ રાખો છો ? જરા મોડું રાખો તો ઘણાં માણસો આવે.’

મારું કહેવું છે કે આપણી સંસ્કૃતિ પ્રાતઃકાળની છે અને તે આપણે ભૂલી ગયાં છીએ. પ્રાતઃકાળના ઘણા ફાયદા છે. વહેલા ઊઠવાથી શરીર ઉપર, આરોગ્ય ઉપર, મન ઉપર કેટલા ફાયદા છે, તે જો કહેવા બેસું તો પાર ના આવે.

ગુજરાતમાં સુરત શહેર બહુ પ્રમાદી છે. નવ વાગ્યે પણ લોકો દાતણ કરતા ઓટલા ઉપર જોવા મળે તો તમારી ટેવ મારા ઉપર શા માટે લાદવી ?

રોગોને નિમંત્રણ

એટલે આપણી જે સંસ્કૃતિ છે, એની જો મને સાચી સમજણ પડી હોય તો મારે મારી રીતે ચાલવું જોઈએ, પણ ખરી રીતે વહેલા ઊઠવાનું કરીશું અને આળસમાં સમય ના ગુમાવતાં ચાલવાનું, અખાડામાં જવાનું, વ્યાયામ કે યોગાસનો એવું કરવાનું કરીએ તો ઉત્તમ. આજે તો શ્રમ અને શ્રમનું મહત્ત્વ ભૂલી ગયાં છીએ. ખાવાનું સ્વાદવાળું, શ્રમ કરવો નહિ અને બેઠાડુ જીવન એટલે શરીરને અનેક રોગોનું ઘર કર્યું. આમ, રોગો વિશેષ થયા. ઘણાં કહે છે કે ‘રોગો તો

પહેલાં પણ હશે પણ કોણ જોવા ગયું?’ પણ એમ નથી. આજકાલ ખાવાનું સ્વાદવાળું અને શ્રમ મળે નહિ અને વૈભવવિલાસ વધ્યા. એનાથી ફેફસાં બગડ્યાં. એની શક્તિ ક્ષીણ થઈ. જેમ જેમ વૈભવ, સ્વાર્થાજીવન, વિલાસ વગેરે વધ્યાં તેમ જ શ્રમ પ્રત્યે બેદરકારી કેળવાઈ, તેનાથી ફેફસાંની અસલની સ્થિતિમાં મંદતા આવી. એનાથી હૃદયમાં લોહી પસાર કરવાની ગતિ મંદ થઈ. આંતરડાં બગડ્યાં અને એનાથી શરીરમાં રોગો થયા. આ બધું શરીરને શ્રમ ના આપવાનું પરિણામ થયું. એમ કરતાં આરોગ્ય ગુમાવ્યું.

શ્વાસ એટલે પ્રાણ

આપણાં મનાદિકરણો જુઓ. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ - એ બધાં આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર એમાં જ ફસાયેલાં છે. એટલે જ જીવનની આવી વૃત્તિ હોય તેના શ્વાસોશ્વાસ જુદા પ્રકારના હોય. તેમ જ જેનાં મનાદિકરણોની સ્થિતિ ઉત્તમ ભાવનાવાળી, ધાર્મિક વૃત્તિવાળી અને સાત્ત્વિક પ્રકારની હોય એના શ્વાસોશ્વાસ જુદા પ્રકારના હોય. શ્વાસને પ્રાણ કહેલો છે.

એટલે જ્યારે આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા વગેરેવાળી વૃત્તિ હોય ત્યારે ફેફસાં કમજોર બને. એનાથી શ્વાસ કમજોર બને અને એનાથી હૃદય અને લોહીની ગતિ ઉપર અસર પડે છે, એનાથી જ્ઞાનતંતુ બગડે છે, એને લીધે પેટ, મૂત્રાશય વગેરે બગડે છે અને શરીર પણ રોગોનું ઘર થાય.

રોગ વધવાનું કારણ

આપણી સંસ્કૃતિ પ્રાતઃકાળની છે એ ભાન ભૂલ્યાં અને

આજે તો પ્રમાદ કેમ કેળવાય એ જ રીત સ્વીકારી છે, એ જ રીતે જીવન જિવાય છે. જેમ જેમ આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મત્સર વગેરે ઘણાં વધ્યાં તેમ તેમ આપણા શરીરના અણુપરમાણુની શક્તિ ઘટી અને રોગ વધ્યા. લોકો મોજશોખમાં પડ્યા, વૈભવવિલાસવાળા જીવનમાં પડ્યા તેનાથી રોગ વધ્યા તે નથી જોતા ?

સ્વાદ સારો, લોલુપતા ખોટી

સુરતમાં સ્વાદ ખૂબ. હું કહું છું કે સ્વાદવાળું ખાવ ખરા, પણ એની લોલુપતા ના જોઈએ. જેટલું જોઈએ એટલું જ ખાવ. આપણી જીભ છે તે સ્વાદ જાણવા માટે છે. સ્વાદ ઉત્તમ. સુરતનું જમણ પણ વખણાય, પણ એમાં એની લોલુપતા આવી. ગુણ જ્યારે મર્યાદા વટાવી જાય ત્યારે અવગુણ થઈ જાય. એટલે જે તે મર્યાદામાં હોવું જોઈએ. જો અમર્યાદ થઈ જઈશું તો જીવન બગાડીશું.

મર્યાદામાં રહો

મૂળ વાત. વેદકાળથી આપણી સંસ્કૃતિ પ્રાતઃકાળની છે. અસલના ઋષિમુનિઓ નાહીઘોઈને સંધ્યા, પૂજા, કર્મકાંડ વગેરે કરતા. એમાં ધ્યાન, પૂજા, સારાં થાય. એકાગ્રતા વધારે થાય. એકાદ દિવસ વહેલા ઊઠો એનાથી ના ચાલે. એટલે તમે હંમેશાં વહેલા ઊઠીને આ પ્રમાણે કરો તો શરીર સારું રહેશે. ધંધો કરવા, પૈસો કમાવા માટે પણ શરીર સારું જોઈશે. માટે, સ્વાદની લોલુપતા છોડો. અકરાંતિયા થઈને ના ખાવ. સ્વાદવાળું ભલે ખાવ, પણ જરૂર પૂરતું જ. સ્વાદની લોલુપતા છોડશો તો શરીર સારું રહેશે અને તો જ ભગવાનને ભજી શકશો. આ વસ્તુ માણસના પોતાના દિલમાં ઊગવી જોઈએ.

કેટલાંક કહે છે કે ‘હું આ જાણું છું પણ એમ થતું નથી.’ તો એ દંભ કરે છે. જે સમજે તેનાથી એ પ્રમાણે વર્તાય. એટલે સ્વાદવાળું ખૂબ ખાઈને આંતરડાં ના બગાડો, અતિશયતા છોડો, મર્યાદામાં રહો.

મોટાના શરીરના રોગ

પ્રાતઃકાળ આપણને મર્યાદામાં રહેવાનું શીખવે છે. આપણી સંસ્કૃતિ પ્રાતઃકાળની છે. કોઈ કહે છે ‘તમે તો સૂઈ જાવ છો’, પણ મારું શરીર નરમ છે એટલે સૂઈ જાઉં છું. હું તો પહેલાં ૨-૨૧-૩ વાગ્યે ઊઠનારો હતો. વળી, કોઈ કહે, ‘તમારા શરીરમાં રોગ કેમ આવે?’ હવે, ૬૫ વર્ષ થયાં, શરીર નરમ છે અને રોગ આવે છે. કેમ રોગ આવ્યા તે મારે નથી કહેવું, પણ હું સૂઈ જાઉં છું, તે પ્રમાદની રીતે નથી સૂઈ જતો.

ભાવનાશાળી સુરતીઓ

સુરતમાં પ્રમાદનું પ્રમાણ ઘણું છે. બાકી, સુરતનાં લોકો ઉત્તર ગુજરાત, અમદાવાદ વગેરે કરતાં લાગણીવાળાં, ભાવનાવાળાં વધારે. એનો દાખલો આપું : મહાત્માજીએ સત્યાગ્રહ માટે બે તાલુકા પસંદ કર્યા. બારડોલી અને આણંદ. અને એ પસંદ કરીને એમણે કાર્યક્રમ આપ્યો. બન્નેએ પસંદ કરેલો કાર્યક્રમ પૂરો કરી દીધો. બારડોલીએ કાર્યક્રમ પૂરો કરી દીધો. અને આણંદવાળાએ તો ડબલ જેટલો કાર્યક્રમ પૂરો કરી દીધો. એટલે ચરોતરવાળાએ તો આણંદને જ ગાંધીજી પસંદ કરશે એમ માન્યું, પણ એમણે બારડોલી પસંદ કર્યું, કારણ કે બારડોલીનાં લોકો નરમ, લાગણીવાળાં, ભાવનાવાળાં હતાં એટલે એ પસંદ થયું.

સુરતનાં લોકો પ્રમાદી છે, પણ એ ટેવ કાઢવી પડશે. દરેકે ખાવામાં તેમ જ દરેકમાં મર્યાદા કેળવવી પડશે. અરે, બોલવામાં પણ મર્યાદા રાખવી પડશે અને કેળવવી પડશે !

સંસ્કારો ફેરવી શકાય

મને પહેલાં જુવાર બિલકુલ સદે નહિ. જેલમાં તો પાંચસાત વખત ઝાડા થઈ ગયેલા અને હવે શરીર તો સુરતનું થઈ ગયું એટલે જુવાર તો પચવી જ જોઈએ. અહીં આશ્રમમાં બધાં ભાખરી-ઘઉં ખાય, પણ હું જુવાર જ ખાઉં છું. એટલે પડેલા સંસ્કારો ફેરવી શકાય છે અને તમે બધાં અહીં સત્સંગ કરવા આવો છો એટલે તમારે સ્વાદની લોલુપતા છોડવી જોઈશે. સ્વાદમાં મર્યાદા અને બોલવામાં મર્યાદા રાખવી પડશે. સુરતમાં તેલના તો રેલા જ જાય. અહીંની હવાને કારણે તેલ વધુ ખાવું પડે તે જરૂરનું અને સાચું. સુરતમાં જેવું તલનું તેલ ચોખ્ખું અને ઘાણીનું મળે છે એવું કશે ના મળે. દક્ષિણમાં મળે, પણ ચોખ્ખું સુરત જેવું નહિ. સુરત જેવી મજા ત્યાં ના પડે. એટલે સુરતમાં જે છે તેની સાથે યોગ્ય કરવા જેવું છે, તે કરવું પડશે. સુરતનું જમણ વખણાય છે તોપણ એમાં મર્યાદા રાખવી પડશે. આ વાત કોઈ માને નહિ.

વચનપાલનથી ભક્તિ

લોકો ફૂલહાર ચઢાવે પણ કહેલી વાત કોઈ માને નહિ. ગાંધીજીનાં પૂતળાં, મકાનો, ગાંધીમંદિર, ગાંધીસ્મૃતિ બનાવી દીધાં. જોકે ગાંધીજીએ એમના હસ્તાક્ષરમાં આવું ના કરવા જણાવેલું છે, છતાં પણ આ બધું બનાવી દીધું, કારણ કે મૂર્તિપૂજા આપણા લોહીમાં છે. એટલે એમ એને હાર, ચંદન ચઢાવવાની વૃત્તિ થઈ ગઈ. એનાથી વિશેષ પતન થયું.

એટલે જેને પૂજતા હોઈએ એનું વચન પાળવાની તાકાત કેળવીએ તો જીવનમાં ખમીર પ્રગટે તો ભક્તિ કેળવી શકાય અને તો જ ભગવાન આપણામાં છતો થાય. ભગવાન તો આપણામાં છે જ, ફક્ત એનાં આવરણો ખસી જાય તો એ છતો થાય.

પ્રકૃતિનું આવરણ

ભગવાન છે પણ દેખાતો કેમ નથી ? કારણ કે એ આપણાં આવરણોથી ઢંકાઈ ગયો છે. આપણે પ્રકૃતિરૂપ થઈ ગયાં છીએ. સોનું છે પણ એની માત્રા બદલો તો એના ગુણધર્મ બદલાઈ જાય. તેમ જ ચાંદી, પારો તે જ રીતે ઝેરનું પણ. ઝેરની ભસ્મ બનાવો તો એનો પણ ગુણધર્મ બદલાઈ જાય. એટલે ચેતન છે ખરું પણ એ જે જે રૂપ થઈ ગયું તે તે રૂપનો એનો ગુણધર્મ થઈ ગયો. ચેતન વૃક્ષરૂપ થયું તો વૃક્ષના ગુણધર્મ એના થઈ ગયા. તે જ રીતે આપણામાં રહેલું ચેતન પ્રકૃતિના ગુણધર્મરૂપે થઈ ગયું.

એટલે પ્રકૃતિ ખસી જાય તો ચેતન છતું થઈ જાય. એટલે ચેતન છે તે પ્રકૃતિના ઢાળમાં છે. તો જો પ્રકૃતિ જાય તો ભગવાન છતો થઈ જાય.

ચેતનને જળમાં જળરૂપ, આકાશમાં આકાશના, તેજમાં તેજના, પૃથ્વીમાં પૃથ્વીના ગુણધર્મ એને લાગ્યા, તેમ જ આપણે પ્રકૃતિમાં એટલે પ્રકૃતિના ગુણધર્મ એને લાગ્યા. જો ચેતનના ગુણધર્મ અનુભવવા હોય તો પ્રકૃતિમાંથી મુક્ત થઈ જાવ.

પહેલાંના જમાનામાં કેટલાક યમ, નિયમ અને સંયમ પાળવા પડતા. જો પ્રકૃતિમાંથી મુક્ત થવું હોય તો યમ અને સંયમ પાળવા જોઈશે પણ હવે તેમ બને એમ નથી.

ચેતનના પ્રાગટ્યની શરત

આજે તો એમ ને એમ થઈ જાય, કોઈ હાથ ફેરવી દે, માથે હાથ મૂકી દે એવી વૃત્તિ આપણી થઈ ગઈ છે, અને એવા મહાત્માઓ કંઈ રખડતા નથી હોતા. એવા મહાત્મા તો કોઈક જ છે. એ Microscopic creative minority માં હોય છે. એનામાં ક્ષણે ક્ષણે નવો ફેરફાર થતો હોય છે. એવા મહાત્મા તમને આશીર્વાદ આપે તોપણ તમને ચેતનમાં છતો ના કરી શકે. કોઈ એવું કહે તો હું એને ખોટું કહું છું. એ તો ભ્રમણા છે. હા, એ થઈ શકે ખરું. ક્યારે? કે એવા મહાત્મામાં તમારું દિલ હળી-મળી-ગળી જાય, એની સાથે એક થઈ જાય અથવા તો તમારા રાગદ્વેષ વગેરે મોળા પાડીને એવી તાકાત કેળવો ત્યારે.

પણ આપણાથી એ બધું થતું નથી. આ માટેની શક્તિ નથી. આપણી લઢણ જ એ જાતની રહી નથી. એટલે હવે, અનુભવીઓએ કહેલો એક ઉપાય રહ્યો કે ભાઈ ! ભગવાનનું નામ લો. એને અખંડતા, નિરંતરતા સુધી લઈ જાવ તો શક્તિ પેદા થશે અને એના વડે કરીને અનેક પ્રકારના સંયમ પાળતા થઈ જશો.

ભગવાનનું નામ હાલતાં ચાલતાં લીધા કરીશું તો સંયમ-મર્યાદા પાળી શકીશું. ખાવાનું ઓછું થશે. શ્રમ કરતાં જશો. અને એમ કરતાં ભગવાનનું સ્મરણ તમને મદદરૂપ નીવડશે તો તમારામાં ફેરફાર થવાની શક્યતા ઊભી થશે.

હરિ:ૐ

૧૦. તટસ્થતા

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૨-૩-૧૯૬૩

આપણી બદ્ધ દશા

જ્યાં સુધી જીવદશામાં છીએ ત્યાં સુધી અનેક પ્રકારનાં વહેવાર, વૃત્તિ વગેરેના સંસ્કારો છે, એ સંસ્કારો ઉદયવર્તમાન થતાં એ જ રીતે વર્તાય તો એ કર્માનુસારિણી ગતિ થઈ, પણ એનાથી જીવન બદ્ધ થઈ ગયું. અનેક જાતનાં માન્યતા, ટેવ, રીતરિવાજ વગેરેથી આપણે બદ્ધ છીએ.

એનાથી મુક્તિ મેળવવી હોય તો તટસ્થતા કેળવવી જોઈએ. એ કેમ બને ? એને માટે અનુભવીઓએ જુદાં માર્ગો, સાધનો શોધ્યાં.

અંત:કરણોના ગુણધર્મ

આપણે જે કર્મ કરીએ તેનાં જે વલણ ઊગે તેમાં ગતિ થાય. આપણામાં પાંચ કરણો છે. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્. એમાં બુદ્ધિ ને પ્રાણ મુખ્ય છે. બુદ્ધિનો ગુણધર્મ-દલીલ કરે, વિચારના સામસામા પ્રવાહો વિશે જાણે, આપણા ચિત્તમાં જે સંસ્કારો પડેલા છે તે સંસ્કારોથી વૃત્તિ જાગે, એના ઉપર દલીલ કરીને એ બુદ્ધિ વહેવારમાં ગતિ કરાવે છે. એને કોઈ ધક્કો મારતું હોય તો તે અહમ્ છે. અહમ્નું પ્રકૃતિજન્ય કર્મ ધક્કો આપવો એ છે. બુદ્ધિ પરાવલંબી છે. એ પ્રાણને આધારે ચાલે છે. પ્રાણનું પ્રકૃતિજન્ય કર્મ આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર વગેરે છે.

એના ઉપર આપણાં લોકોએ બહુ વિચાર્યું. જો પ્રાણ ઉપર સમતા પ્રગટી શકે તો મનબુદ્ધિને એનો સ્પર્શ લાગી જાય. એટલે પ્રાણનો દરેક યોગમાં કર્મ, મંત્ર, તંત્ર વગેરે બધાંમાં પ્રાણની શુદ્ધિ બહુ જરૂરી છે.

પ્રાણની શુદ્ધિ

પ્રાણની શુદ્ધિ માટે એના ગુણધર્મો જેવાં કે કામ, ક્રોધ, લોભ, આશા, તૃષ્ણા ઇત્યાદિ મોળાં કેમ પડે ? અને તે માટે શું કરવું ? એને માટે જુદાં જુદાં સાધનો શોધ્યાં. યોગમાર્ગ-કર્મ, મંત્ર, શક્તિ, ધ્યાન આદિ, પણ એ બધા જીવો ના કરી શકે, કારણ કે ચિત્તની શુદ્ધિ હોવી મુશ્કેલ. એટલે એમને મોળાં પાડવા માટે ભક્તિનો માર્ગ લો, કારણ ભક્તિ વડે જ એ બધાંને કેળવી શકીએ અને એ (ભક્તિ) વડે જ બધાં મોળાં પડી શકશે. જ્ઞાનમાં બુદ્ધિ વિશેષ ખપમાં આવે છે, પણ ભક્તિમાં પ્રાણનું તત્ત્વ વિશેષ ખપમાં આવે છે.

સરળ સાધન

પણ બધાં જ સહજ રીતે કરી શકે અને સરળમાં સરળ, નિર્દોષમાં નિર્દોષ ગમે તેવાથી થઈ શકે એવું જો કોઈ સાધન હોય તો એક ભગવાનનું સ્મરણ છે અને એ પણ ભક્તિનો એક પ્રકાર છે. એ સ્મરણ આપણા ઉચ્ચાર અને વાણી સાથે સંકળાયેલું છે. કોઈ કહે કે ‘સ્મરણ કરવાથી મન, બુદ્ધિ વગેરે ઉપર કાબૂ કેવી રીતે આવી શકે ?’ એ પણ આપણા અનુભવીઓએ પુરવાર કર્યું છે.

સ્મરણમાં ભાવ-ભાવના

ઉચ્ચારનાં ત્રણ સ્થળ :- નાભિ, કંઠ ને મૂર્ધન્ય. શબ્દ

એમ ને એમ ઉચ્ચારાય નહિ. જો શ્વાસ ના હોય તો શબ્દનું વ્યક્તત્વ Manifestation ના થઈ શકે એ સમજાય એવી હકીકત છે. એટલે સ્મરણ પણ શબ્દ છે. ઉપરાંત, સ્મરણમાં ભાવ અને ભાવના રહેલાં છે. સ્મરણમાં એક પરંપરાગત Traditional કે જૂના સંસ્કારોને સાચવી રાખવાની વૃત્તિ છે અને Tradition એક મોટી હકીકત છે, એ ઇતિહાસને જાળવી શકે છે. એને લીધે જ ઇતિહાસની સાંકળ જળવાઈ રહે છે.

સંસ્કારોની અસર

સંસ્કારો સીમાબદ્ધ છે, મર્યાદાવાળા છે અને એ વિશેષ કરીને તો પ્રાણતત્વના જ હોય છે. એટલે કે આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતા, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર આદિ એ પ્રકારના સંસ્કારો છે. એ જ્યારે ઉદયવર્તમાન થાય ત્યારે શ્વાસોશ્વાસ ઉપર એની અસર પડે છે. આ આશા, તૃષ્ણા, લોલુપતા વગેરેની વૃત્તિ રહ્યા કરવાથી શ્વાસ ટૂંકા થઈ જાય છે અને એટલે જ આપણામાં રહેલું જે જીવનતત્ત્વ છે તેને એ ટૂંકું કરે છે. કોઈ વૈદકીય શાસ્ત્રમાં એટલે કે એલોપથી, હોમિયોપથી, યુનાની વગેરેમાં એનું વર્ણન હોય કે ના હોય, પણ આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રમાં આ શોધાયેલી હકીકત છે. ક્રોધ થાય, કામના પ્રગટે, ઉત્કટ આવેશો પ્રગટે ત્યારે હંમેશાં શ્વાસોશ્વાસ ટૂંકા થાય અને એટલે જ એટલું જીવન ટૂંકું થાય.

શ્વાસ અને જીવન

આપણા અનુભવીઓએ વિચાર્યું કે જીવદશામાં તો આ (આશા, તૃષ્ણા વગેરે) રોકાય એમ નથી. શરૂઆતમાં તો આ બધાંને કાબૂમાં લેવાને કોઈ શક્તિ નથી ત્યારે શું થાય ? એનો

વિચાર કરતાં એવા મત ઉપર આવ્યા કે આંતરિક બળ પ્રગટે, એટલે કે તટસ્થતા પ્રગટે તો જ એના (આશા, તૃષ્ણા વગેરે) થી નોખા થવાની શક્તિ પ્રગટે. તટ એટલે પટ. એ પટ ઉપર ઊભા રહેવું, એમાં તણાઈ ના જવું એટલે તટસ્થતા.

આમ, તટસ્થતા જન્મે તો આ બધાંના પ્રવાહમાં તણાઈ ના જઈ શકીએ અને જો થોડાં તણાઈએ તોપણ એમાંથી પરાક્રમુખ થઈ શકીએ, પાછાં વળી શકીએ.

આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રમાં વર્ષ એ જીવન નથી, પણ શ્વાસને જીવન કહ્યું છે. એટલે તટસ્થતા કેળવાતાં શ્વાસ અને પ્રાણ શુદ્ધ થતાં જીવન લાંબું થશે.

શબ્દ ત્રણ પ્રકારના. એક વ્યક્ત, બીજો અવ્યક્ત અને ત્રીજો મધ્યમ. શબ્દનું ઉચ્ચારણ થયું કે એનું ત્રણે સ્થળોમાં સ્પંદન થાય છે : નાભિ, કંઠ ને મૂર્ધન્ય. અને એનો સંબંધ શ્વાસની સાથે છે અને જેમ સ્મરણનો કાળ વિશેષ શ્વાસ સાથે પ્રગટે ત્યારે એમાં વધુ ને વધુ ભાવના પ્રગટે છે.

નિષ્ણાતનું નિદાન નિઃશંક

કોઈ મોટો સર્જન હોય તો ચોક્કસ વાઢકાપમાં એ નક્કી કરે કે અમુક જ કાપ મૂકવાનો, એમાં કોઈથી શંકા ના થાય, તેમ આધ્યાત્મિક શાસ્ત્રના નિષ્ણાતનું આ નિદાન છે એથી શંકા ના થાય.

શ્વાસની સમતા

એટલે સ્મરણનો જેટલો વિશેષ કાળ શ્વાસ સાથે પ્રગટે અને એમ વધુ ને વધુ ભાવના પ્રગટતાં વધુ ને વધુ ઉન્નત જીવન થાય. એનાથી શ્વાસની ગતિમાં પણ ચોક્કસ ફેર પડે

અને એ રીતે પ્રાણાયામ થાય છે. શ્વાસ તો જીવનનું રહસ્ય છે અને શ્વાસ એકધારો વહે એટલે જીવનની ગતિ કે ભાવના ઊર્ધ્વમુખી પ્રગટતાં શ્વાસ સમતાવાળો પ્રગટે અને એમ જીવન લંબાય.

બુદ્ધિગમ્ય પ્રક્રિયા

ભગવાનના સ્મરણથી તટસ્થતા, સમતા પ્રગટે છે એનો મનબુદ્ધિ સાથે શો સંબંધ ? નાભિ, કંઠ ને મૂર્ધન્ય એ બધાંનો સંબંધ શરીરનાં જુદાં જુદાં અંગો સાથે છે. હૃદયનો સંબંધ ફેફસાં સાથે છે અને હૃદય અને ફેફસાંની એકધારી સ્થિતિ ભગવાનના સ્મરણથી પ્રગટે છે. જ્યારે એકધારી એકસરખી ગતિ પ્રગટે ત્યારે એકાગ્રતા એકદમ સરળતાથી પ્રગટે. એકાગ્રતા કોઈ પણ સંજોગોને કારણે પ્રગટે. જેને એકાગ્રતા પ્રગટે તેની બુદ્ધિ તેજસ્વી થાય, તેને હૈયાસૂઝ જલદી પ્રગટે અને તટસ્થતા આપમેળે પ્રગટે.

એટલે આ ઉપરથી જોઈ શકીએ કે ભગવાનનું સ્મરણ જેટલું વધુ થાય તેટલું ભાવનાનું પ્રમાણ વધુ પ્રગટે અને એમ થતાં એકાગ્રતા પ્રગટે.

અનુભવે સમજાય

જેમ બેંકમાં મૂડી હોય અને ઉપાડવી હોય તેમ ઉપાડી શકીએ કે ઉપયોગ કરી શકીએ, તેમ એકાગ્રતા જો સહજ થઈ જાય તો એનાથી તટસ્થતા કેળવવામાં સરળતા થઈ જાય. એમ થઈ જાય તો મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ વગેરે ઉપર કાબૂ આવી જાય. આ બધું કરી જોવાથી સમજ પડે.

દૂધપાક, પૂરી, ધારી, ભૂસું વગેરનો સ્વાદ અનુભવથી આવે તેમ સ્મરણનો ભાવ સ્મરણથી જ અનુભવાય.

શાંતિ-પ્રસન્નતા માટે

ચેતનની વાત છોડો. અરે, જીવનમાં શાંતિ-પ્રસન્નતા મેળવવાં હોય તો ભગવાનના સ્મરણ સિવાય બીજી કોઈ રીતે મેળવી શકવાનાં નથી. આ જીવનમાં કામ, ક્રોધ, આશા, તૃષ્ણા, લોલુપતા વગેરે તો રહેવાનાં જ અને એનાં જે વલણ ઊઠશે એય રહેવાનાં જ. એમાંથી સંઘર્ષ, ક્લેશ, સંતાપ વગેરે પણ ઊઠવાના જ, જો એમાંથી ઊઠવું ના હોય તો ભલે, પણ જો એમાંથી જાગવાની-ઊઠવાની તત્પરતા કોઈને પ્રગટે તો તે એમાંથી નીકળવા પ્રયત્ન કરશે. એટલે જેને શાંતિ-પ્રસન્નતા મેળવવાં છે એણે પણ આંતરિક બળ કેળવવું જોઈશે, નહિ તો એ પણ પ્રવાહમાં તણાઈ જશે, એ કોઈ બીજા પ્રવાહમાં એને ખેંચી જ જશે. એટલે જો આંતરિક બળ ના હોય તો તે ઘસડાઈ જ જવાનો. એ આંતરિક બળ પણ ભગવાનના નામની નિરંતરતા અને તટસ્થતા પ્રગટશે તો કામ વધુ લાગશે.

મૂળમાં જ તટસ્થતા

જો ચેતનાત્મક જાગૃતિ પ્રગટે તો તટસ્થતા આવે, વિવેક આવે. વિવેકની માતા તટસ્થતા છે. એ બન્ને એકબીજા સાથે સંકળાયેલાં છે.

કંઈ કશાનું પૃથક્કરણ કરવું હોય તો તટસ્થતા જન્મ્યા સિવાય કોઈ એમ કરી શકશે નહિ. એટલે શાંતિ માટે પણ તટસ્થતા જોઈએ. જ્યારે કોઈ વૃત્તિ કે વલણ Tendency

ઊઠે ત્યારે એનાથી વેગળા થવાની જાગૃતિ જોઈશે અને તટસ્થતા પ્રગટેલી હશે તો જ જાગૃતિ આવશે.

તટસ્થતા ત્રણ પ્રકારની. સંવેદનશીલ, ક્રિયાત્મક અને ગતિપ્રેરક. તટસ્થતા જીવનમાં સંવેદન જગાડે. વળી, એ આચરણમાં મુકાવે એટલે ક્રિયાત્મક અને ગતિ પ્રેરાવે એટલે ગતિપ્રેરક. એવી તટસ્થતા પ્રગટેલી હોય તો જીવનમાં સફળતા મળશે. અને શાંતિ-પ્રસન્નતા મેળવવાં હોય તો સ્મરણમાંથી જ આંતરિક બળ મેળવી શકાશે. અને જેમ સંસારમાં ધન ઉપયોગી છે તેમ ભગવાનનું સ્મરણ પણ જીવનમાં ઉપયોગી થશે.

આ બધા પ્રશ્નો મને નડેલા. અંગ્રેજી ભણવાથી બે રીતે નક્કર વિકાસ થાય. એક સંશોધન કરવાની ટેવ પડે અને બીજું પૃથક્કરણ કરીને એનું મૂળ કારણ સમજીને જે તે કંઈ સ્વીકારવાનું બને. એટલે જેનાથી કાયમી શક્તિ જન્મે એનું નામ સ્વીકારવું અને એનું પૃથક્કરણ કરી શોધતાં શોધતાં જે અમૃત મને લાધ્યું એ હું તમને કહું છું. એ તમને જીવનમાં સુમેળની ભાવનામાં પ્રગટાવશે, જીવનમાં અનેક સંબંધો થશે અને એમાં ઘર્ષણ ઊભું ના થાય એ માટેનું પણ અમોઘ સાધન ભગવાનનું સ્મરણ છે. એનાથી મન, બુદ્ધિ વગેરેમાં કેવા જબરજસ્ત ફેરફાર થાય છે એનો તો જબરજસ્ત ઈતિહાસ છે. એના સારરૂપે જે મને લાગ્યું તે મેં તમને કહ્યું. આ બધું જે કોઈ કરે તેને ખબર પડે.

હરિ:ૐ

૧૧. તાળું ખૂલ્યાનો દિવસ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨-૪-૧૯૬૩

(પૂજ્ય શ્રીમોટાનો સાક્ષાત્કારદિન)

(રામનવમી)

વહાલાં આત્મીય સ્વજનો,

પરંપરાનું રહસ્ય

આજે આપણે બધાં ભેગાં થયાં છીએ એ એક પવિત્ર દિવસ ‘રામનવમી’ છે. એક કાળમાં ભગવાને પોતે આજે અવતાર લીધો. એ અવતાર રાક્ષસોનો અને અસુરોનો સંહાર કરવાને લીધેલો. એ એમના જન્મનું મિશન (Mission) હતું. અવતાર વખતે ભગવાન એમની સાથે સર્વ સામગ્રી સહિત અને એમને મદદગાર નીવડે એવા જીવોને સાથે લઈને અવતરે છે.

માનવસમાજ પરંપરા Tradition ને લઈને જીવતો-જાગતો રહે છે અને એવી માનવસમાજની પરંપરા Tradition ને જીવતી રાખવા શ્રીરામચંદ્રનો અવતાર આ દિવસે થયેલો.

માનવજન્મનું મહત્વ

કોઈ પૂછશે, ‘જન્મનું આટલું મહત્ત્વ શું?’ આ શરીર જન્મ વડે પ્રાપ્ત થયું અને શરીર જે છે તેને, એટલે કે મનુષ્યદેહને બહુ દોઢલો કહ્યો છે. ચૌદ પ્રકારની યોનિઓમાં ચેતનનો અનુભવ થવો બહુ મુશ્કેલ છે. ફક્ત એક મનુષ્યશરીરથી જ એ અનુભવ પ્રાપ્ત થાય છે.

આજે તો બુદ્ધિયુગ છે માટે એવો પ્રશ્ન થાય કે મનુષ્ય-યોનિમાં જ ચેતન પ્રાપ્ત થાય અને અન્યમાં કેમ નહિ ? તો કહે આ મનુષ્યશરીર જે છે તે દ્વંદ્વ અને ગુણથી બનેલું છે. દ્વંદ્વ એટલે બે બાજુનાં સામસામાં જોડકાં. સુખદુઃખ, નીતિઅનીતિ આવાં જોડકાં તે દ્વંદ્વ કહેવાય અને ગુણ એટલે કે સત્ત્વ, રજસ અને તમસ.

દ્વંદ્વ એટલે બે કે તદ્દન સામસામી બાજુનાં જોડકાં એકબીજાના વિરોધનાં હોવા છતાં તે બન્ને પાછાં સાથે જ હોય છે. સુખ હોય તો દુઃખ પણ ખરું, લાભની સાથે ગેરલાભ પણ ખરો. આવી રીતે આ બે સામસામી બાજુનાં સંઘર્ષણ જોવા મળે છે. સંઘર્ષણ થાય એટલે મનુષ્ય વિચારે અને ઉકેલ શોધવા મથે. બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે, પ્રાર્થના કરે. બુદ્ધિ સાત્ત્વિક થાય. એનાથી આપણને જ્ઞાન થાય છે. આવી રચના બીજી યૌદ્ધ પ્રકારની કોઈ પણ યોનિમાં નથી પ્રગટતી.

આ દોહ્યલું મનુષ્યશરીર જે મળેલું છે એનાથી કરીને જ ચેતનનો અનુભવ થઈ શકે છે, એનાથી એટલે કે મનુષ્યશરીરથી જ આ શક્ય છે એટલું એનું મહત્ત્વ છે. એ મહત્ત્વ સમજાય એવી આપણી બુદ્ધિ સમજણવાળી, ગતિવાળી, ક્રિયાશીલ, સંવેદનવાળી થાય એટલા માટે આ જન્મનો ઉત્સવ ઊજવવાની રીત છે.

દુર્લભ માનવદેહ

જેમ આપણે ધન કમાઈએ છીએ તેમ ભગવાનના નામનું ધન કમાવાનો આ મહામૂલો પ્રસંગ છે. એ કમાવાનો અનુભવ, એનું મૂલ્યાંકન આપણને સમજાયું નથી અને એટલે જ ઘણા

અનુભવીઓએ કહ્યું છે કે ‘ભાઈ, આ દુર્લભ અવતાર છે.’ પણ બુદ્ધિનો ફાંકો ઘણો મોટો છે અને એનું અહમ્ પણ ભારે છે. મનુષ્યશરીરનો આ અવતાર ઘણો દુર્લભ છે એનું આપણને ભાન નથી. મને પણ એનું ભાન ન હતું, પણ ભગવાનની કૃપાથી એ પ્રગટેલું.

દર સાત વર્ષે શરીરનાં અણુપરમાણુનું રૂપાંતર

હવે, શરીરનું બીજું મહત્ત્વ (રહસ્ય). આપણા શરીરનું ઘડતર દર સાત વર્ષે બદલાય છે. એટલે સાત વર્ષ પૂરાં થાય ત્યારે એનું એકસાથે બધું બદલાઈ ના જાય, પણ દરેક વર્ષે અને દરેક દિવસે એ બદલાવાની ક્રિયા ચાલતી હોય છે. એટલે શરીરના જન્મદિવસથી એના અણુપરમાણુ અને કોષો બદલાય છે. એની ખબર પણ પડે, પણ એનો કોઈ જાણકાર હોય તેને જ. સર્જન ડૉક્ટર હોય તેને જ્યારે નસ્તર મૂકવું હોય ત્યારે શરીરમાં અમુક અવયવ ક્યાં છે તેની એને સમજ છે અને તે મુજબ જ એ નસ્તર મૂકે છે. તેવું જ આના જાણકારોને દરેક કોષ અને દરેક વસ્તુ ક્યાં છે તેની ખબર છે. એટલે એના જે જાણકારો હોય તેને જ એની ખબર પડે છે બીજાંને નહિ.

મહાત્મા ગાંધી પણ માનતા હતા કે દર સાત વર્ષે આપણા શરીરના અણુપરમાણુ તથા કોષો બદલાય છે અને એ બદલાવાની ક્રિયા આપણા જન્મદિવસથી શરૂ થાય છે.

નવો અવતાર

ઘણાં લોકોનાં મનમાં તર્કદોષ થાય છે કે નવા જીવનનો અર્થ શું ? મહાત્માઓ આવું કહે છે એનો અર્થ શું ? વળી, આ દિવસનું તૂત શું ?

એનું રહસ્ય એ કે પરગામ ગયા હોઈએ અને આપણા ઘરને તાળું મારેલું હોય ત્યાં સુધી ઘરમાં જવાય નહિ. તેમાંય ચાવી ખોવાયેલી હોય અને એકદમ મળી જાય અને બારણાનું તાળું ઊઘડે તો ગમે ત્યારે ઘરમાં દાખલ થઈ શકાય.

જેમ આપણા શરીરની જે બધી બાહ્ય ઈંદ્રિયો છે તેમ અંદર-મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ એ મનાદિકરણો છે. એમાં અનેક પ્રકારની મડાગાંઠો છે. એમાંથી સંપૂર્ણ મુક્ત થવાય ત્યારે આ સાધનાના પ્રદેશમાં કે ભગવાનના માર્ગમાં પ્રવેશી શકાય. તાળું ખૂલવાનો પ્રસંગ એટલે આવા જે મહાત્માઓ છે, તે ચેતનાની નિષ્ઠામાં પ્રગટે, એમના જીવનમાં જે દિવસે તાળું ઊઘડે પછી એ ગમે ત્યાં પ્રવેશી શકે છે. એ તાળું ઊઘડ્યાનો એમનો કાળ તે એમનો નવો અવતાર છે.

એની માનસિક સૃષ્ટિ કહો કે જે કહો તે, ત્યારથી નવું જીવન, નવું મૂલ્યાંકન પ્રાપ્ત કરે છે, પણ એમ થવા છતાં દેખીતું તો એવું લાગતું નથી, કારણ કે એ પણ આપણી માફક હરેફરે છે, હાલેચાલે છે. તો એનું લક્ષણ શું ? ગીતામાતામાં પણ એમ જ છે. સ્થિતપ્રજ્ઞનાં લક્ષણોના વર્ણનમાં પણ બધું એમ જ છે.

સંસારી માણસને પણ With all his totality - એની સમગ્રતાથી - કોઈ દિવસ આપણે પારખી શકતા નથી. એનો દરેકને અનુભવ જુદો જ હોય છે. એટલે With all his totality and all his phases માનવીને સમજવો, અનુભવવો બહુ દુર્લભ છે. જ્યારે સામાન્ય માનવીનું આમ છે

તો પછી ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલાને તો અનુભવવો એ તો બહુ જ દુર્લભ છે. બીજાંને અનુભવવા કરતાં પોતાને અનુભવવાની, પોતાની જાતને સમજવાની વાત કરવી.

અનંતાનંત અનુભવ

આજે જમાનો એટલો આગળ છે કે દરેક માનવી કશાકને માટે મન બાંધી દે છે. એમાં અનેક પ્રકારની બુદ્ધિની સમજણ મડાગાંઠ ઊભી કરે છે. એવા જે અનેક પ્રકારના સંસ્કારો પડેલા છે એવી બુદ્ધિ જ્યારે પ્રજ્ઞા* અને મેઘામાં** પ્રગટે ત્યારે જ સમજ પડે, તે તો જ્યારે આપણે દ્વંદ્વાતીત અને ગુણાતીત થઈએ ત્યારે જ બને. એટલે કે તાળું ઊઘડે ત્યારે જ બને. એટલે આવા દિવસનો જે અનુભવ હોય છે તે એમના નવા અવતારનો જન્મદિવસ છે. એનું મહત્ત્વ શરીરના જન્મદિન કરતાં ઘણું વધારે છે અને તે દિવસ પછી એટલે કે તાળું ઊઘડ્યા પછી તો અનંતતાનો માર્ગ છે. જ્ઞાન થયું એટલે પરિપૂર્ણતાને પામી ગયા એવું નથી. મેં તો ભગવાનની કૃપાથી પુરુષાર્થ કર્યો છે. એમ કરતાં કરતાં માત્ર મારા ગુરુમહારાજના આશીર્વાદથી અને મારા પ્રયત્નથી, જે આ તાળું ઊઘડવાનો મહામૂલો પ્રસંગ મને મળ્યો તે મારા ગુરુમહારાજની કૃપાથી. એનો કદી અંત નથી. જ્ઞાન કે વિકાસને અંત નથી તો અનુભવને તો અંત ક્યાંથી ?

એટલે આ નવા અવતારનો અર્થ શું તે માટે આ વાત મૂકી.

* પ્રજ્ઞા = સહજ જ્ઞાન, આત્મીય સ્ફુરણા

* * મેઘા = તીવ્ર બુદ્ધિ, શુદ્ધ બુદ્ધિ

અહિંસાનો પાયો

ભગવાનનો કે ચેતનાનો જે ખરો માર્ગ છે તેની વાત તો ત્યારે જ સમજાય કે જ્યારે રાગદ્વેષ મોળા પડે. તે સિવાય કશું બનવાનું નથી. લાખો માણસની સેવાથી પણ કશું બનવાનું નથી. મેં વીસ વર્ષ સુધી સેવા કરી છે. એના અનુભવ ઉપરથી કહું છું કે ગમે તેટલી સેવા કરો પણ જ્યાં સુધી કામ, ક્રોધ, તૃષ્ણા, લોલુપતા વગેરે મોળાં પડ્યાં નથી ત્યાં સુધી કશું વળવાનું નથી. ત્યારે તેનો કોઈ રસ્તો ? તો કહે, ‘ભગવાનનું સ્મરણ કરો.’ ગાંધીજીએ અહિંસા કહી પણ આપણામાં જ્યાં સુધી રાગદ્વેષ છે ત્યાં સુધી અહિંસા ટકે નહિ. એટલે તો ખરી અહિંસા આપણામાં જન્મી જ નહિ, એનું અત્યારે આવું પરિણામ આપણે અનુભવીએ છીએ.

યુગપુરુષનો પારો ના પયે

મેં પણ ગાંધીજીને કાગળ લખેલો કે ‘અહિંસા, અહિંસા’ તો કરીએ પણ રાગદ્વેષ મોળા પડ્યા નથી તો એ (અહિંસા) જન્મશે કેમ ? અને ટકશે કેમ ? પણ એ તો કાળપુરુષ હતો. એમના માટે એ ઉત્તમ માર્ગ હતો. એ આપણામાં પચી ના શકી. આપણે અહિંસા જન્માવી ના શક્યાં અને રાગદ્વેષ મોળા પાડ્યા નહિ.

પરમ દિવસે માધવલાલ શાહ આશ્રમે આવેલા. અમારે ખૂબ છૂટથી વાત થઈ. આ સેવાનો ખરો અવસર છે. અત્યાર સુધી થઈ ન હતી એમ નહિ પણ ખરી રીતે માનવીની સેવા કે માનવતાની સેવા કરવી હોય તો ભેદ ઘટાડવા જ પડશે. રાગદ્વેષ મોળા પાડ્યા સિવાય એ શક્ય નથી. સાત્ત્વિકમાં સાત્ત્વિક કર્મ હોય પણ પ્રકૃતિ ને સ્વભાવ વડે કરીને આપણે

ભેદ જન્માવવાનાં જ. તો જો માનવતાનો ઉત્કર્ષ કરવો હોય તો ભેદ કે રાગદ્વેષ ઘટાડવા જ પડશે અને આખો માનવસમાજ આ ભાન રાખવાનો નથી.

સ્મરણ અને પ્રાર્થના

ત્યારે અનુભવી પુરુષોએ એક સાધન આપ્યું અને કહ્યું કે ‘ભગવાનનું સ્મરણ કરો, પ્રાર્થના કરો.’ એનાથી એક જાતની સભાનતા પ્રગટે છે એવો ઘણાંનો અનુભવ છે. મારો પણ આ જાતનો અનુભવ છે. ભગવાનનું સ્મરણ કરવાથી રાગદ્વેષ મોળા પડે. મારા શરીરને હિસ્ટીરિયાનો રોગ હતો. દિવસમાં ચારપાંચ વખત એની અસર થતી. કેટલીયે વાર સાઈકલ ઉપરથી પડી જતો. તે જમાનામાં હરિજન સેવક સંઘમાં શ્રી ઈંદુલાલનો હું સેક્રેટરી હતો. બેત્રણ હજાર રૂપિયા ગજવામાં રહે. આ બૈરાંને થાય એવા રોગમાંથી બચવા આપઘાત કરવા ગયેલો તેની જાણકારોને ખબર છે. એમાંથી આ સ્મરણ વગેરે કરવાથી હું છૂટ્યો.

રોગનું મૂળ - વૃત્તિ

ગાંધીજી પણ કહેતા હતા કે ભગવાનના સ્મરણથી રોગમાત્ર મટે છે, પણ એનો તેઓ અખતરો ના કરી શક્યા. જોકે એમનો એ વિશે અખતરો કરવાનો વિચાર હતો ખરો.

રોગ તો વૃત્તિથી થાય છે. રોગનું મૂળ - વૃત્તિ છે અને વૃત્તિ વિચારથી પ્રગટે છે. આપણે હમણાં જે જોયું કે સ્મરણથી રોગ મટે છે, તે સ્મરણથી સાત્ત્વિક વિચારો પ્રગટે છે ને એટલે વૃત્તિમાં પણ સુધારો થાય છે અને તેથી રોગ મટે છે. આમ વૃત્તિમાં સુધારો કરીએ તો આ શક્ય બને રોગ મટે.

તાર્કિક સમજૂતી

પણ એ પુરવાર થાય એવી, કોઈ નકારી ના શકે એવી કોઈ theory છે ? આપણામાં પાંચ તત્ત્વો છે. પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ ને આકાશ. એની પાંચ તન્માત્રા. આકાશનો સંબંધ શબ્દ સાથે, તેજનો સંબંધ પ્રકાશ સાથે, વાયુનો સંબંધ સ્પર્શ સાથે, જળનો સંબંધ રસ સાથે અને પૃથ્વીનો સંબંધ ગંધ સાથે છે. હવે, આકાશમાંથી શબ્દ પ્રગટેલો છે. એટલે એ બેનો એકબીજા સાથે ગાઢ સંબંધ. એટલે શબ્દમાં જ્યારે નિરંતરતા પ્રગટે ત્યારે શબ્દની સાથે આકાશને સંબંધ હોઈ આપણા આધારમાં આકાશતત્ત્વ ખીલે. વળી, આકાશતત્ત્વનો સંબંધ સત્ત્વગુણ સાથે, તેજ અને વાયુનો સંબંધ રજસ ગુણ સાથે અને જળ અને પૃથ્વીનો સંબંધ તમસ ગુણ સાથે છે. આમ, આકાશને સત્ત્વની સાથે સંબંધ હોઈ તે ખીલે, એટલે કે આકાશ ખીલવાથી સત્ત્વ ખીલે અને એમ આપમેળે રજસ અને તમસ મોળા પડવાના. એટલે કામ, ક્રોધ વગેરે મોળા પડવાના જ. આ સિદ્ધાંત Theory છે એ અનુભવીઓ પુરવાર કરી શકે એમ છે.

ભગવાનનું સ્મરણ એ કલ્પનાનો વિષય નથી. એવા ઘણા ખુદાના બંદા છે કે જે સ્મરણથી તરી ગયા છે.

આધ્યાત્મિક પુરુષોની શક્તિ

આધ્યાત્મિક પુરુષોમાં એવી શક્તિ છે કે બધું બચાવી શકે ? મધ્યયુગના કાળમાં એટલે કે મુસ્લિમ સંસ્કૃતિનો આપણી સંસ્કૃતિ ઉપર એક જબરજસ્ત આઘાત પ્રગટ્યો ત્યારે હિંદુ સંસ્કૃતિ નાશ પામી જાય એવું થયેલું. ત્યારે આખા દેશમાં

દરેક સ્થળે, પંજાબ, બંગાળ, બર્મા, મદ્રાસ, મહારાષ્ટ્ર, રાજસ્થાન, ઉત્તરપ્રદેશ, બિહાર વગેરે સર્વ જગ્યાએ સંતપરંપરા પ્રગટી. એ લોકોએ હિંદુ સંસ્કૃતિ ટકાવી રાખી છે.

આવા મહાત્માઓએ આપણા જેવાઓને સારે માર્ગે ચઢાવેલા છે અને એટલે આવા મહાત્માઓનું ઘણું મહત્ત્વ છે.

સંતોનો આદર

શ્રીરામચંદ્રના દરબારમાં ઋષિમુનિઓનું ઘણું મહત્ત્વ હતું, કારણ કે તેઓ અનુભવીઓ હતા. અને એટલે જ આપણા રાજામહારાજાઓ દરબારમાં ઉત્તમ પ્રકારના ચિત્રકારો, સંગીતકારો વગેરેને રાખતા. આ બધાં માનવરત્નો હતાં.

એટલે સમાજ જ્યારે જ્યારે આવા સંતપુરુષોને સત્કારે છે ત્યારે એ (સમાજ) એના પોતાના ભલા માટે આમ કરે છે. એવા મહાત્માઓને આદર આપવાથી કે એમના તરફ ભક્તિભાવ રાખવાથી આપણી પોતાની જ દિલની ભાવનાને ઉચ્ચતર રીતે પ્રગટાવીએ છીએ. એ રીતે જ આપણો ઉત્કર્ષ થાય છે.

આપણે ભગવાનનું સ્મરણ કરીએ કે ના કરીએ, પણ જો સુખી થવું હોય અને શાંતિ અને પ્રસન્નતા જો ચાહતાં હોઈએ તો આપણે રાગદ્વેષ મોળા પાડ્યા સિવાય એ મેળવી શકવાનાં નથી. એટલા માટે પણ રાગદ્વેષ મોળા પાડીએ. સદ્ભાવ, સુમેળની ભાવના કેળવીએ તો શાંતિપ્રસન્નતા કેળવી શકીએ તો જ જીવનમાં સુખી થઈશું.

હરિ:ૐ

૧૨. ઋણસ્વીકાર અને ઋણમુક્તિ

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૧૬-૪-૧૯૬૩

સંસારના ગુણધર્મ

આપણે જે જીવન જીવીએ છીએ તે જીવનમાં સુખ અને દુઃખ બન્ને આવે છે. એકલું સુખ કે એકલું દુઃખ હોતું નથી. જીવનમાં બધી સરળતા જ હોય અને બધું સુતરું જ ચાલ્યા કરે એવું બનવાનું નથી.

મુશ્કેલી, સંતાપ, ત્રાસ, દુઃખ વગેરે બધા સંસારના ગુણધર્મ છે. એમાં આપણી ઈચ્છા કામ આવવાની નથી, એ તો ચાલ્યા જ કરશે.

જોકે માનવીને સુખી થવું હોય છે અને દરેકને સુખ ગમે છે, છતાં 'સુખી થવું છે' એવો દૃઢ નિશ્ચય કોઈનામાં પ્રગટેલો નથી. જેને જે પ્રકારની ઝંખના જાગે તેમાં ગતિ કે પ્રવૃત્તિ થઈ શકે. જો સુખી થવું હોય તો તે અંગેની પ્રવૃત્તિ થવી જોઈએ.

આપણે આનંદ સ્વરૂપ જ છીએ

આ જગત ભગવાનનું રચેલું છે તો આનંદ થવો જોઈએ, કારણ કે જગત બ્રહ્મનું સ્વરૂપ છે. એટલે તો આનંદ જ થવો જોઈએ. આપણે આનંદ સ્વરૂપ જ છીએ.

આપણે જન્મ્યાં અને શરીરનું મૃત્યુ થતાં સુધી ધારો કે ૬૦ વર્ષ શરીર ટક્યું તો એમાંનો ઘણો કાળ સુખમાં વીત્યો છે. દુઃખ કે મુશ્કેલી તો બહુ થોડા વખતને માટે છે. આપણા

જીવન દરમિયાન કાયમનું દુઃખ પડે તેવા કોઈક જ જીવ-
હજારમાં એક કે બે હોય છે. બાકી તો ઘણાં માણસના ઘણા
લાંબા કાળના જીવનમાં, કહો કે ૬૦ વર્ષના ગાળામાં લગભગ
૫૮ વર્ષ તો સુખનો ગાળો હોય છે. એટલે એ પણ બતાવે
છે કે આ સંસાર સુખને માટે છે, જો સુખને માટે ના હોત તો
માનવી જીવી ના શકત. જેમાં એને રસ હોય તેમાં એનું
જીવન વીતે છે. એટલે જેમાં સ્વાર્થ કે ગરજ જાગે તેમાં રસ
પ્રગટે તો ભગવાનને માટે આપણને રસ કે સ્વાર્થ જાગ્યો નથી
એ આમ પુરવાર થાય છે.

ભગવાન સાથે સંબંધ બાંધો

કોઈ પૂછે છે કે વળી ભગવાનને માટે કેમ સ્વાર્થ જાગવો
જોઈએ ? અમે કહીએ છીએ કે તેની સાથે તમારે સંબંધ નથી,
તેથી તમે દુઃખી છો, કારણ કે સંસારનો ધર્મ તો અશાંતિ,
દુઃખ, સંઘર્ષણ વગેરે છે અને એમાં એ જાગવાનાં જ. એમાંથી
મુક્ત ના થઈ શકાય, અને એ બધું જો હોય તો આ થવાનું
જ, પણ જો આ બધું હોવા છતાં આપણું મન શાંત રહી શકે
તો એમાંથી એ બચી શકે છે, પણ માનવી તો ગાડરિયા
પ્રવાહની પેઠે સંસારમાં વહ્યા કરે છે, એનાથી ઊંચી ગતિમાં
એ જતો જ નથી. એ સંસારની ગતિમાં જ રહે છે. એમાં કોઈ
સમજણ કે દિલની ભાવના કે લાગણી ઊપજતાં નથી, બધું
ઘરેડ પેઠે ચાલ્યા કરે છે, પણ જો એનું દિલ જાગે, આંખ
ઊઘડે તો એને સમજાય કે બીજી પણ કોઈ ઊંચા પ્રકારની
ભૂખ છે અને તે જાગે તો એ તરફની દૃષ્ટિ થાય, પણ એય
દુર્લભ છે.

બધાં કહે છે કે ભગવાન છે, પણ કોઈ એને ગજવામાં પણ રાખતું નથી ! અરે, કોઈને એવું ઊગતું પણ નથી ! ભગવાન નથી એવી જ રીતે માનવીમાત્ર વર્તે છે. જેમ ઘરમાં વડીલ હોય અને બધો કારભાર એના હાથમાં હોય તો છોકરાંઓને એનું ભાન હોય છે કે જો કંઈ આડુંઅવળું કરીશું તો વઢશે, પણ માનવીને ભગવાન પરત્વેનું એવું ભાન જ પ્રગટતું નથી. એ તો ભગવાન છે જ નહિ એવી રીતે વર્તે છે. કોઈ સેવા કરે, ભજન કરે, માળા ફેરવે તેમ છતાં, એવો માનવી પણ એવી જ રીતે વર્તે છે. ભગવાન છે જ નહિ એવું જ એનું પણ વર્તન હોય છે.

જંખના જરૂરી

તો સવાલ થાય છે - એવી રીતે ચાલનારની કોઈ ગતિ છે ? એના ઉદ્ધારનો કોઈ ઉપાય ? ના, એને કોઈ જંખના જાગતી નથી ત્યાં સુધી એનો કોઈ પણ ઉપાય નથી. સંસારમાં પણ ભગવાનની મદદ મળે છે, કારણ કે ભગવાન પોતે જ સંસારરૂપ છે. પોતે કૃપા કરીને આપણાં સગાંવહાલાંનાં રૂપે એ આપણી સાથે છે અને મદદ કરે છે. સંસારમાં પતિ, પુત્ર કે ભાઈ મદદ કરે છે તે પ્રમાણે જો એની સાથે સગપણ કરીએ તો એ પણ મદદ કરે છે. જો એની સાથે દિલથી દિલનું સગપણ બાંધો તો એ તો હજાર હાથવાળો છે.

નિરાકાર સાથે સંબંધ

સંસારના માનવી તો પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપે છે, પણ ભગવાન તો પ્રત્યક્ષ સાકાર સ્વરૂપે છે નહિ. એની સાથે કેમ સંબંધ બંધાય ? તો અમે કહીએ છીએ કે જે નથી એની સાથે આપણે

સંબંધ બાંધીએ, કારણ કે આપણે જીવનમાં કોઈની સાથે મળીએ ત્યારે તેની સાથે પરિચય વધતાં સંબંધ થઈ જાય છે. દા.ત. મારો તમારી સાથે કોઈ પરિચય ન હતો, કોઈ લાગણી પણ પહેલાં ન હતી, પણ આશ્રમ થયા પછી મેં તો બધાંને ચાહ્યાં છે અને દિલનો સંબંધ રાખ્યો છે. તમને ચાહીને મેં તો ભગવાનનો જ સંબંધ બાંધ્યો છે. અને કોઈક વખતે તમારી પાસે માગું છું તો એમાં ભગવાનની સેવા છે અને એમ કરીને તમારી સેવા કરું છું.

મોટાનો હેતુ

બાકી, મારામાં કશી લાયકાત નથી. ભિખારી છું, પણ એની પાછળ હેતુ છે. એવાં કોઈક કર્મથી મળેલાંની ગતિ ઊંચી થાય એ હેતુ છે. અને ગુરુમહારાજનો હુકમ છે કે ‘જે જે મળે તેની ગતિ ઊંચી થાય એવી રીતે તારે વર્તવાનું છે.’

એ ગતિ ઊંચી ક્યારે થશે તે જાણતો નથી, પણ થશે તો ખરી જ. હું કંઈ ભવિષ્ય જાણતો નથી, પણ તમે પોતાના મનને અંતરમાં બાંધીને દિલમાં લક્ષ કરો તો લાગશે કે ‘મોટા’ તો તમને ચાહ્યા કરે છે. મારું કામ તમને ચાહવાનું છે. જોકે એટલાથી મારું કામ પતતું નથી, કારણ કે જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં લોકોનું જીવન છે. તેમાંથી ગતિ ઊંચી થાય ત્યારે મારું કામ ફલિત થાય, કૃતાર્થ થાય. એટલે મળેલાંની સાથે એવો સંબંધ બાંધવો કે એ લોકોનું ‘મોટા’ પરત્વે દિલ પ્રગટે. એ કેવી રીતે થશે એની મને ખબર નથી.

માનવીનું ઋણ

ભગવાન તો સર્વત્ર અને સર્વવ્યાપક છે. માનવી પાસે

જે કંઈ છે તે બધું એની હોશિયારીથી મળેલું છે એમ માનવામાં નર્યું એનું અહમ્ છે. માનવી એ ભૂલી જાય છે કે આ ભગવાનની મદદથી મળેલું છે. એ વિચારે કે એને અનેક પ્રકારનું ઋણ છે, માતાપિતાનું ઋણ, સમાજનું ઋણ, પિતૃઓનું ઋણ, પશુપક્ષીઓનું ઋણ વગેરે.

પરિવારનું ઋણ

જો વેપારમાં હોય અને તેનું દેવું હોય તો તે આપવું જોઈએ, નહિ તો વહેવાર ટકે નહિ, પણ એ જો બુદ્ધિથી વિચારીને સમજે તો બીજાં પણ ઋણ છે. માતાપિતાની ઘડપણમાં સેવા કરવી, તેમની આજ્ઞા પાળવી એ એમનું દેવું ચૂકવો છો, એ ઋણ છે. એ લોકોએ આપણા નાનપણમાં ઘણું કર્યું છે. એ ઘડપણમાં એક વાત ચાર વાર કરે તો આપણે ખીજવાઈ જઈશું, પણ આપણે નાનપણમાં ઘણી વખત એકની એક વાત કરીએ તો એ ખીજવાતાં નથી. કોઈએ આપણને પાંચ રૂપિયા આપ્યા હોય અને એને એ પાછા આપીએ એ લેવડદેવડ થઈ. તેવી જ રીતે નાનપણમાં માતાપિતાએ આપણું કહ્યું માન્યું અને આપણું ઘણું કર્યું તો એ લોકોના ઘડપણમાં આપણે એમની આજ્ઞા પાળવી, એમની ઈચ્છા પ્રમાણે વર્તવું એ તો લેવડદેવડની વાત છે. કોઈ કહેશે કે એ તો એમનાં ફરજ કે સ્વાર્થ હતાં તે કર્યું. તો પછી તમારો સ્વાર્થ ક્યાં ગયો ? આજે પશ્ચિમનાં રાજ્યોમાં ઘરડાંઓને પેન્શન મળે છે. રાજ્ય એ ધર્મ પાળે છે તો આપણે પણ એ લોકોને પેન્શન આપવું જોઈએ.

આપણે કહીએ છીએ, ‘બેસો બા, તમે કંઈ સમજતાં નથી. તમે તમારે ભગવાનનું નામ દો, છોકરાં રમાડો.’ સંયુક્ત

કુટુંબમાં માતાપિતાની કોઈ જાતની ગણતરી નથી, કદર તો ઘેર ગઈ. એટલે અમે તો કહીએ છીએ કે આ તો દેવું છે. તેમ જ આ સમાજનું પણ આપણા ઉપર દેવું છે. જો સમાજનું કામ ના કરીએ તો સમાજ ટકી ના શકે. મારે તો કોઈ દેવું નથી. સમાજની વીસ વર્ષ સેવા કરી છે. માતાપિતાની પણ સેવા કરી છે. એમ તો પિતૃઓનું ઋણ પણ ચૂકવ્યું છે. અને તેમ છતાં ભગવાનની પણ સેવા કરું છું અને સમાજમાં ભગવાન બિરાજેલો છે એટલે એની પણ સેવા કરું છું.

સમાજમાં 'મોટા'

સમાજમાં ગુણધર્મ પ્રગટે અને એમાં હું પોતે રહેલો છું. એટલે એમાં ગુણ અને ભાવના પ્રગટે તો જ મને લોકો ઓળખી શકશે. એટલે મારે સમાજની સેવા કરવી પડે છે. ગુરુમહારાજના હુકમથી અમુક લાખ રૂપિયા સમાજમાં ખર્ચવા એવું નક્કી કર્યું છે અને મને મળતી રકમનો એ રીતે જ ઉપયોગ કરું છું.

પ્રેમભાવથી મદદ કરજો

રામનવમીનો મળેલો બધો પૈસો એ રીતે જ ખર્ચી નાખ્યો છે. સ્ત્રીઓમાં-માતાઓમાં ગુણ અને ભાવના પ્રગટશે તો જ આપણામાં પણ ગુણ અને ભાવના પ્રગટવાનાં. એટલે એ માટે મારી પાસે કંઈક રકમ થાય એવો મારો સંકલ્પ ફળાવવાને તમારા હૃદયમાં જો ભાવના રાખીને મને આપશો તો તેનું સારું જ પરિણામ છે. સંસારી ભાવના રાખશો તો તેવું પરિણામ થશે. જો કોઈને આર્થિક મદદ શુભ ભાવનાથી કરીએ તો તેનું શુભ પરિણામ અનુભવશો. કોઈક વખતે તમે મને મળશો

ત્યારે યાદ કરશો. જે મદદ કરો તે પ્રેમભાવનાથી કરજો. દા.ત. મારા ગુરુમહારાજ પરત્વે ભક્તિ જાગી કે મારી બાને લઈ જાઉં તો સારું. પૈસો તો મળે નહિ. મેં વિચાર કર્યો કે પૈસા ગમે તેમ કરીને ભેગા કરીશ. તેમાં પણ પાછી મારી બાએ હઠ પકડી કે મારા નાના ભાઈ સોમાભાઈને પણ લઈ લે. વળી, એ નાનો. એને કશું ભાન નહિ, છતાં કહે કે ‘હું કશું ના જાણું. તું એને લઈ લે,’ પણ મને તો દર્શન કરાવવાની ગરજ લાગેલી અને જવાનું છેક ઉજ્જન પાસે સિપ્રા નદીને કિનારે. જવાને માટે પૈસા પણ બહુ થોડા, છતાં ગમે તેમ સગવડ કરીને ગયાં. અમારે દાદાને ત્યાં વર્ણભેદ નહિ. ટિક્કડ અને દાળ ખાવાની. સાધન ના હોય તો હાથમાં લેવાનું, કારણ કે મૂળે પાસે પૈસા જ નહિ.

એક વખત ગુરુમહારાજ મારી બાને કહે, ‘બોન, પેલા માણસને પાંચ રૂપિયા આપ.’ એટલે બાને મેં પાંચ રૂપિયા આપ્યા અને કહ્યું કે ‘તું એને આપી દે.’ મેં તો એને આપવાનું કહ્યું, પણ એના મનમાં થયું કે પાછાં જઈશું કેવી રીતે ? તેમ છતાં આપ્યા ખરા. વળી, કોઈની સામે તે જોઈને કહે કે ‘જા, પેલા પાસે જઈને પાંચ રૂપિયા લઈ આવ.’ પણ એ જવા ના કરે, છતાં એ ગઈ. પણ પેલાએ આપ્યા નહિ. વળી, મારાં એક માસીના દીકરા સાથે આવેલા. તેણે બાધા માનેલી, તેણે અમુક રૂપિયા ખર્ચવા એવું નક્કી કરેલું અને મને પૂછે કે ‘શું કરીશું ?’ કારણ કે ગુરુમહારાજ પૈસા તો લેતા નથી. એટલે ગરીબગુરુબાંને ખાવાનું લઈને વહેંચી નાખ્યું. વળી, એની પાસે પણ પૈસા નહિ અને હવે ગામ પાછાં જવાને પૈસા

નહિ, પણ બા દિવસમાં ચારપાંચ વખત પૈસા માટે સંભારે. ઉપરથી કહે કે 'ગુરુમહારાજ કહે કે નાગો થઈ જા, તો નાગો થઈ જજે.' અને એમ તો નાગોય થઈ જાઉં એવી ભાવના પણ કેળવાયેલી. નીકળવાનો દિવસ આવ્યો અને પગે લાગીને ગુરુમહારાજને કહ્યું કે 'અમારું સંભાળજો.' એટલે સ્ટેશને આવીને જેટલા પૈસા હતા તે આપીને જ્યાં સુધી જવાય ત્યાં સુધીની ટિકિટ માગી ત્યાં એક માણસ આવ્યો. મને કહે કે 'લો આ પાંચ રૂપિયા.' અને એમ કરીને મને એ રકમ મળી અને ઘેર આવ્યાં. એ માણસને મેં નામસરનામું પૂછ્યું તો કહે કે 'એમાં શું ? આ તો અરસપરસ એવું બને.'

ત્યાગથી ભોગવ

આવા તો જીવનમાં કેટલાયે પ્રસંગો બન્યા છે અને એના સાક્ષી છે. એટલે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે જે કંઈ કરીએ તેના સંકલ્પ વિકલ્પ કર્યા સિવાય કરીએ તો એનું ગમે તે ફળ મળ્યા જ કરશે. ભાવનાથી કરેલા ત્યાગનું ફળ અમૃત છે. જો સાચી ભાવનાથી ત્યાગ થાય તો આનંદ-ઉમળકો પ્રગટે, ગુણ ને શક્તિ પ્રગટે. આ બધું શાસ્ત્રોએ કહ્યું છે. ઉપનિષદમાં તો સ્પષ્ટ કહ્યું છે કે 'બધું ત્યાગીને ભોગવ.'

જો માત્ર ભોગવશો તો દુઃખ જ રહેશે. માણસ ઈચ્છે કે ના ઈચ્છે પણ એને ઘસાયા વિના ચાલતું નથી. ગમે તેવો સ્વાર્થ હોય તો બૈરીછોકરાં માટે પણ ઘસાવું પડે છે, તેમ જ જીવનનિર્વાહના ક્ષેત્રમાં પણ એકબીજા માટે ઘસાવું પડે છે, કારણ કે આપણે સમાજમાં રહેલાં છીએ. દા.ત. લગ્ન આવ્યાં. કોઈની સાથે અણબનાવ હોય તોપણ તેમને બોલાવવાં પડશે.

સંસારવહેવારમાં એકબીજાને ઘસાયા વગર છૂટકો નથી. એટલે ત્યાગ એ વધારે મોટો છે. માનવીની દૃષ્ટિ ભોગ તરફ વળેલી હોવાથી એ ભોગ દેખ્યા કરે છે, પણ આ વિશ્વ ત્યાગને કારણે ટકેલું છે અને સમાજ પણ ત્યાગને કારણે ટકેલો છે. એટલે ઈશાવાસ્ય ઉપનિષદમાં કહ્યું છે તેમ જો આપણે બધું ત્યાગીને, સમજીને ભોગવીશું તો ટકાશે, કારણ કે એકબીજાના માટે ત્યાગ તો કરવો જ પડે છે. જેમ દિવસરાત્રિ એ સહજ ક્રમ છે તેમ ત્યાગ એ પણ સહજ ક્રમ છે. એ ઋષિએ જીવનમાં પ્રત્યક્ષ અનુભવ્યું કે ત્યાગ એ સમાજનું રૂપ છે અને યજ્ઞનારાયણ એ ભાગમાંથી નીકળ્યા છે.

એટલે જો એને ત્યજીએ અને ભોગવીએ તો જ પમાય છે. બધું ભોગવીએ તે ત્યાગ કરીને. જીવનનું એ રહસ્ય છે.

ઋણમુક્તિ

જીવનમાં જે કંઈ મળેલું છે તે આપણા બાપનું નથી. ભગવાનનું છે. સંસારમાં લોકો એકબીજાના ખપમાં આવે છે તો આપણે પણ આવવું જોઈએ, એ સ્વીકારીને સમાજનું ઋણ અદા કરવું જોઈએ. પિતૃઓનું ઋણ, એમનાં અધૂરાં રહેલાં કાર્યો પૂરાં કરીને, તેમ જ દેવોનું ઋણ, શુદ્ધ ભાવના સેવીને પૂરું કરી શકાય.

એક વખત ગુરુમહારાજ કહે, ‘અલ્યા ચૂનિયા, તારે માથે દેવું છે.’ હું ગરીબ ખરો, પણ મારે માથે ખાસ દેવું નહિ અને પગાર પણ મારો જૂજ. છતાં કહે, ‘તારે માથે દેવું છે.’ મેં તો ખૂબ વિચાર કર્યો અને ના પાડી. તો કહે, ‘બે દિવસ વિચાર કરીને કહેજે.’ ખૂબ વિચાર્યું. કોઈનું દેવું રહી ગયું

હોય તે પણ વિચાર્યું, પણ કશી સમજ પડે નહિ. મેં કહ્યું, ‘કોઈના પૈસા બાકી નથી. હવે તમે કહો...’ પછી મને કહે કે ‘તું ખાય છે કે નહિ? તો રાંધવાને માટે લાકડાં કેટલાં જોઈએ? તો કેટલાં ઝાડ તેં બાળી નાખ્યાં? માટે એટલાં ઝાડ ઉગાડ.’ અને ત્યારથી મેં ઘણાં ઝાડ ઉગાડ્યાં છે. એ પણ ઋણ હતું. અને ફળાઉ ઝાડ પણ ઉછેર્યાં. એટલે જેટલા આશ્રમ છે ત્યાં એમ કર્યું. કેટલાં ફળ ખાઈએ છીએ! એટલે જે ફળ ખાઈએ છીએ તે બીજાંએ આપણા માટે ઉછેર્યાં છે. એટલે એવાં અનેક પ્રકારનાં માથે દેવાં છે.

બધું સમાજને અર્પણ

એ જ હેતુથી મેં તમને સ્વજન માનેલાં છે અને આ રીતે સમાજનું ઋણ ચૂકવાય. ‘મોટા’ આપણને ચાહે છે અને એની પાસે પૈસા નથી એટલે તમારી પાસે માગે છે. તેમ જ આ પૈસા જે મળે છે તેમાંથી હું કંઈ વાપરતો નથી, નંદુભાઈ કે ભીખુભાઈને પૂછી જોજો. વળી, મને મળેલા પૈસામાંથી, મારો ભાઈ ખૂબ ગરીબ છે તેને એક પૈસો આપ્યો નથી. વળી, મારાં લખેલાં પુસ્તકોના વેચાણમાંથીયે એક પૈસો એને આપ્યો નથી. તેમ જ તે વેચાણમાંનો તો એક પૈસોયે રાખ્યો નથી.

શ્રી મનુ સૂબેદારે ટ્રસ્ટમાં ઠરાવ કરેલો કે ‘એણે (મોટાએ) આવી સારી સેવા કરી છે તો દર મહિને સો રૂપિયા આપવા.’ છસાત વર્ષ મળ્યા. તેમાંથીયે એક પૈસો વાપર્યો નથી. એવો મારો સંપૂર્ણપણે નિષ્કામ વહેવાર છે. તો કોઈ કહેશે કે ‘આ અમે જે કંઈ આપીએ છીએ તેનો બદલો મળશે?’

તો કહું છું એ તો નિશ્ચિત છે, કર્મનું પરિણામ નિશ્ચિત. ગમે ત્યારે એ ચૂકવવા પડશે અને અત્યારે પણ અજ્ઞાણતાં ચૂકવીએ છીએ, પછી એમાં ગુસ્સો કે અણગમો આવે, તેના કરતાં પ્રેમથી કરો. તેમ જ સમાજ પરત્વેનું ઋણ કે દેવું પ્રેમથી અને ઉમળકાથી ચૂકવવું. સમાજ પરત્વે, વૃક્ષ પરત્વે, તેમ જ પ્રાણી પરત્વે પણ એમ વર્તવું. મહાત્મા ગાંધીજી એક લોટીથી મોં ધોવે અને દાતાણ કરે. એઓ કહેતા કે ‘પ્રાણીનો દુરુપયોગ એ પાપ છે.’ એક વખત એમણે હાથ ધોવા માટે મોહનલાલ પંડ્યા પાસે માટી મંગાવી. તેઓ તો મોટું ઢેકું લાવ્યા. ગાંધીજી તો ખિજવાયા. કહે, ‘આવા મોટાં ઢેકાંની શી જરૂર હતી? જાવ જ્યાંથી લાવ્યા છો ત્યાં જઈને મૂકી આવો.’ અરે, ટચૂકડી પેન્સિલ ખોવાઈ તે પણ શોધાવી.

એક વખત નોઆખલીમાં હતા ત્યારે એમના પગે ઘસવાનો પથરો મનુબહેન ગાંધી એક ગામમાંથી નીકળતી વખતે ભૂલી ગયાં. તે વખતની પરિસ્થિતિ તો બહુ ખરાબ અને છતાં ગાંધીજીએ મનુબહેનને કહ્યું કે ‘તે ગામ જઈને પથરો લઈ આવ.’ આ બધી સાચી હકીકત છે.

એના ઉપરથી સમજવાનું કે બધું ઉપભોગને માટે નથી, મોજશોખને માટે નથી. જરૂર પૂરતું ઠીક છે. સંસારમાં જે મળ્યું છે તે ભગવાનની મહદ કૃપા છે. માટે, એનો ઉપયોગ સમજીવિચારીને કરજો.

હરિ:ૐ

૧૩. ભાવનાનો ઉદ્દેશ (ભાવનાની વૃદ્ધિ)

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા. ૨૦-૮-૧૯૬૩

ભાવના હશે તો જ ગુણો પ્રગટશે

જીવનમાં જ્યારે ભાવના પ્રગટે છે ત્યારે આપણે ગમે તેટલા જીવનકક્ષાના હોઈએ અને આપણી ગમે તેવી નિમ્ન પ્રકારની વૃત્તિઓ હોય તો તે પણ શાંત થઈ જાય છે અને આપણા ગુણ ઉપર આવે છે એને લીધે ત્યાગ, સહનશીલતા અને ફનાગીરીની ભાવના કેળવાય છે. એટલે આ ગુણો તો છે જ આપણામાં, પણ ભાવના પ્રગટવાથી એ તકનો સુંદર લાભ લઈ શકાય છે. ભાવના એ એક બહુ મોટી વાત છે. જો જીવનને ઉન્નત કે સાત્ત્વિક બનાવવું હોય તો ભાવના બહુ જરૂરની છે.

તો ભાવના ખીલે કઈ રીતે ? ઘણાં તત્ત્વચિંતકો એમ માને છે કે ગુણોને આધારે ભાવના પ્રગટે છે જ્યારે કેટલાંક એમ માને છે કે ભાવનાને લીધે ગુણો પ્રગટે છે, પણ હું અનુભવના આધારે કહી શકું છું કે ભાવના હશે તો જ ગુણો પ્રગટશે.

જ્યારે ભાવના પ્રગટે છે, ત્યારે અણધારેલું કામ થાય છે. સને ૧૯૩૦ની વાત છે. ખેડા જિલ્લામાં બોરસદ તાલુકામાં બાદલપુર નામનું ગામ છે ત્યાં દેવાણના ઠાકોર સાહેબ છે અને દેવાણના ઠાકોરને પાંચ-સાત ગામ પોતાના તાબામાં હતાં. ત્યાં તે વખતના ડી.એસ.પી. એ એમની સાથે ખાનગી મસલત કરી કે ત્યાં આઝાદીની ચળવળવાળા સ્વયંસેવકોને આમંત્રણ આપી સભા કરવી. ઠાકોરે એમને સારી રીતે જમાડવા ને

ત્યાર બાદ રાત્રે સભા કરીને બધાંને સારી પેઠે માર મારી હાડકાં ખોખરાં કરવાં કે ખો ભૂલી જાય, પછી તો અમને સભા કરવાને માટે આમંત્રણ મળ્યું, તે વખતે બધાં સ્વયંસેવકોને લાગ્યું કે ઠાકોરનો હૃદયપલટો થઈ ગયો છે, પરંતુ મને મનમાં થયું કે જરૂર આ કોઈકનું કાવતરું છે ત્યારે મેં બધાંને ચેતવ્યા કે મને આમાં કંઈક ભેદ લાગે છે, કારણ કે ઠાકોર ચળવળવાળાના પૂરા વિરોધી હતા, પણ મારું કોઈએ માન્યું નહિ. અમે બધાં તો બાદલપુર ગયા. ઠાકોરે યોજના મુજબ બધાંને સારી રીતે જમાડ્યા, આગતા-સ્વાગતા કરી સભા માટે મંચ બનાવ્યો ત્યાં વચ્ચે ચોક એવો બનાવ્યો કે ચારેબાજુએ દસ-બાર ફૂટના ચાર રસ્તા, પાંચ-દસ પેટ્રોમેક્સ બત્તી પણ ખરી, પછી સભા ચાલી તેવામાં અધવચ્ચે પેટ્રોમેક્સ બુઝાવી નાખવામાં આવી અને મારપીટ ચાલી. જોકે મને પહેલેથી એવું લાગતું જ હતું કે આ લોકો દગો કરશે અને મારપીટ પણ કરશે. નાસવાવાળા તો નાઠા, પરંતુ બધાંને એકસાથે નાસવાની પણ ખૂબ મુશ્કેલી હતી. કેટલાક કાર્યકરો બેભાન થઈને પડ્યા પણ ખરા. મેં તો ઊભાં ઊભાં જોરજોરથી નામસ્મરણ કર્યા કર્યું. માર તો એટલો ખાધેલો કે કંઈ કસર નહિ, એનું વર્ણન પણ ન થઈ શકે. એ બનાવનાં સાક્ષી હજુ હયાત છે. મિસ્ટર બૂચ કરીને એક પોલીસ અમલદાર હતા જે પાછળથી ડી.એસ.પી. થયેલા અને એમના જમાઈ મિસ્ટર વૈષ્ણવ અત્યારે ભરૂચમાં ડી.એસ.પી. છે.

એટલે માણસને જ્યારે ભાવના પ્રગટે છે ત્યારે ન કલ્પેલું કામ પણ ઉત્તમમાં ઉત્તમ રીતે થઈ શકે છે. અરે ! આપણી

શક્તિ બહારનું કામ પણ થઈ શકે છે. એટલે ભાવનાને લીધે ગુણ પ્રકટે છે એમ હું માનું છું.

ભાવના કઈ રીતે પ્રગટે ?

તો પછી આપણને સવાલ થાય કે આપણામાં ગુણ કેવી રીતે પ્રગટે ? જો ભાવના પ્રગટે તો ગુણ પ્રગટે, પણ ભાવના પ્રગટે એવા પ્રયોગ કોઈ કરતું નથી. અમે તો કહીએ છીએ ભગવાનના સ્મરણનો પ્રયોગ કરી જુઓ, અમે એનો પ્રયોગ કરેલો છે અને એના સાક્ષી પણ છે. આપણે ત્યાં પ્રયોગ કરે તેવા ભડવીરો નથી, કદાચ કોઈ જવલ્લે મળે. અને એવા તો માઈક્રોસ્કોપિક માઈનૉરિટી જ રહેવાના. આવા જીવો જે છે તે જ્યાં જાય ત્યાં ભાવના પ્રગટાવે છે. મેં વીસ વર્ષ દેશની સેવા કરી છે, દેશસેવા કરતાં પણ લોકોમાં ભાવના પ્રગટાવવાની સેવા વધુ ઉત્તમ છે. સામાન્ય સેવાભાવી માણસની સરખામણીમાં ભગવાનની ચેતનાનો સ્પર્શ પામેલો આત્મા સામા જીવમાં ભાવના પ્રગટાવવામાં વધારે ઉપયોગી છે, એવો મારો અનુભવ છે.

રાગદ્વેષ મોળા પાડો

એટલે ઉત્તમ કર્મ કરવાને માટે આપણાં જે કરણો છે મન, બુદ્ધિ, ચિત, પ્રાણ ને અહમ્ એ શુદ્ધિ પામેલાં હોવા જોઈએ. જોકે અત્યારે એ શુદ્ધ તો છે જ નહિ, કારણ કે એ દ્વંદ્વની ભૂમિકા પર છે. એટલે કે સુખદુઃખ, લાભગેરલાભ, હર્ષશોક એ બધાં કરણો એકબીજાથી વિરોધાત્મક પાસાંથી બનેલાં છે. એટલે માત્ર સુખ ભોગવો અને દુઃખ ન ભોગવો એ બનવાનું નથી. એમ લાભગેરલાભ પણ સાથે જ રહેવાના. કોઈ આદર્શ પાળવાને પ્રયત્ન કરતો હોય તોપણ તેનાથી અસત

કર્મ થઈ જવાનું પણ એ ધીરે ધીરે ઉપર આવશે એટલે જો આપણે આપણી પ્રકૃતિ સાત્ત્વિક કરીએ તો જ રાગદ્વેષ મોળા પડે તે સિવાય શાંતિ, પ્રસન્નતા ન મળે. આ ગણિતશાસ્ત્ર જેવું છે. એટલે જો સાચાં સુખ શાંતિ અનુભવવાં હોય તો રાગદ્વેષ મોળા પાડવા, પણ એ એમ ને એમ બનતું નથી, કારણ જીવનમાં આપણે રાગદ્વેષ મોળા પાડવાનો કોઈ આદર્શ નથી. એટલે આદર્શ ન હોય તો એ અસંભવિત છે. જ્યારે માનવીને જીવનમાં ખરેખરાં ગરજ ને ઉત્કટ જિજ્ઞાસા પ્રકટે છે ત્યારે જીવનમાં સાચી સમજણ પ્રગટે છે. તો જ એવો મનુષ્ય જીવનમાં આદર્શને જીવતો રાખી શકે તે સિવાય જીવતો રાખી શકે નહિ.

દુર્લભ મનખા દેહ

જીવનનું હાર્દ અને એનો હેતુ વગેરે એ સમજે કે એનું એને ભાન પ્રગટે તો જ એ એનું પાલન કરી શકે. માનવીનું ખોળિયું બહુ પુણ્યના ઉદયથી મળેલું છે અને બ્રહ્માંડમાં વિકાસની કોઈ ઉત્તમમાં ઉત્તમ સ્થિતિવાળું કોઈ સાધન હોય તો તે મનુષ્યનું ખોળિયું છે, પણ એનું માનવીને ભાન નથી. જેમ કોઈ ખેડૂતના હાથમાં ખેતી કરતાં હીરો આવી જાય તો એ તો એને કાચનો કટકો જ સમજે. એમ આપણને આ જીવન કોઈ હેતુ માટે મળેલું છે ને તેનો વિકાસ કરવાનો છે પણ આપણે તેમ ન કરતાં એને રગદોળી દઈએ છીએ, વેડફી દઈએ છીએ ને એનો કશો ઉપયોગ કરતાં નથી. ફક્ત એનો ઉપયોગ રાગદ્વેષ, લોભ, મોહ, અભિમાન વગેરેમાં કરીને વેડફી દઈએ છીએ.

દુઃખ એ ભગવાનની સાચી કૃપા છે

તો પછી એનો આરો શો ? ખરાં ધગધગતાં ઝંખના, તમન્ના જીવનમાં જાગે નહિ ત્યાં સુધી કંઈ વળે નહિ. એનો વિચાર કરતાં અનુભવીઓને લાગ્યું કે ભાઈ, ભગવાનનું સ્મરણ જ એક એવું સાધન છે કે જેનાથી જીવન સુધારી શકીએ. મહાત્મા ગાંધીએ એના જીવનથી આ દેશને જગાડ્યો. કેટલાંયે લોકો એના બોલ પર ફના થઈ ગયા છે. જેમ સર્જનનો આનંદ - Joy of creation હોય છે તેમ સર્જનકાળનો પણ આનંદ હોય છે. પ્રસૂતિકાળની વેદના ઘણી હોય છે, તેને લીધે મા ઘણી વેદના ભોગવતી હોવા છતાં, તે અણગમો બતાવતી નથી, તેવી રીતે આ આપણા દેશનો સર્જનકાળ છે. તેમાં પીડા સાથોસાથ રહેલી છે અને એ સર્જનકાળનો આનંદ અનેરો છે, પણ આપણા દેશના કોઈ નાગરિકને એની મહત્તા સમજાતી નથી. અરે ! ભાગ્યે જ કોઈના મુખ પર આવા આનંદની રેખા જોવા મળે, એવાં આપણે થઈ ગયાં છીએ. તેમ છતાં આપણી પ્રજા ઊંચે આવવાની છે, પણ તે પહેલાં ઘણાં દુઃખો પડશે. ગીતાની ભાષામાં આ સરકાર તો નિમિત્ત માત્ર છે, એટલે આપણી પ્રજાનું ધોર તામસ છે તે આ દુઃખો પડ્યા વગર જવાનું નથી. મોજશોખ, હરવુંફરવું, ખાવુંપીવું તેને જ સુખ માનીએ છીએ. આપણે એ સુખને જ ભગવાનની કૃપા માનીએ છીએ, પણ ખરી રીતે તો દુઃખ જ આપણા જીવનને ઘડે છે, સાચી સમજણ પ્રગટાવે છે. દુઃખ મનમાં સંઘર્ષણ પ્રગટાવે છે અને ત્યારે જ સાચી સમજણ પડે છે એ સિવાય ધોર તામસ જવાનું નથી. આમ, દુઃખ એ આપણા જીવનઘડતર માટે ભગવાનની સાચી કૃપા છે.

સંતોએ જ ભારતની સંસ્કૃતિને જીવતી રાખી છે

શ્રીચૈતન્ય મહાપ્રભુ હરિ બોલ, હરિ બોલ એવું બોલતાં-
બોલતાં નાયતાં, તે વખતે કેટલાય ભક્તો ભાન ભૂલી જતા
અને જાહેરમાં નાયતા. સમાજમાં ભાવના પ્રગટાવીને
ગાંધીજીએ લોકોને માટીમાંથી મર્દ બનાવ્યા. રામકૃષ્ણ પરમહંસ
કે જે પોતે ખાસ ભણેલા પણ ન હતા, છતાં પણ એમણે આ
દેશને ખ્રિસ્તી ધર્મના On slought - તીવ્ર આક્રમણમાંથી
બચાવ્યો. તે વખતે બંગાળમાં મોટાં મોટાં કુટુંબો, રાવ બહાદુરો
ખ્રિસ્તી થઈ જતા ત્યારે એમણે એ On slought ખાળ્યો.
મધ્યયુગમાં જબરજસ્ત મુસ્લિમ On slought આવ્યો ત્યારે
દેશમાં સંતોની હારમાળા પ્રગટી અને દેશના એકેએક ભાગમાં
દ્વારકાથી બંગાળ અને કાશ્મીરથી કન્યાકુમારી સુધી પૂર્વ-પશ્ચિમ
અને ઉત્તર-દક્ષિણ સમસ્ત દેશમાં સંતોએ જ આપણા દેશનું
ખમીર ટકાવી રાખ્યું છે. ભણેલાં લોકો ભલે આ વાત ન માને
પણ સંતોએ જ ભારતની સંસ્કૃતિને જીવતી રાખી છે. એમાં
એમણે ફાળો આપ્યો છે એમ કહેવા કરતાં એ લોકોએ, જેમ
કૂલમાંથી આપમેળે સુગંધ પ્રગટે તેમ સંસ્કૃતિને પોતાની
સુવાસથી ટકાવી છે. આપણે જીવનના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાં હોઈએ
ત્યાં ભગવાનનું ભજન-સ્મરણ કરતાં રહેવું, પછીથી જ્યારે
આપણામાં કાળ પાકે ત્યારે સાચી સમજણ પ્રગટે છે. જેમ
ભગવાને અર્જુનને વિશ્વદર્શન કરાવ્યું પણ એ એનાથી ખમી
ન શકાયું ત્યારે એ બતાવે છે કે એના માટે અર્જુનની ભૂમિકા
તૈયાર ન હતી. એટલે સૌ પ્રથમ આપણી ભૂમિકા
લાયકાતવાળી બનાવવી પડશે.

સમાજસેવા કરતાં પહેલાં...

આપણામાં રાગદ્વેષ મોળા પાડવા માટેની જાગૃતિ અથવા કોઈ સાધન કે કોઈ જીવતોજાગતો આદર્શ નથી. સમાજસેવા કરવાવાળાં કહે છે કે અમે સેવાનો આદર્શ રાખ્યો છે, પણ એ સાચું નથી, કારણ સાચી સેવાથી ભેદ ઘટે પણ અત્યારે તો સેવાના ક્ષેત્રમાં ખૂબ પ્રમાણમાં ભેદ વધ્યા છે. સાથે કામ કરનારાંઓમાં સુમેળ કે સદ્ભાવ જોવા મળતો નથી, એટલે જો પ્રકૃતિ ને સ્વભાવ સાત્ત્વિક ન કરીએ તો ઉત્તમમાં ઉત્તમ કર્મ પણ સારી રીતે થશે નહિ. એટલે ખરી સેવા ઉત્તમ રીતે કરવી હોય તો પ્રકૃતિને સાત્ત્વિક કરવી ને તેમ કરતાં કરતાં ભગવાનનું શરણું ગ્રહીને એનું સ્મરણ કરવું, એનાથી આપણામાં ભાવના પ્રગટશે અને આ તો ગણિત જેવી વાત છે. એટલે સ્મરણની અભિરુચિ પ્રગટતાં ભાવના પ્રગટશે, એમ થશે ત્યારે મનાદિકરણોની શુદ્ધિ થશે. સ્મરણ એ તો સરળ ને સહજ સાધન છે. કોઈ કહેશે કે મને સ્મરણમાં શ્રદ્ધા નથી, તોપણ હું કહું છું કે તમે પ્રયોગ તો કરી જુઓ ! પણ તેમ કરવાની પણ કોઈને ઝંખના કે તમન્ના જાગ્યાં નથી. એટલે જો નામસ્મરણ કરશો તો ભાવના પ્રગટશે ને ભાવના પ્રગટશે તો જ કર્મ સાત્ત્વિક રીતે થશે. કર્મ પોતે કદી દોષવાળું નથી તેને આપણે આપણાં મન, બુદ્ધિ વડે કરીને દૂષિત કરીએ છીએ અને વળી કર્મ આપણે પ્રકૃતિના ત્રણ ગુણો સત્ત્વ, રજસ અને તમસથી પ્રેરાઈને (પ્રકૃતિવશાત્ કર્મ) કરીએ છીએ એટલે વળી ઓર બગડે છે. તમસ વડે કર્મ કરવાથી ખોટા ઉધામા જ થાય, કોઈ નિશ્ચિત પરિણામ આવે નહિ, રજસમાં થતું કર્મ

આમતેમ દોડાદોડ અને ગતિ કરાવે જ્યારે સત્ત્વમાં શાંતિ અને પ્રસન્નતાથી કર્મ થાય. દ્વંદ્વની ભૂમિકાથી કર્મ થાય એમાં જીવનો કોઈપણ પ્રકારનો વિકાસ થશે નહિ.

પહેલાં તો માણસે પોતાની સેવા કરવાની છે એટલે કે પોતે ગુણભાવવાળાં ને સાત્ત્વિક થવાનું છે, આમ જે પોતાની સેવા કરશે તે જ બીજાંની સેવા કરી શકશે. જો કોઈ વ્યક્તિ પોતાનાં પ્રકૃતિ અને સ્વભાવને મઠારશે નહિ તો તેનો વિકાસ અશક્ય છે. કર્મમાં એકાગ્રતા પણ નહિ પ્રગટે. જ્યારે સ્વભાવમાં રાગદ્વેષ વગેરે મોળા પડે ત્યારે કર્મમાં એકાગ્રતા પ્રગટે છે, તેમ જ જીવનમાં અભય પણ પ્રગટે છે. અભય કેળવવાને સ્મશાનોમાં તેમ જ ભયંકર જંગલોમાં જ્યાં વાઘ-સિંહ વગેરે હોય એવે ઠેકાણે ખાધાપીધા વગર રહ્યો છું, એને લીધે જીવનમાં અભય પ્રગટેલ છે, પણ એકાગ્રતાથી જે અભય પ્રગટે છે તે નિરાળો છે. શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં પણ ભગવાને પહેલા અભય ને છેલ્લે નમ્રતા એમ ગુણો ગણાવ્યા છે. અભય ને નમ્રતા પ્રગટ્યા વિના વિકાસ અશક્ય છે. રાગદ્વેષની ભૂમિકામાં અભય પ્રગટી શકે જ નહિ એટલે આપણામાં જો રાગદ્વેષ મોળા પડે તો જ અભય, નમ્રતા આદિ ગુણોનો ઉદય થાય. રાગદ્વેષ મોળા પાડવાને માટે નામસ્મરણ, ભજન-કીર્તન આદિ તમારે જે સાધન લેવું હોય તે લો પણ એ માટે પ્રયોગ તો કરી જુઓ, તો જ ભાવના પ્રગટશે અને રાગદ્વેષ ઉત્તરોત્તર મોળા પડશે.

હરિ:ૐ

૧૪. 'હું મારા ભક્તને બુદ્ધિયોગ આપું છું'

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૩-૯-૧૯૬૩

ભક્તને જ્ઞાન સ્ફુરે છે

નડિયાદમાં મારા એક મિત્ર છે, તેઓ બહુ ઊંચા દરજ્જાના માફર્સ મેળવીને M.A. Ph.D. થયેલા છે. તેમણે માટે એમણે મહાત્મા ગાંધીના જીવનચરિત્ર ઉપર (થીસિસ) લખેલી અને એ બધાંને બહુ ગમેલી પણ ખરી, પણ મુંબઈ યુનિવર્સિટીનો એક નિયમ છે કે જીવતા માણસ પર (થીસિસ) (મહાનિબંધ) લખાય નહિ, એટલે એમને Ph.D (થીસિસ)ની ડિગ્રી નહિ મળેલી. એટલે હવે હમણાં આધ્યાત્મિક જીવનનું જ્ઞાન પેરાસાઈકોલોજી કે મેટાસાઈકોલોજી ઉપર થીસિસ લખે છે. એ ભાઈ બેત્રણ વખત મૌનમાં પણ બેઠા છે અને મારી સાથે સંબંધ પણ જાળવી રાખે છે. આમ, આ લખાણ અંગે એમને આ વિષયનું ઘણું જ્ઞાન મેળવવું જરૂરી હતું અને હાલમાં તેઓ આ આધ્યાત્મિક જ્ઞાન વિશેનો મહાનિબંધ લખી રહ્યા છે. તેમાં એમને અનેક કોયડા એવા ઊઠતાં કે તેનું સમાધાન તેઓ ઈચ્છતા. સમાજમાં જેઓનું ઘણા મોટા સંતમહાત્માઓ તરીકેનું સ્થાન છે, તેવાઓની પાસે તેઓ ભક્તિ અને નમ્રતાપૂર્વક એ કોયડાના ઉકેલ માટે ગયેલા, પરંતુ ત્યાં તેઓને એ કોયડાનું સમાધાન નહિ મળેલું અને એમણે વિચારેલું કે 'મોટા' પાસે છેલ્લે જવું. એટલે છેલ્લે હમણાં મારી પાસે આવેલા અને પાંચ-છ કલાક આ અંગે મારી સાથે સત્સંગ કરેલો અને એમને જે કંઈ ઉકેલ જોઈતા હતા તે બધા પ્રશ્નોના ઉત્તર મેં આપેલા.

એ પ્રશ્નો Mystic એટલે કે રહસ્યની ગૂઢતાવાળા હતા. જોકે બહુ ભણેલાં ગણેલાં લોકોને બુદ્ધિથી સંતોષ આપી શકવો બહુ મુશ્કેલ હોય છે, પણ ગીતામાતા કહે છે કે ‘હું મારા ભક્તને બુદ્ધિયોગ આપું છું’. એ હું પ્રત્યક્ષ અનુભવું છું. સાધનાકાળ દરમિયાન મારા મિત્રો આજે પણ હયાત છે, તે બધાં મને સાવ ભોટ ગણતા અને આજે પણ તેઓની એ સમજણ હજુ એવી જ હશે. એ સમજણ ફેરવવા મેં કદી પ્રયત્ન નથી કરેલો. જે સંસ્થાઓ સાથે હું સંકળાયેલો હતો તેના કામકાજ વિશે ત્યાંનાં લોકો મારા વિશે એમ જ માને કે આમાં ચૂનીલાલ શું સમજે ? એને શું સમજણ પડે ? એટલે મને કશું પૂછે પણ નહિ તેથી મને બહુ નિરાંત રહેતી. તેમ છતાં તે સંસ્થાઓમાં મેં ઉપરીઓના હાથ નીચે રહેવાનો પ્રયત્ન કરેલો અને હું તો જે કોઈને એના પ્રમુખ કે અધિકારી થવાની ઈચ્છા હોય તેમને તે પદ લેવા દઉં અને તેમના હાથ નીચે હું નમ્રભાવે રહેતો અને સેવા કરતો.

ભક્તિને જ્ઞાન સાથે સંબંધ અને જ્ઞાનને હૈયાસૂઝ સાથે સંબંધ છે. અહીં આશ્રમમાં રહેતાં કેટલાંક લોકોએ એવા પ્રસંગો જોયા છે. અહીં તાપી નદીમાં અંદર કૂવો કરેલો છે એમાં નવ ઈંચનાં ભૂંગળાં નાખેલાં છે અને તેના દ્વારા આશ્રમ માટે પાણી લેવાય છે, પણ અવારનવાર પાણી આવતું અટકી જતું. તે માટે મેં ઘણાં ઈજનેરોની સલાહ પણ લીધેલી પરંતુ એ લોકો તો એને માટે ખર્ચ પણ બહુ બતાવતા. પછી મને સૂઝ્યું કે બબ્બે ફૂટનાં ભૂંગળાં લાવીને નદીમાંના કૂવાની

આગળ પાણીમાં ઠોકી દો. અને એમ કરતાં અમારું કામ ચાલ્યું અને ખર્ચ પણ ઓછો થયો, આવી રીતે ભક્તનું કામ ચાલે છે. આમ, આવા મુશ્કેલ પ્રસંગો પણ સહેલાઈથી પાર પડે છે. ભગવાન કહે છે કે ‘હું મારા ભક્તને બુદ્ધિયોગ આપું છું’. તેનો મને તો પ્રત્યક્ષ અનુભવ છે. એટલે જ્યારે ભક્તિ જાગે છે ત્યારે સૂર્યરૂપી બુદ્ધિ આપણામાં જાગે છે, એટલા માટે જ અનુભવીઓએ ગાયત્રીમંત્ર શોધેલો છે. ગાયત્રી મંત્રનો અર્થ બુદ્ધિમાં પ્રકાશ ફેલાવવાનો જ છે. અને આ જે થીસિસ લખાવાની છે, તે તો મોટા મોટા પંડિતો અને વિદ્વાનો વાંચશે અને તેઓને તે પસંદ પડશે તો જ એ ભાઈ Ph.D. થશે.

ઘાટ ઘડ્યા પછી નામરૂપ જૂજવાં અંતે તો હેમનું હેમ હોય એમણે જે પ્રશ્નો પૂછેલા તેમાંનો એક પ્રશ્ન એ હતો કે ‘જેને આપણે ભગવાન કહીએ છીએ એવું જે ચેતનતત્ત્વ છે તેનું સાયન્સ શું?’ મેં કહ્યું કે એનો ક્યાસ કોઈ કાઢી શક્યું નથી, એ અનંત છે, કારણ કે એને મર્યાદા કે માપ નથી. તમે બીજા કોઈપણ વિજ્ઞાનને લો. તેને પણ મર્યાદા નથી તો આ તો અપાર્થિવ એવું જે ચેતનનું વિજ્ઞાન તેને મર્યાદા કેવી રીતે હોઈ શકે? એતો અનંત છે, એને છેડો નથી, એ અવિરત ચાલ્યા જ કરવાનું. ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે ‘એનું મૂળ સમજાય એવું તમે કરો તો મારી થીસિસ પૂરી થઈ શકે.’ એમણે વેદો, ઉપનિષદો વગેરે શાસ્ત્રો તેમ જ પશ્ચિમનું આ અંગેનું સાહિત્ય વાંચ્યું છે. તેમણે હાલમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમની એમ બે

ફિલોસફીનો સમન્વય કરીને સિદ્ધ કરવું છે કે કોઈપણ સંસ્કૃતિમાં ચેતન જે જે રૂપે વિકસ્યું છે તે ચેતનનાં રૂપ ભલે જુદાંજુદાં હોય, પરંતુ એ એક જ તત્ત્વ છે. વિવિધ રસ લેવાને નરસિંહ મહેતાએ ગાયું છે કે -

ઘાટ ઘડ્યા પછી નામરૂપ જૂજવાં અંતે તો હેમનું હેમ હોય.

વિવિધ રસ લેવાને ચેતન પ્રગટ્યું છે. એટલે કે અનેક પ્રકારના જીવનના રસો લેવાને ચેતન પ્રગટ્યું છે. જુદાજુદા સમાજમાં અને જુદાજુદા કાળમાં એનું બંધારણ એની માનસિક સ્થિતિ એ બધાંમાં તબક્કાવાર ચેતન પ્રગટેલું છે અને તે ભાઈ તેનો સમન્વય કરવાને મથી રહેલા છે.

એ ભાઈએ જે ચેતનના વિજ્ઞાન વિશે પૂછ્યું એના વિશે આપણા ઋષિમુનિઓએ અનુભવ કર્યો છે અને લખ્યો પણ છે ! પણ એ એટલું જ સાચું છે અને એનાથી આગળ કાંઈ નથી એમ પણ નથી. અનેક ઋષિમુનિઓએ વેદમાં એનું પ્રકૃતિરૂપે વર્ણન કરેલું છે તેમ છતાં તે ભાઈનો આગ્રહ હતો કે હું એને તેના વિશે કંઈક કહું, જોકે હું સંસ્કૃત ભણેલો નથી કે મેં કશું વાંચ્યું પણ નથી છતાં મેં તેને કહ્યું કે ચેતન ઝાડમાં ઝાડરૂપે, આકાશમાં આકાશરૂપે, તેજમાં તેજરૂપે, જળમાં જળરૂપે, વાયુમાં વાયુરૂપે, પૃથ્વીમાં પૃથ્વીરૂપે, પશુમાં પશુરૂપે અને જળચર પ્રાણીમાં જળચરરૂપે રહેલું છે, તે જ ચેતન મનુષ્ય યોનિમાં પ્રકૃતિરૂપે રહેલું છે. ત્યારે તે ભાઈ કહે, ‘હા, સાચી વાત છે.’ આ તમને સાકારની ભાવનામાં સમજાવું તો

ચેતનમાં સાક્ષીભાવ છે, તે ઉપરાંત, ચેતનના સાકાર ગુણપણમાં તાદાત્મ્યભાવ પણ છે. ચેતનમાં સાક્ષીભાવ હોવાથી તે તેવો ને તેટલો જ નહિ, પણ એનાથી ઘણો વિસ્તૃત અને નોખો પણ હોય છે. ચેતનમાં તાદાત્મ્યભાવ હોવાથી જે તે શરીરધારીમાં એ ચેતન તે તે રૂપ થઈ જાય છે.

ચેતન કોઈ મહાત્મામાં પ્રગટે તો તે તેના રૂપે વર્તે. જે કાંઈ બધું છે તે ચેતનરૂપ છે. જે મહાત્માઓએ ચેતનનો અનુભવ કર્યો છે, તેના ગુણધર્મ તો તેમને જ્યારે તેવાં નિમિત્ત પ્રગટતાં તે તે રૂપે વર્તે એમ ને એમ તો એ કોઈ કારણ વગર એ કદી વર્તતો નથી. આમ જુઓ તો ચેતનને કોઈ નિમિત્ત નથી હોતું એવું મેં કહ્યું, ત્યારે તેમણે પૂછ્યું કે ‘તો પછી સત અસત, નીતિ-અનીતિ અને પાપ-પુણ્યમાં બધાંમાં જ ચેતન રહેલું છે?’ મેં કહ્યું, ‘હા, ચેતન બધાંમાં રહેલું છે, અને આવા નિર્લેપ Soul આત્માઓ છે તેઓ તો ગમે તેમ વર્તે આ એનું સાયન્સ છે. એટલે શાસ્ત્રોએ કહ્યું છે કે ભ્રમમાં પડશો નહિ. એ જડવત્ એટલે કે પાષાણ જેવો પણ થઈ શકે છે. કોઈ એક વ્યક્તિને આ વાત લાગુ પાડવાની વાત નથી પણ આનું વિજ્ઞાન આવું હોઈ શકે અને કદીક એ કદાચ પિશાચ જેવું પણ વર્તે તો તેમણે પૂછ્યું, ‘સામેનો માણસ એમ ન વર્તે તોપણ એ એવું વર્તે?’ તો મેં કહ્યું, ‘હા, એને કોઈ જાતનું બંધન નથી. અનુભવીઓએ પરમહંસની સામાન્ય રીતે ચાર કોટી ગણી છે. જોકે એમ તો ઘણી કોટી થઈ શકે પણ સામાન્ય રીતે ચાર કોટી ગણાય. ૧) હંસવત્ ૨) બાળવત્ ૩) જડવત્

૪) પિશાયવત્. ચેતન ગમે તે કક્ષાએ અને ગમે તે ભૂમિકાએ પ્રગટી શકે. આ હકીકત બુદ્ધિથી નહિ સમજાય પણ ચેતન સર્વસત્તાધિશ છે. એ જડવત્ પણ બની શકે. દા.ત. કોઈ પૈસાદાર એના પૈસામાંથી થોડાક પૈસા વાપરે, ક્યારેક બિલકુલ ના વાપરે અને વળી ક્યારેક બધા પણ વાપરી શકે. એટલે ચેતન જડવત્ અને જીવવાળું પણ બને અને એ પિશાયની જેમ પણ વર્તી શકે. આ બધું ચેતનનું વિજ્ઞાન છે પણ એ આટલું જ નથી. એ તો અમર્યાદિત છે.

આપણી સંસ્કૃતિમાં ચેતનને અનુભવવાનો માર્ગ છે

આપણી સંસ્કૃતિમાં **Methods of realisation** એટલે કે ચેતનનો સાક્ષાત્કાર કરવાના ઘણા માર્ગો બતાવેલા છે. પ્રકૃતિમાં વિવિધતા અને વિસ્તાર છે, પ્રકૃતિ તો માત્ર **Medium** છે. ખરી રીતે તો એ ચેતનનું જ વિસ્તરેલું અંગ છે. અને જેટલી વિવિધતા એટલાં સાધન. અને એમ **Realisation**ને માટેનો કાળ ટૂંકો કરવાના પણ અનેક પ્રયત્નો અને સાધનો થયાં. એટલે કે ચેતનનો અનુભવ ટૂંકા ગાળામાં કેમ કરાય ? એ વિચારતાં કાળ ટૂંકાવવામાં ઘણાં સાધકો પડ્યા, પણ એ બધાં ખરેખર તો ભુલાવામાં પડ્યા, કારણ કે કાળને ટૂંકાવવાનો કોઈ અર્થ નથી એટલે જીવદશાને કાળની અપેક્ષાએ ટૂંકાવવી હોય તો એ માટેના માર્ગ શોધાયા. ત્યારે તે ભાઈએ મને પૂછ્યું કે ‘ભક્તિમાર્ગથી ચેતનને અનુભવવું હોય તો કેટલા જન્મ લેવા પડે ?’ તો મેં કહ્યું કે એ તો જેને જેટલી તમન્ના જાગી હોય તેની ઉપર આધાર રાખે છે. તમન્ના

પણ ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એમ ત્રણ પ્રકારની છે. કનિષ્ઠ તમન્નાવાળાને વારંવાર જન્મો લેવા પડે, મધ્યમને થોડા જન્મો લેવા પડે અને ઉત્તમ તમન્નાવાળાને એટલે કે જેને તીવ્ર તમન્ના જાગી હોય તેનું કામ ઝપાટાભેર થઈ શકે, પાતંજલ યોગમાં એને ‘તીવ્ર સંવેગ’ કહ્યો છે. તીવ્ર સંવેગ જો જાગી જાય તો બીજું બધું ગૌણ થઈ જાય.

મને ઠક્કરબાપાએ તો પૂછેલું કે ‘અલ્યા ચૂનિયા, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, રાગદ્વેષ વગેરે કેવી રીતે જાય ?’ તેઓ તો ખૂબ કામ કરતા અને દિવસને અંતે રોજનીશી પણ લખતા. માંદા હોય તો કોઈની પાસે લખાવતા, પણ દિવસ દરમિયાન કોની સાથે કેમ વર્તાયું, શું શું કાર્યો કર્યા તે બધું જ લખતા. ઠક્કરબાપા ખૂબ કર્મનિષ્ઠ હતા. પણ એમને આધ્યાત્મિક માર્ગની આ બધી સમજણ ન પડે. મેં તેઓશ્રીને કહ્યું કે જ્યારે અત્યંત ભૂખ લાગે છે ત્યારે માણસ ન ખાવાનું ખાઈ જાય છે અને આ કલ્પનાની હકીકત નથી, તદ્દન સાચી બનેલી હકીકત છે એના સાક્ષી ડૉ.ઓચ્છવલાલ ગાંધી છે. તેમને કોઈ પૂછજો કે માણસ ભૂખ લાગે ત્યારે શું શું ખાઈ જાય છે ? જ્યારે એવી કકડીને ભૂખ લાગે છે ત્યારે એટલે કે ચેતનને અનુભવવાની જેને ઉત્કટ તાલાવેલી લાગે છે, એને બીજું બધું ગૌણ થઈ જાય છે. તેના કામકોઠાદિ મોળા પડી જાય છે અને તે ઝડપથી ભગવાન તરફ વળી જાય છે.

એટલે ચેતનને અનુભવવા માટે કાળ ટૂંકાવવાના જે તંત્રમાર્ગ વગેરે જે જે માર્ગો શોધાયા તેને માટે સંપૂર્ણ શુદ્ધિની

અને પવિત્રતાની જરૂરિયાત હતી. આજે તો એના જાણકારો બહુ ઓછા છે. વળી, તે ભાઈએ કહ્યું કે ‘મોટા, મારે તો આ અંગ્રેજીમાં લખવું છે અને પરદેશમાં છપાવવું છે કે જેથી ત્યાં પણ ઘણા પ્રમાણમાં વેચાય, ત્યાં પણ એવી તમન્નાવાળા માનવીઓ થયા તો હશે જ ને?’ મેં કહ્યું, ‘હા’, સંત ફ્રાંસિસ નામના ઈટાલીના એક બહુ મોટા સંત થઈ ગયા. મહાદેવભાઈએ એમનું જીવનચરિત્ર લખ્યું છે. એટલે જેને એવી ભૂખ જાગે છે, તે એમાં ને એમાં દોડે છે. પિતાની અઢળક સંપત્તિ અને માલમિલકત છોડીને એમણે આ માર્ગે પ્રયાણ કરેલું. એટલે જેમાં જેને urge કે તીવ્ર સંવેગ પ્રગટે તેની સાથે એને intuition એટલે કે સહજજ્ઞાન પણ પ્રગટે છે.

નામસ્મરણ

ત્યારે તેમણે પૂછ્યું કે તો પછી સામાન્ય માણસે શું કરવાનું? મેં કહ્યું, ‘એને માટે અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય એ બે જ મુખ્ય છે.’ વૈરાગ્ય એટલે સંસાર મિથ્યા છે એમ નહિ પણ અનાસક્તિ, નિર્મોહ, નિર્લોભ, નિર્ભમત્વ વગેરેનું **sumtotal** તે વૈરાગ્ય. તો કહે, ‘એ તો કઠણ છે અને પ્રગટવું મુશ્કેલ છે.’ તો પછી તે કેળવવાનો અભ્યાસ કરો. અભ્યાસ એટલે ચેતન પરત્વેની તમન્ના જીવનમાં સંકળાયેલી રહ્યા કરે એવું કોઈ પણ એક સાધન પકડીને તેનો અભ્યાસ કરવો એટલે કે તેની ટેવ પાડવી, એવી ટેવ કે જેના વડે કરીને ભગવાનનું સ્મરણ રહ્યા કરે, એવું સરળમાં સરળ સાધન જો કોઈ હોય તો તે ભગવાનનું નામસ્મરણ છે. એના વિશે ઘણા મહાત્માઓએ ઉપદેશ્યું છે.

એકેએક ધર્મમાં (નામસ્મરણ માટે) મોળા છે અને બધાંનાં મૂળમાં જે કોમન હોય તેને સત્ય માની લેવું.

સદ્ભાવ રાખવાથી જ કામ થશે

અને સાથેસાથે આપણે કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ, મત્સર, રાગદ્વેષ વગેરે મોળા પડે તે રીતે વર્તવું જોઈએ. તો કહે, ‘આ બધું થવું તો અઘરું છે, તો કહે બીજો કોઈ એનો સહેલો ઉપાય છે ? એ બધા એની મેળે મોળા ન પડે તો શું કરવું ?’ મેં કહ્યું, ‘રાગદ્વેષ મોળા પાડવા હોય તો સંસારમાં જે કોઈ મળેલાં છે તે બધાં માટે સદ્ભાવ રાખ્યા કરો’. તો તે ભાઈ કહે, ‘જો સામો માણસ અન્યાય કરે તો શું કરવું ?’ મેં કહ્યું તોપણ સદ્ભાવ રાખવો. જો એણે કરેલા અન્યાયથી તમને અશાંતિ અને ક્લેશ થશે તો નુકસાન તમને જ થશે, કારણ કે તમે ગુસ્સામાં આવશો અને તમને એના વિચાર આવ્યા કરશે અને એમ એ સંસ્કાર કાયમને માટે તમારા ચિત્તમાં પડશે અને જેવા સંસ્કાર એવું આપણું જીવન નિર્માણ થઈ ચૂક્યું એમ સમજવું. શું તમે એવું જીવન ઈચ્છો ખરા ? તો કહે, ‘ના.’ તો પછી જીવનમાં સદ્ભાવ રાખતા શીખી જાવ અને બીજાંને માટે ભોગ આપવાની ભાગવતી વૃત્તિ કેળવો તો રાગદ્વેષ મોળા પડે.

તેમણે કહ્યું કે તો પછી કોઈ આપણને છેતરે તો શું છેતરાવું મોટા ?’ મેં તેમને કહ્યું કે માણસની જુદી જુદી જાતની પ્રકૃતિ છે અને તે એ રીતે જ વર્તવાનો. અત્યારે તમે બધાંને ઓળખી શકતાં નથી, પણ જો ઓળખી જશો તો છેતરાશો

નહિ, પણ કોઈ છેતરી ગયો તો એનાથી મનમાં ક્લેશ પામ્યા વિના, તેની પાસેથી મેળવવાનું હોય તે મેળવી લો, પણ એમનાથી ક્લેશ ન પામશો. ક્લેશ પામવાથી તમને જ નુકસાન થશે, તે વેળાએ ભગવાનને પ્રાર્થના કરજો કે પ્રભુ તે માણસ ભલે મને છેતરી ગયો હોય તોપણ એનું પણ ભલું થજો. રાગદ્વેષ મોળા પાડવા માટે બીજું કોઈ સાધન ખપમાં નહિ લાગે. એકલો સદ્ભાવ જ ખપમાં લાગશે. જેટલું સદ્ભાવ રાખવાથી કામ થશે તેટલું સ્મરણથી પણ નહિ થાય.

એકાંત

પેલા ભાઈએ પૂછ્યું કે ‘અન્ય બીજું કોઈ સાધન છે કે જે પશ્ચિમ સાથે મળતું આવી શકે?’ પશ્ચિમના ખ્રિસ્તી ધર્મના સંત ફ્રાંસિસ મૌન સેવતા અને એકાંતમાં એક ગુફામાં રહેતા. ઈસુએ પણ જીવનનાં કેટલાંક વર્ષ એકાંતમાં ગાળેલાં, મહંમદ પયગંબર પણ પર્વત પર જઈને એકાંતમાં રહેલા. એટલે વર્ષમાં થોડા દિવસ પણ ચાલુ પ્રવૃત્તિથી મુક્ત થઈને મૌન રહીને એકાંતમાં કોઈ રમ્ય સ્થળે રહો.

અમેરિકાના એક મોટા ડૉક્ટરને કોઈ સંસ્થાએ સ્વિત્ઝરલેન્ડમાં રહીને એમને માનવજીવન ઉપર એક પુસ્તક લખવા કહેલું. તેમણે અભિપ્રાય આપેલો કે દરેક માણસે વર્ષમાં એકાદ મહિનો બધી પ્રવૃત્તિથી મુક્ત થઈ એકાંતમાં રહેવું, પ્રકૃતિના મુક્ત વાતાવરણમાં રહેવું જોઈએ. અને આમ જેને પોતાના જીવન વિશે વિચારવું હોય તેને એક મહિનો એકાંતમાં રહેવું જોઈએ. જીવન એ ખાલી Eat, drink and be

merry જ નથી, પરંતુ સામાન્ય રીતે તો લોકો જીવનમાં આ જાતની પ્રવૃત્તિમાં જ પરોવાઈ ગયેલાં છે. એવાંઓને કંઈ સૂઝતું જ નથી.

સત્સંગ

પેલા ભાઈએ મને કહ્યું કે આવાં તો મોટા ભાગનાં લોકો છે એનું શું ? તો મેં કહ્યું કે તેઓને માટે સત્સંગ એ સૌથી સરળ ને મહત્વનું સાધન છે. ભાગવત સપ્તાહ, નામસ્મરણ, સત્સંગ, ભજન વગેરેની ભાવનાના સંસ્કાર જે લોકમાનસના ચિત્તમાં પડે છે તે કોઈક કાળે જાગ્રત થશે, એનાથી પણ જીવનમાં ભાવના જીવતી રહે છે. મંદિરમાં માણસ ભલે એક મિનિટ માટે જ દર્શન કરવા જાય તોપણ એટલા કાળ પૂરતી એની ભાવના કુંડળી થશે, એમ આ સત્સંગની ભાવના આવાં સાધનો વડે જીવતી જાગતી રહેશે તો કોઈ વખતે એ ભાવના, એને આધ્યાત્મિક માર્ગમાં ખેંચી લાવશે. સામાન્ય માનવીને જીવનનું સાચું ભાન જાગેલું નથી. તે લોકોને આ મનુષ્યનું ખોળિયું મળેલું છે તે બહુ કીમતી છે તેવો વિચાર કે ખ્યાલ આવતો જ નથી. એ તો આ જે મનુષ્ય દેહરૂપી હીરો જે એને મળેલો છે તેને એક કાચનો ટુકડો ગણીને વેડફી દે છે. ખરેખર તો આ મનુષ્ય દેહરૂપી હીરાને જેમ તેમ વેડફી ના દેવો જોઈએ, એ અંગે આપણને સાચું ભાન પ્રગટો એવી પ્રભુને પ્રાર્થના છે.

હરિ:ૐ

૧૫. આજે આ શરીરનો જન્મદિન છે

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૭-૯-૧૯૬૩

ભાદરવા વદ ચોથ,

પૂજ્ય શ્રીમોટાના જન્મદિન પ્રસંગે.

મારું બાળપણ

વહાલાં સ્વજનો,

ભગવાનની પરમ કૃપા છે કે આ જીવના, આ શરીરની દૃષ્ટી જન્મતિથિ કોઈક એવા પ્રેમીજનની પ્રેમની ભાવનાથી, તેમના હૃદયમાં ઊગેલા ભાવથી ઊજવાય છે. અત્યારે મારા જીવનના નાનપણના કેટલાંયે સંસ્મરણો મારી નજર સમક્ષ તરવરે છે. મેં મારું બાળપણ એવી સ્થિતિમાં વિતાવેલું છે કે તેનો ખ્યાલ કોઈને નહિ આવી શકે. મારું બાળપણ ખૂબ ગરીબાઈમાં વીતેલું અને અમારું રહેવાનું ખોરડું એક નાની ઓરડી કે જે ઓસરી વરંડા સાથે ૧૫ ફૂટ ઊંડી અને ૧૦-૧૧ ફૂટ પહોળી. માસિક એક રૂપિયો ભાડું, ગંદી જગ્યા અને આગળપાછળ મોચી લોકોની વસ્તી અને ગંદકીનો કોઈ પાર નહિ. કોઈ જાતની વ્યવસ્થા પણ મળે નહિ એટલે કોઈ કલાત્મક વ્યવસ્થા તો સંભવે જ નહિ. એટલામાં અમે ચાર ભાઈઓ અને માબાપ રહીએ. વળી, ચૂલો સળગાવવા બળતણ તરીકે લાકડાં વપરાતાં, પરંતુ એનો ધુમાડો જવાનો કોઈ રસ્તો નહિ એટલે ઓરડી સાવ કાળી થઈ જાય, એવી અત્યંત ગરીબાઈની સ્થિતિમાં મારું નાનપણ વીતેલું છે.

એવી સ્થિતિમાં સમાજના ઉચ્ચ ગણાતાં થરોનાં લોકોના અન્યાય અને અપમાન સહેવાં એ બધું અનુભવેલું અને એનાથી જ સમજણનું બારણું ઊઘડેલું કે આવી ગરીબાઈની સ્થિતિમાં રહેનારાં લોકોને થતા અન્યાય કે અપમાનનો ખ્યાલ સમાજના ઉપલા વર્ગને જરા પણ નથી હોતો, તે લોકો તો એને હડધૂત જ કર્યા કરે છે તથા એનો તિરસ્કાર પણ કર્યા જ કરે છે.

હાલમાં મારા એક સ્વજનની પુત્રી જર્મનીમાં છે, તેનો કાગળ મારા ઉપર આવ્યો હતો, તે લખે છે કે ‘તે જ્યારે અહીં (ભારતમાં) હતી ત્યારે જે નોકરો એમને ત્યાં હતા તેમની ઉપર તે ગુસ્સે થતી, એમનું અપમાન પણ કરતી, પણ આજે જ્યારે મારે જાતે કામ કરવાનું થાય છે ત્યારે તેમનો વિચાર આવતાં મને પસ્તાવો થાય છે.’ ભગવાનની કૃપાથી અત્યારે કાળ બદલાયો છે. પહેલાં ભારતમાં બ્રાહ્મણોનો કાળ હતો પછી ક્ષત્રિયોનો આવ્યો, પછી વૈશ્યોનો ને હવે શૂદ્રોનો કાળ આવી રહ્યો છે. આ કંઈ હું ચેતવણી નથી આપતો પણ ગરીબો પ્રત્યે લક્ષ આપો, એમના તરફ સહાનુભૂતિ રાખો. આ શરીરને અનેક જાતના અનુભવો થયેલા છે. સમાજમાં ગરીબોને થતા અન્યાયોનું કેટલું અને કેવું દુઃખ તેમને થાય છે તે ભાન આપણને જાગ્યું નથી. ઉપરાંત, આવી સ્થિતિમાં (ગરીબીમાં) આ શરીર જન્મેલું હોવાથી, સ્થૂળ શરીરને અનેક જાતના અનુભવો થયેલા છે અને તેવા અનુભવોએ મારા જીવનવિકાસમાં બહુ મોટો ભાગ ભજવ્યો છે.

સ્થૂળ અને સૂક્ષ્મ શરીરનો વિકાસ

શરીરથી જ બધું શક્ય છે. શરીરથી બધાં સાથે સંબંધ કે

સંપર્ક થાય છે. એનાથી જ સકળ પ્રકારની ગતિ કરી શકીએ છીએ. આ વિશ્વની રચનામાં અનેક પ્રકારની જીવયોનિઓ છે. દુનિયા અનેક પ્રકારની છે. સાકારની દુનિયા, નિરાકારની દુનિયા તેમ જ પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ ને આકાશની દુનિયા છે અને આ પાંચે તત્વોના permutation combination કરીએ તો એ અનંત છે. એને મર્યાદા નથી અને એ બધાંમાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ કોઈ શરીર હોય તો તે માનવીદેહ છે અને તેના વડે કરીને જ સમજણ પડે છે કે આપણે અત્યારે કેવાં છીએ ? ભવિષ્યમાં કેવાં થઈશું ? કેવી કેવી ભૂમિકામાંથી પસાર થઈશું તે બધું જ્ઞાન મનુષ્યશરીર દ્વારા જ અનુભવાય છે. આવું બધું જ્ઞાન બીજી કોઈ યોનિમાં નહિ થાય. શરીર છૂટ્યા પછી વિકાસની ભૂમિકા સ્થગિત થઈ જાય છે અને જીવ છૂટો થઈ ગયા પછી શરીરની તે સ્થિતિને period of assimilation કહે છે, એનો કાયદો જુદો છે. હાલની વિચારસરણી પ્રમાણે એનો કોઈ મેળ નથી. જેમ three dimensionના કાયદા four dimensionમાં લાગુ પડતા નથી અને four dimensionના કાયદા three dimensionમાં લાગુ પડતા નથી તેમ જ સ્થૂળ શરીરના કાયદા સૂક્ષ્મ શરીરને લાગુ પડતા નથી કે સૂક્ષ્મ શરીરના કાયદા સ્થૂળ શરીરને લાગુ પડતા નથી. એટલે બુદ્ધિ વળી તર્ક કરે કે આ બધી વાત તો સાચી પણ એ વાસ્તવિકપણે પ્રયોગાત્મક રીતે સિદ્ધ કરી શકાય તેવી હકીકત છે ? એ વિજ્ઞાનની માફક પ્રયોગથી બતાવી શકાય એમ નથી, પણ

જેને એવી જીવનની દૃષ્ટિ ખૂલી હોય, જે જીવની એવી ભૂમિકા હોય, જેનું મન અને હૃદય એવું લાયકાતવાળું થયું હોય તેને માટે તે બની શકે. તો તર્કવાળાં લોકો કહેશે કે તો એ સાચી વાત ન કહેવાય. તો એ લોકોને માટે જવાબ એ છે કે આઈન્સ્ટાઈને થીઅરી ઓફ રિલેટિવિટી શોધી કાઢી છે. તેની સમજણ આ દુનિયામાં યથાયોગ્યપણે સમજી શકે એવા તો ભાગ્યે જ દસ માણસો હશે. આ ભૌતિકવિજ્ઞાનની વાત જો દુનિયાનાં કરોડો લોકોમાંથી બધાં કંઈ સમજતા નથી તો આ તો સૂક્ષ્મ એટલે કે આધ્યાત્મિક હકીકત છે. માટે, એને સમજવાવાળાં તો બહુ થોડાં જ રહેવાનાં.

આ થીઅરી ઓફ રિલેટિવિટી ફક્ત આઠદસ માણસો જ સમજી શકે છે. જ્યારે આ જે સૂક્ષ્મ દેહની વાત છે તેને જાણનાર અને સમજનાર, સંતમહાત્માઓ તો આઠ-દસથી ઘણાં વધારે છે, કારણ આ પૃથ્વી પર સંતપરંપરા કદી તૂટી નથી એ ચાલી જ આવે છે. એકલા આપણા દેશમાં નહિ પણ દરેક દેશમાં અને સંસ્કૃતિમાં ત્યાંની સંતપરંપરા ચાલી આવે છે અને એ પરંપરાને કારણે જ આ સમાજ અને સંસ્કૃતિ જીવંત છે અને તેઓની ભાવનાને કારણે જ સંસ્કૃતિઓ ટકેલી છે. તેવા સંત લોકો આજે પણ હયાત છે કે જેઓ એવી ભૂમિકા પર પહોંચેલા છે અને તેઓ આ સૂક્ષ્મ શરીરને સમજી શકે છે, પણ હકીકત એ છે કે ફક્ત મનુષ્ય શરીરમાં જ વિકાસની શક્યતા છે, માત્ર સૂક્ષ્મ શરીરમાં પણ વિકાસની શક્યતા નથી.

ગુરુમહારાજનો આદેશ - મળેલા જીવોને ઊર્ધ્વમાં પ્રગટાવજે

મારા એક મિત્રે મદ્રાસથી કાગળ લખ્યો કે ‘રામ, કૃષ્ણ તેમ જ બીજા સંતમહાત્માઓની જન્મજયંતી ઊજવાય છે તેમ જ અનેક એવા પયગંબરો થઈ ગયા તેમની તથા બુદ્ધ, મહાવીર વગેરેની જન્મજયંતી ઊજવાય છે, છતાં પણ સમાજ તો એનો એ જ છે. એની ઊંઘ ઊડતી નથી માટે એવું કંઈક કહો કે દિલ હાલી ઊઠે.’ મેં તેને લખ્યું કે મારી તો કોઈ એવી શક્તિ નથી. જેના પોતામાં ઊર્ધ્વમાર્ગ પરત્વેની જિજ્ઞાસા નથી અને જ્વાળામુખી જેવી ધગધગતી (Volcanic) તમન્ના જાગી નથી એવા જીવને કદી કાળ કોઈ ઊર્ધ્વ તરફ ઉઠાવી શકતું નથી. ત્યારે એ મિત્ર લખે છે કે ‘એમ આ જયંતીઓ તો ઊજવાયા જ કરવાની અને સમાજ તો ત્યાંનો ત્યાં જ રહેવાનો.’ એટલે મારી બૌદ્ધિક અને હૃદયપૂર્વકની સમજણ પ્રમાણે કહું છું. ભગવાનની કૃપાથી, ગુરુમહારાજનો આદેશ છે કે મારાથી જે જીવના સંપર્કમાં અવાય તે જીવનું તલભાર જેટલું પણ ઊંચું આવવાનું બને તો આ જીવનની કૃતાર્થતા છે. પ્રભુકૃપાથી મારા ગુરુમહારાજે જે આદેશ આપ્યો છે મળેલા જીવોની સેવા કરવાનો. તેને હું તો વળગી રહ્યો છું. એમ તો કોલેજ છોડીને હું સમાજની સેવા જ કરતો હતો, વીસ વર્ષ સુધી દેશની સેવા કરી છે. ત્યારે પણ મને પોતાને મારા જીવનને ઊર્ધ્વમાર્ગે વાળવાની એક ઉત્કટ ઝંખના લાગેલી અને એના હેતુ પરત્વે જીવનનાં દષ્ટિ, વૃત્તિ ને વલણ રહ્યા કરેલાં અને એમાંથી મેં જોયું કે દેશસેવા કરનારામાં પણ માંહેમાંહે ભેદ છે તેમ જ

રાગદ્વેષ છે, ખરી રીતે તો સેવા કરનારામાં ભેદ ન હોવા જોઈએ, પણ સેવામાં પડેલા જીવનાં પ્રકૃતિ અને સ્વભાવ, જીવદશાના હોવાથી તે બદલાય નહિ ત્યાં સુધી ભેદ તો રહેવાના જ, એ મને સમજાઈ ગયેલું એમ છતાં મેં એ દેશસેવાનું કાર્ય છોડ્યું નહિ અને એમાંથી મને આ માનવજીવનની મહત્તા સમજાઈ.

શરીરની રચના

મનુષ્યશરીરનું માળખું બહુ દોઢલું છે એ પણ મને સમજાયું, એટલું જ નહિ પણ આ શરીરની રચના વિશે પણ કોઈ વિચારે તો આ શરીરનું મહત્ત્વ સમજાયા વિના રહેશે નહિ. મેટાબોલિઝમ એટલે આપણે જે ખોરાક ખાઈએ તે પચે પછી તેમાંથી લોહી બને અને તે શરીરના દરેક ભાગમાં વહે છે. તેનાથી શરીરમાં શક્તિ આવે છે, ઊર્જા આવે છે. ખોરાકના નકામા પદાર્થો શરીરમાંથી મળરૂપે બહાર નીકળી જાય છે, એમ શરીરને પોષણ મળે છે, શરીરને શક્તિ મળે છે અને શરીર જીવતું રહે છે. શરીરની એક એક ગ્રંથિમાંથી પોષક જીવંત તત્ત્વ હંમેશાં, સતત ઉદ્ભવે છે, શરીરનો એક એક કોષ વિકાસ પામે છે, આ સતત ચાલતી પ્રક્રિયાને વિજ્ઞાન મેટાબોલિઝમ કહે છે, એટલે એ કોષોમાંથી અંદરની ગૂઢ રચનાથી કરીને એક સતત જીવંત તત્ત્વ ઉદ્ભવ્યા કરે છે. એનાથી શરીરને પોષણ મળ્યા કરે છે અને એનાથી શરીર ટકે છે, એટલે આ શરીરની રચનામાં ને સંચાલનમાં પ્રભુ કે ચેતન છે એ હકીકત છે. આજે વિજ્ઞાનની શોધખોળ થઈ છે

તે કહે છે કે દરેક પદાર્થમાં અણુપરમાણુ છે તે ઉપરથી એમ કહી શકાય કે આ બધો ખેલ અણુપરમાણુનો છે. માટી, દીવાલ એ બધાંમાં ચેતન છે અને અણુપરમાણુ છે. આ ભીંત દેખાય છે પણ એનો જો છેદ ઉડાડવા જઈએ, અતિ સૂક્ષ્મતમપણે તો એ પણ અણુપરમાણુનો ખેલ છે. માત્ર દરેક વસ્તુના આકાર જુદા જુદા દેખાય છે અને તેનું કારણ અણુપરમાણુનો ratio જુદા જુદા પ્રકારનો છે અને તે કારણે જુદા જુદા આકારો પ્રગટે છે અને જુદા જુદા ગુણધર્મો બતાવે છે.

એટલે સ્થૂળ રીતે આ શરીરની રચનાનો ગંભીરતાપૂર્વક, ભાવનાથી અભ્યાસ કરીએ તો આ શરીરની રચના બહુ અદ્ભુત છે અને એનું મહત્ત્વ જો પ્રગટે તો જીવનનું મહત્ત્વ પ્રગટ્યા વિના રહે નહિ અને એ બને તો શરીરને આપણે ગમે તેમ વેડફી ન દઈએ. આજે તો એને એવી રીતે વેડફી દઈએ છીએ કે વેડફી રહ્યા છીએ કે જો એ ભગવાન આપણી સાથે હોય તો એને બહુ દુઃખ થાય કે મેં માનવીને બધું આપ્યું, બુદ્ધિ આપી, મનાદિ આપ્યાં પણ માનવી તો તેનો દુરુપયોગ કરે છે. ભગવાને માનવીને શક્તિ, સામર્થ્ય, શૌર્ય, હિંમત બધા ગુણ આપ્યા છે અને સાથે બુદ્ધિ પણ આપી છે અને કહ્યું છે કે તમે આ સર્વ ગુણોનો ઉપયોગ કરી મને શોધી કાઢો. જેમ આપણે સાતતાળીની રમત રમીએ છીએ અને તેમાં સંતાયેલાને શોધી કાઢવાના હોય છે તેમ. એટલે ભગવાને એવી જે બુદ્ધિ આપી છે તેનો ઉપયોગ કરીએ અને એને ખોળી

કાઢીએ. એટલે મને તો સૂઝે છે કે ભગવાને આ શરીર જે આખું છે એનું મહત્ત્વ સમજીને એનો સદુપયોગ કરો એને વેડફો નહિ.

આ શરીરની જે સ્થૂળ ગ્રંથિઓ છે તે દેખાય પણ ખરી ને તેને ચીપિયાથી પકડી પણ શકાય અને એવી નાની ગ્રંથિઓનું કેટલું મોટું કામ છે ! મગજની Pituitary gland છે, તેની શક્તિ એટલી બધી છે કે તે તમને જ્ઞાનમાં લઈ જાય છે. તેવી જ રીતે થાઈરોઈડ ગ્રંથિ, પ્રોસ્ટેટ ગ્રંથિ વગેરે ખૂબ મહત્ત્વની ગ્રંથિઓ છે અને તે બધાંની આગવી શક્તિ છે. આમ તો એ ફક્ત માંસનો કટકો જ છે અને કદમાં તો જરા અમસ્તો જ છે, પણ એ દરેકના ગુણધર્મોની શોધ થયેલી છે ત્યારે પરખાયું કે એની શક્તિ અનંતગણી છે. એવા આ માંસના કટકા સાથે નાના નાના જ્ઞાનતંતુઓ વળગેલા છે અને દરેક ગ્રંથિના જે જ્ઞાનતંતુઓ છે તે પણ જુદા જુદા પ્રકારના છે. જે જે ગ્રંથિ સાથે જે જે જ્ઞાનતંતુઓ વળગેલા છે તેની દરેકની શક્તિ જુદા પ્રકારની છે. આમ, શરીરની આવી અદ્ભુત રચના છે. વિજ્ઞાન ભલે બધું ખોળે પણ આ મનુષ્ય શરીરની રચના કરવાની કળા એ કોઈના હાથમાં આવી નથી અને આવવાની નથી, કારણ કે એમાં જે ચેતન છે તે કોઈ પણ વૈજ્ઞાનિકથી કદી પ્રગટવાનું નથી.

ચેતનનો અનુભવ માત્ર મનુષ્યયોનિ દ્વારા જ શક્ય છે

ચેતન દેવયોનિ, પ્રેતયોનિ કે અન્ય કોઈ પણ યોનિ દ્વારા અનુભવી શકાતું નથી. એ તો એકમાત્ર મનુષ્યયોનિ એટલે કે મનુષ્યના શરીર દ્વારા જ અનુભવી શકાય છે.

મનુષ્યશરીર દ્વારા ચેતનની ભૂમિકાને અનુભવી શકાશે. બીજી કોઈ યોનિમાં એ શક્યતા નથી. આમ, સ્થૂળશરીરની કેટલી બધી potentiality (સંભાવનાઓ) છે. સ્થૂળશરીર વિના પણ વિકાસ શક્ય છે, પણ એ તો બહુ ઉચ્ચ ભૂમિકા હોય ત્યારે બને. ૧૨મી ભૂમિકા પછી જો શરીર પડી જાય તો તેમાં વિકાસની શક્યતા છે ખરી, આ મારા પોતાના અનુભવથી તમને કહું છું.

શરીરના જન્મદિવસની ઉજવણીનો હેતુ

આપણા ઋષિમુનિઓએ, શાસ્ત્રકારોએ, ભક્તોએ માનવશરીરનું મહત્ત્વ વધારે સમજાય એટલા માટે શરીરનો જન્મદિવસ ઉજવવાનું સૂચવ્યું છે. એ દિવસે માત્ર સારું સારું ખાવાનું, નવાં કપડાં પહેરવાનાં એ બધું મહત્ત્વનું નથી, પણ તે દિવસે મનુષ્યજન્મનો હેતુ શું છે તે સમજીએ અને એના વિશે ગંભીરતાપૂર્વક વિચારીએ તો એની મદદથી પરમ ચેતનને અનુભવી શકીએ.

શરીર મર્યાદા અને અમર્યાદાવાળું છે

ઘણાં વર્ષ પહેલાં એક ભાઈએ મને પ્રશ્ન પૂછેલો કે ‘શરીર તો મર્યાદાવાળું છે અને ચેતન તો અમર્યાદ ભૂમિકાવાળું છે, તે મર્યાદાવાળું શરીર તે અમર્યાદાવાળા ચેતનને કેમ અનુભવે?’ મેં કહેલું કે ‘આપણા શરીરમાં બે પાસાં છે, મર્યાદા અને અમર્યાદા. જેમ સત અને અસત, ચેતન અને જડ આ બધા તદ્દન એકબીજાથી વિરોધાત્મક પાસાં છે તેમ આ મર્યાદાવાળું શરીર હોવા છતાં એનું બીજું છેલ્લું અમર્યાદાવાળું પાસું પણ

છે અને એટલે જ શરીર અમર્યાદાની અનંતતામાં પ્રસરેલું છે અને એટલે આત્મા, ચેતનમાં પ્રગટે છે ત્યારે એ આત્મામાં ચેતનના અમર્યાદાપણાના ગુણો એનામાં પ્રગટે છે અને તેથી જ પોતે અમર્યાદાપણાને અનુભવે છે.’ ગીતામાં ભગવાને કહ્યું છે કે ‘ફલાણાંમાં હું આ છું, ફલાણાંમાં હું તે છું વગેરે.’ તે ફલાણાંની સ્થિતિમાં આ પ્રમાણે હોઈ શકે. બીજા અધ્યાયમાં કહે છે કે સ્થિતપ્રજ્ઞની દશા છે તે તો સાધનાની દશા છે, પણ જેમાં હું આ છું, હું આ છું તે ચેતનના અનુભવની દશા છે. તે બન્ને દશાઓ જુદી જુદી છે. એટલે ચેતનના ગુણધર્મ શરીરમાં પ્રગટે છે અને તેવે વખતે તમે એને તમારે માપે ન જુઓ ને તમે તમારી સમજણ પ્રમાણે નહિ ચાલો. શરીરની અમર્યાદાપણાની પણ એક સ્થિતિ છે, તે તેની પણ એક આગવી સમજણ છે.

હંસદેવજી મહારાજ

કાલે એક ભાઈ આશ્રમ પર આવેલા અને આપણા બધાંના આદરણીય હંસદેવજી મહારાજનો એક પ્રસંગ ટાંક્યો. એક વખત હંસદેવજી મહારાજ પાંચસાત શિષ્યો સાથે ભિક્ષા માગવા માટે નીકળેલા. એક ઠેકાણે એક દુકાનદારે તેમને એલફેલ કહ્યું અને ગમે તેમ બોલવા લાગ્યો એટલે હંસદેવજી મહારાજે શિષ્યોને કહ્યું કે ‘મારો આને.’ અને ચેલાઓએ તો પેલાને ઉઠાવ્યો અધર ત્યારે પેલો ગભરાઈને કહે, ‘ભાઈ સાહેબ જે જોઈએ તે લઈ લો પણ મારશો નહિ.’ તો કોઈ કહેશે કે હંસદેવજી જેવા આ રીતે વર્તે ? અને માર ખવડાવે પેલાને ?

તો હું કહીશ કે ચેતનને ગમે તેમ વર્તવાનો અધિકાર છે. એ ગમે તેનો આશરો લઈ શકે, એ જડવત્ પણ થઈ શકે. એ તો પ્રકૃતિનો સ્વામી છે. તે બાળવત્ પણ વર્તે, જેમ બાળક ઘડીમાં રહે, ઘડીમાં હસે તેમ પણ વર્તે. કદીક તે પિશાયની માફક પણ વર્તે. પેલા ભાઈએ પૂછ્યું કે ‘એવું પિશાય જેવું વર્તે એવું બને ખરું?’ મેં કહ્યું કે હા એ ગમે તે ભૂમિકા પર વર્તી શકે, આ તમારે માનવું હોય તો માનજો. તે ચેતન પથ્થર અને માટીરૂપ પણ છે એટલે તો એમાંથી અન્ન ઉત્પન્ન થાય છે. જો માટી જડ હોત તો અન્ન ન પાકતે. એટલે મર્યાદા અને અમર્યાદાવાળું આ શરીર છે એનું ઘણું મહત્ત્વ છે અને એટલે જ આ જન્મજયંતીનું મહત્ત્વ છે. એ ભાન તમને બધાંને પ્રગટો એવી મારી ભગવાનને પ્રાર્થના છે.

હરિ:ૐ

૧૬. સાચા ભક્તનાં લક્ષણો

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૧૦-૯-૧૯૬૩

સેવાનું ક્ષેત્ર

મહાત્મા ગાંધીના પ્રજાની સેવાનાં મુખ્ય બે ક્ષેત્રો હતાં એક રાજકીય અને બીજું રચનાત્મક. તેમાં રચનાત્મક સેવાના ક્ષેત્રના મારા એક મુરબ્બી વડીલે મને કહ્યું કે ‘ભગત, તું આ શું લઈને બેઠો છે તે કહે ? મારે તારા વિચારો જાણવા છે.’ આમ, જ્યારે ખુલ્લા દિલથી વાત કરીએ તો કોઈ જાતના વિવેકનો ભંગ થયો ન ગણાય. અને ખુલ્લા દિલથી વાત કરીએ તો તેને અન્યાય પણ ન થાય અને એમાં કોઈ જાતનો અવિવેક પણ ન ગણાય. વળી, તેમણે કહ્યું કે ‘અત્યારે જે રીતે દેશસેવા થઈ રહી છે તે સેવામાં તો ઊલટો ભેદ વધે છે. અત્યારે ડીમોક્રસીમાં દરેક જુવાનિયા એમ માને છે કે પોતે જે વિચારે છે તે પ્રમાણે કામ કરવાની તક મળવી જ જોઈએ ત્યારે વળી જે પીઠ કાર્યકરો છે તેઓ એમ માને છે કે અમે જે કરીએ તે બરાબર છે અને અમારા અનુભવનો બધાં લાભ લે એમ એમને પોતાના અનુભવ પર મમત્વ હોય છે અને આ આજકાલના જુવાનિયા અમારું સાંભળતા નથી એમ ઘર્ષણ ચાલે છે.’ માટે, મુરબ્બી વડીલે મને કહ્યું કે ‘તું મને તારી વાતો કર, કારણ તારી વાતોમાં ઘર્ષણ નથી અને તું તો સતત કાર્ય કર્યા જ કરે છે.’

ભક્તની સમાજસેવા

મેં કહ્યું કે જુઓ, પ્રત્યેક કર્મની અસર સમાજના દરેક થર ઉપર પડે છે પછી તે ભક્તિનું કર્મ હોય કે સેવાનું ક્ષેત્ર હોય. તેમાં ભક્તિનું જે ક્ષેત્ર છે તેની અસર બહુ મોટી છે. જેનામાં ખરેખરી સાચી ભક્તિ છે તેનામાંથી રાગદ્વેષ મોળા પડી જાય છે અને તે અન્યાય કરનાર સાથે પણ સદ્ભાવ પ્રગટાવે છે. સાચી ભક્તિ તો પરાક્રમીની છે. આમ, ભક્તિ પ્રગટે તો ગુણોનો પણ વિકાસ થાય છે. એટલે ભક્તિ તો માંહેમાંહેના અનેક પ્રકારના ભેદોને ઘટાડે છે. સમાજના થરોમાં જે ભેદો છે તેને ભક્તિ ગણકારતી નથી. ભક્તિ તો સમત્વનો અનુભવ કરાવે છે. ભક્ત તો બધાંને સમાન લેખે છે અને સમાજના ઊંચાનીચા જે અનેક પ્રકારના થરો છે એને જડમૂળથી ફેરવે છે.

પણ સમાજની જે વ્યવસ્થા છે તેમાં પૈસાની તો જરૂર છે. પૈસા વગર તો વહેવાર ચાલે નહિ. જો ભક્તિ ખરેખરી પ્રગટી હોય અને ધંધો કરવાનો પ્રસંગ સાંપડ્યો હોય તો તે ધંધો પણ ઘણી ઉત્તમ રીતે કુનેહથી કરી શકશે. ભગવાનનો ભક્ત જીવદશાની વૃત્તિએ કરીને તો કદી વેપાર કરવા જાય નહિ પણ એવું પ્રાપ્ત કર્મ ભગવાનની કૃપાથી મળી જાય તો એ એને સ્વીકારશે. ભક્ત Escapism એટલે કે ભાગી છૂટવાની વૃત્તિમાં માનતો નથી. એ તો દરેક પરિસ્થિતિને સ્વીકારે છે અને એવો પ્રસંગ આવી મળે તો એ પ્રસંગમાં એ પાવરધો નીવડે છે. દરેક પ્રસંગમાં એને બુદ્ધિ સૂઝે છે અને

એમ એ જીવનના દરેક પ્રસંગમાં પાવરધો થઈ શકે છે. આમ, ભક્ત દરેક કર્મને દીપાવશે અને ભગવાનની કૃપાથી એને ઉત્તમ રીતે પાર પાડશે. એની નમ્રતા સિંહ જેવી છે. એ દરેક પ્રસંગમાં તેજસ્વીપણે પ્રગટે છે અને તેના એ તેજસ્વીપણાને આપણે એને સમજતાં ન હોવાથી આપણે (સમાજ) તેને અહમ્ માનીએ છીએ.

મહાત્મા ગાંધી

મહાત્મા ગાંધી નમ્રમાં નમ્ર હતા, પણ જ્યારે પ્રસંગ સાંપડે ત્યારે હુંકાર પણ કરતા. એમણે Young India માં ‘લોઢાના યણા’નો લેખ લખેલો. એટલા માટે તેમને છ વર્ષની કેદની સજા થયેલી. ભક્તમાં સાહસ, હિંમત, શૌર્ય, નીડરતા, પરાક્રમ વગેરે ગુણો આપમેળે પ્રગટે છે. એટલે ભક્ત સમાજના થરને ઊંચે લાવવાને જેટલો સમર્થ છે એટલો બીજો કોઈ સમર્થ નથી. એટલે કોઈ પણ દેશનાં લોકો એકલા ભક્તને જ response (પ્રતિભાવ-મહત્વ) આપે છે બીજાંને નહિ.

મહાત્મા ગાંધીના જમાનામાં ઘણાં પ્રખર બુદ્ધિશાળી લોકો હતાં. એક બાજુ ચિત્તરંજનદાસ અને બીજી બાજુ અબ્બાસ તૈયબજી. એક બાજુ મોતીલાલ નહેરુ અને બીજી બાજુ રાજેન્દ્ર બાબુ એ બધા એવા પ્રખર હતા કે એ બધાંને એક ચોકઠામાં રાખવા એ જેવું તેવું કામ ન હતું. સ્વરાજ મળ્યા પછી સરદાર વલ્લભભાઈ અને જવાહરલાલને બનતું ન હતું, પણ ગાંધીજીને કોઈની સાથે વિસંવાદ નહિ. એટલે તેઓ દરેકની વાતનું હાર્દ સમજી લેતા અને એ બધાંનો ઉપયોગ યોગ્ય રીતે કેમ કરવો

તે બરાબર જાણતા. બાપુએ લાખો રૂપિયા લોકસમાજમાંથી ઉઘરાવી અને ઘણી સંસ્થાઓને દાન કર્યા, આજે પણ કેટલીય સંસ્થાઓ એ ભંડોળમાંથી ચાલે છે. એટલે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ભગવાનનો ભક્ત જ સમાજને ઊંચો લાવી શકે છે અને ગાંધીજી પણ કહેતા કે ‘મારો મૂળ હેતુ તો ઈશ્વરનો સાક્ષાત્કાર કરવો એ છે અને તે માટે જ હું આ દેશસેવાનું રચનાત્મક કામ કરું છું. બાકી, કોઈ પણ પ્રચારને માટે કોઈ કાર્ય કરતો નથી.’

વિનોબા ભાવેનો ભૂદાન યજ્ઞ

જુઓ વિનોબાજીને લાખો એકર જમીન ભૂદાન યજ્ઞમાં મળે છે. મને કે તમને નહિ મળે, વળી, કેટલાંક નકારાત્મક લોકો એમ પણ કહે છે કે ખરાબ જમીન હતી એટલે આપી, પણ આપણી પાસે ફાજલ રૂપિયો હોય તોપણ કોઈને આપી દઈએ છીએ ? એટલે નકામી જમીન પર પણ માલિકી હોય એને કોઈ એમ ને એમ છોડી દેતું નથી. એટલે ભક્તહૃદયી આત્મા જ બીજાંને ત્યાગ કરાવી શકે છે, એના જેવો ત્યાગ બીજાંથી ન કરાવી શકાય. એટલે ભક્તહૃદયી આત્મા જે મળેલાં છે તેઓની ગમે તેવી ભૂમિકા હશે તે આપણે જોવાનું નથી, પણ એટલું ચોક્કસ છે કે તેઓ સમાજને તેની વર્તમાન ભૂમિકામાંથી તલભાર પણ ઊંચે લાવી શકશે. બીજાંથી એવું નહિ બને.

તો વળી કોઈ કહેશે, બધાં ભક્તો એવું કામ કેમ કરતા નથી ? તો કહે દરેક ભક્ત પ્રાપ્ત પ્રસંગ મુજબ વર્તે છે.

વિનોબાજીએ આ ભૂદાનનો પ્રચાર આપમેળે કર્યો નથી, પણ એક વેળાએ આંધ્રપ્રદેશમાં ફરતા હતા અને ત્યાં સામ્યવાદની હિંસા ફાટી નીકળી અને ત્યાં હરિજનોને જમીન કે ખાવાનું કાંઈ જ ન હતું. એ હરિજનોને મનમાં એમ થયું કે આપણી પાસે જમીન હોય અને ખેતી કરીએ તો ખાવાનું અનાજ તો મળે. તે સમયે વિનોબાજી એ ગામમાં આવ્યા હતા ત્યારે એ લોકોએ આ જાતની અરજ કરી અને વિનોબાજીએ ગામ લોકોની સભા થઈ ત્યાં આ વાત કરી કે ‘ભાઈ, આ લોકો પાસે જમીન નથી. એમને જમીન મળે તો તેમનો રોટલો નીકળે.’ વિનોબાજીની આ વિનંતી સાંભળી તે જ વખતે એક જમીનદારે પોતાની ૧૦૦ એકર જમીન દાનમાં આપી હતી. આવી રીતે વિનોબાજીને ભૂદાન પ્રવૃત્તિનું કામ શરૂ થયું તે દિવસે એ આખી રાત ઊંઘ્યા જ ન હતા, કારણ એમને એના જ વિચારો આવ્યા કરતા હતા અને એમાંથી વીજળીના ઝબકારા જેવો પ્રકાશ એમને પ્રગટ્યો. જમીન વગરનાને જમીન અપાવી શકાય તો ગરીબોનો એક મોટો પ્રશ્ન હલ થાય એમ છે, આમ, એમને એ કર્મ પ્રાપ્ત થયું. આપણે ત્યાં ઘણાં ભક્તિનાં શાસ્ત્રો રચાયાં છે. તેમાં ભક્ત કદી પ્રચારમાં પડ્યો હોય તેવો દાખલો નથી, પણ જે પ્રાપ્ત કર્મ એને મળે તેમાંથી એ પાછો પણ પડતો નથી. અને દરેકને આપણે ઈચ્છીએ એવું જ કર્મ મળે એવું પણ નથી બનતું.

રચનાત્મક સેવા અને સૂક્ષ્મ સેવા

રચનાત્મક સેવાનાં અનેક પાસાં છે. ત્રિક્ષુ અખંડાનંદે

‘સસ્તું સાહિત્ય’ દ્વારા સમાજની ઘણી સેવા કરી છે, પણ કોઈને એનું મહત્ત્વ લાગ્યું નથી ? ગાંધીજીના અનુયાયીઓ એને સેવા તરીકે સ્વીકારતા નથી. એટલે સેવાનું કોઈ પણ ક્ષેત્ર હોય, કોઈ માણસે કશું નવું કાર્ય કર્યું તો એની આપણે કદર કરવી જોઈએ. અનેક માણસો સમાજની જુદા જુદા પ્રકારે સેવા કરી રહ્યા છે. ભક્ત તો જેની જેની સાથે એને પરિચય થાય એને એ એક જ વાત કહેવાનો કે સદ્ભાવ, સુમેળ અને પ્રેમ કેળવો અને અન્યાયનો પ્રતિકાર પ્રેમથી, સદ્ભાવથી કરો.

વળી, ભક્તમાં જે ગુણ, ભાવ ને શક્તિ પ્રગટે છે તેવા કોઈ સાહિત્યકાર કે કોઈ એવા સામાજિક કાર્યકરમાં પ્રગટતા હોતા નથી. ઉપરાંત, એક ભક્તની વાતની સચોટતા જેટલા પ્રમાણમાં સમાજનાં લોકોને લાગે છે તેટલા પ્રમાણમાં બીજા કોઈ સાહિત્યકાર કે સામાજિક કાર્યકરની વાતની અસર સમાજનાં લોકોને થતી નથી, કારણ તેઓનાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ વગેરેનું sublimation (ઊર્ધ્વાકરણ) થયું હોતું નથી. ભક્ત દરેક સાથે એકરાગ પ્રગટાવી સંવાદ સાધશે અને વિકાસ કરશે. એટલે જેણે ભગવાનને માર્ગે જવું છે તો તેણે (પોતાને), જો કોઈ અવગણતું હોય તો તેવાને તો પહેલો આવકારવો, કારણ કે એ તો ‘મારી પ્રકૃતિ સુધારવા મને મળ્યો છે’ એમ માનીને એનો સ્વીકાર કરવો અને તો જ આપણે આ માર્ગે છીએ એ વાત પુરવાર થશે. આપણને ન ફાવ્યું ઊલટાનું સામેવાળાને એટલે એને કાઢી મૂકવો તે બરાબર નથી, પણ એને કેમ કરીને ઊંચે પ્રગટાવવો તે વિશે વિચારવું.

સાચો ભક્ત હોય તે કોહું (કહોવાયેલું-સડી ગયેલું) હોય ત્યાંથી કાપી નાખે નહિ. એ કોઈને જાકારો પણ આપે નહિ કે છોડી પણ ના દે. અરે ! ભક્તનું કોઈ ખૂન કરવા આવ્યો હોય તેના પ્રત્યે પણ એણે પ્રેમ કરેલો છે, એવા કેટલાયે દાખલા ઈતિહાસમાં બનેલા છે. વેર અને અદેખાઈ રાખનાર સાથે એણે પ્રેમ કરેલો છે. જ્યારે મારા તમારા જેવા તો કેમ કરીને એનો છેદ ઊડી જાય તેવું જ વિચારે અને એટલે હું તેવાને ભક્તહૃદય ન કહી શકું. એનો અર્થ એમ પણ નથી કે વ્યવસ્થાને ટૂંપો દેવો. આપણે પહેલાં આપણી જાતને મઠારો. આપણને આપણા દોષો કોઈ બતાવે તે ગમતું નથી, પણ બીજાંથી થતી ભૂલો આપણને તરત જ દેખાઈ આવે છે, દરેક જીવનો ભક્તિ તરફનો રસ્તો કે દષ્ટિ એકસરખાં નથી હોતાં એટલે આપણે તો સૌની સાથે પ્રેમ રાખવો. સાચો ભક્તહૃદય જીવ તો સમાજની સાથે વણાઈ ગયેલો હોય છે.

સમાજનો વિકાસ ઉચ્ચ જીવોના જીવનચરિત્રથી થાય છે

ભક્તો કોઈ દિવસ ગમે તેવા કપરા પ્રસંગોથી ડરીને ભાગી ગયા નથી. એ તો નીડરતાથી વર્ત્યા છે. એટલે પેલા વડીલ કહે, ‘મોટા, તારું કહેવું સાચું છે, તું હરિજન સેવક સંઘમાં સભ્ય પણ ન હતો અને તને એક પૈસો પણ પગાર મળતો ન હતો, છતાં પણ તું એકદમ મુંબઈ ફાળો ઉઘરાવવા દોડી આવ્યો અને એમ તેં તારું પ્રાપ્ત કર્મ સ્વીકાર્યું.’ મેં કહ્યું કે તે વખતે મારી સાથેવાળા કેટલાયે સત્યાગ્રહીઓ પોલીસની ધરપકડથી બચવા વેશપલટો કરીને હેટ પાટલૂનમાં ફરતાં

અને મને સામે મળી જાય તો આઘાપાછા થઈ જતા. તે સમયે હું આ ખાદીનાં કપડાં પહેરતો હોવાથી પોલીસે મને ખૂબ હેરાન કર્યો છે. મારબાવડી પોલીસચોકીમાં મને અઢી દિવસ સુધી હેરાન કરેલો, ભૂખ્યો તરસ્યો રાખેલો અને કબૂલ કરાવવા માર પણ મારતા. પોલીસો મને પૂછતા કે ‘તું આ રકમ ક્યાં મોકલે છે ? તું કૉંગ્રેસનું કામ કરે છે.’ ત્યારે મેં એમને કહ્યું હતું કે તમે C.I.D. મોકલો અને સાબરમતી આશ્રમમાં આ રકમ જમા થઈ છે કે નહિ તે જુઓ. તેમનું આવું વર્તન હોવા છતાં પણ મેં તો એમની સાથે પ્રેમ જ રાખેલો. પાંચ-છ વખત મને ખૂબ માર મારેલો છતાં મેં કામ મૂકેલું નહિ એ બધું એ વડીલ જાણતા હતા અને એટલે મારી વાત એમને ગમેલી અને તેઓ કહેતા કે કોઈ પણ જાતના સેવાના ક્ષેત્રમાં સત્ય કે હોદ્દેદાર ન હોવા છતાં આટલી વિપત્તિઓ ભોગવીને પણ તેં આ કામ કર્યું છે, તે ખરેખર પ્રશંસનીય છે.

મેં તે વડીલને કહ્યું કે આ મારી એકલાની વાત નથી પણ તમે બીજાં કોઈ પણ ભક્તના જીવનને જોશો તો જણાશે કે એણે જીવનમાં ઘણા અન્યાયો વગેરે સહન કર્યા હશે. કાયરપણાની વાતને ભક્તો કદી માને નહિ, ભક્તમાં આવી મર્દાનગીની વાત હોય છે. ભાગી છૂટવામાં એ બિલકુલ માનતો નથી. ભક્ત તો સાહસવાળો, શૌર્યવીર, હિંમતવાળો અને નીડર હોય છે.

મેં નડિયાદમાં પાંચ છોકરાઓને નદીમાં ડૂબતા જોયા અને મેં પંદર હજાર રૂપિયા એક સ્વિમિંગપુલ કરવાને માટે

મારા આશ્રમના દરેક ખાતામાંથી ભેગા કરીને દાનમાં આપી દીધા. ભક્ત સંગ્રહ કરે છતાં એ અસંગ્રહી છે. સમાજનો વિકાસ આવા જીવોના જીવનચરિત્રથી થાય છે. તે વખતે મેં વિચારેલું પણ નહિ કે અમારું શું થશે. જ્યારે સમાજ અત્યંત નીચલી દશામાં ગરકાવ થઈ જાય છે ત્યારે કોઈ ઉચ્ચ આદર્શની છબી જોઈને કે તેમના ઉચ્ચ ચારિત્ર્ય જોઈને એ ઊંચે આવે છે. આમ, જ્ઞાની અને ભક્તોની ભાવનાને લીધે સમાજ ઊંચો આવે છે. જ્યાં સુધી ભક્તિની અને ધર્મની ભાવના સમાજમાં નહિ પ્રગટે ત્યાં સુધી સમાજ ઊંચો આવવાનો નથી. ધર્મ એટલે માનવીમાત્રની સાથે પ્રેમથી, સદ્ભાવથી વર્તવું તે. આવો ધર્મ ન ઊગે ત્યાં સુધી સમાજનું ઉત્થાન થઈ શકે નહિ. કોઈ કહેશે કે રોટલો તો ખાવા દો, પણ અમે કહીએ છીએ કે ‘રોટલો પહેલો નહિ પણ ધર્મ પહેલો.’ હું તો ગરીબ માણસ છું, આજે પણ નડિયાદમાં ઘણાં મને જાણે છે, મેં વીસ વર્ષ દેશની સેવા કરી છે અને પછી ગુરુમહારાજે કહ્યું કે ‘હવે સમાજની સેવા કર અને એને ભાવનાથી તલમાત્ર પણ ઊંચે લેશે તો એ સાચી સેવા છે.’

સમાજ જાગશે ને પૈસાનો હિસાબ માગશે

પરીક્ષિતલાલ મજમુદાર કહે છે કે અલ્યા યૂનીલાલ, તને સમાજનાં કાર્યો કરવાં ઘણા પૈસા મળે છે ! જ્યારે અમે લોકો તો દેવામાં ડૂબી ગયા છીએ. એમણે બધાં પરિચિતો ઉપર રૂપિયા અઢીસો હરિજન સેવક સંઘને મોકલવા પરિપત્ર કાઢ્યો. મને માધવલાલ શાહ મારફત આ વાત જાણવા મળી, કારણ

મારા એક મિત્ર ઉપર એવો પરિપત્ર આવેલો. પૈસા મેળવવા હોય તો ધર્મની ભાવનાને કારણે જ મળે છે. એ ધર્મની ભાવનાને યોગ્ય કળામાં સમાજમાં પ્રગટાવવી એ એક વાત છે. ઘણા ધર્મગુરુઓ સમાજમાં રહેલી ધર્મની ભાવનાને કારણે સમાજમાંથી પૈસા મેળવે છે, પણ એ પૈસાનો સદુપયોગ કેમ કરવો એનું જ્ઞાન એ લોકોને લાધ્યું નથી તેમ છતાં તેઓ સમાજમાં ઘણાં ઉચ્ચ સ્થાને બિરાજે છે અને મોત્તી ગણાય છે. મારે તમને કોઈના વિશે બુદ્ધિભેદ નથી કરાવવો, પણ જ્યારે સમાજ જાગશે ત્યારે એ લોકોની આવી રીત નહિ ચાલે. સમાજ એનો ગમે ત્યારે જવાબ માગશે. તેમ છતાં અત્યારે તો એ લોકો ધન મેળવે છે એનું કારણ લોકોમાં રહેલી ધર્મની ભાવના છે.

સમાજનું પુનરુત્થાન ધર્મની ભાવનાથી જ થશે

આપણે જો સમાજનું પુનરુત્થાન કરવું હશે તો ધર્મની ભાવના કેળવવી જ જોઈશે અને એને માટે ત્યાગ, શૌર્ય, સાહસ, હિંમત વગેરે ગુણો કેળવવા જ પડશે. સમાજને ઊંચે લાવવાને માટે ધર્મ સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. મેં તેના વિશે ખૂબ વિચારેલું, પણ હું કોઈને મારા વિચાર જણાવતો નહિ. ‘કર્મગાથા’ની ચોપડીમાં મેં કેવી રીતે સતત એકધારું કામ કર્યા કરેલું છે, તેની ઠક્કરબાપાએ પ્રસ્તાવનામાં નોંધ લીધી છે.*

ભક્ત જ વિસંવાદમાં સંવાદ પ્રગટાવી શકશે, બીજાંથી

* ‘કર્મગાથા’ પુસ્તક આશ્રમમાં ઉપલબ્ધ છે.

એ નહિ બને, પણ આજે ધર્મ પ્રમાણે કોઈ વર્તતું નથી એટલે એ તો જ્યારે ધર્મનો ઉદય થશે ત્યારે સમાજની ઉચ્ચ સ્થિતિ થશે. એટલે હું તો ગુરુમહારાજે જે હુકમ કરેલો છે, તે પ્રમાણે વર્તું છું.

વળી, ભક્તના મનની સ્થિતિ પ્રજ્ઞાવાળી અને સ્થિર હોય છે, તે હાલમહોલમ નથી થતી. બધાં એમ માને છે કે ભક્તને બધાં છેતરી જાય પણ એ છેતરાય છે તે પણ સમજીને જાગૃતિપૂર્વક. એ મનનું સમાધાન કરે છે, આપણે એના મનને જાણતાં નથી. એ છેતરાતો નથી એ સામાના સ્વભાવને અને પ્રકૃતિને ઓળખે છે, છતાં કહેતો નથી. ભક્ત બધું જ સમજે છે ને જાણે છે, એને છેતરવો દુર્લભ છે.

ઈતિહાસમાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્રનો દાખલો પ્રખ્યાત છે. તે ઉપરાંત, સૂરજમલ શેઠ તે પણ એક જબરજસ્ત હીરાના વેપારી. તે પણ બહુ સમજદાર હતા. તે કેટલાયે મહાત્માઓને વોળાવે, આશ્રય આપે, સત્કાર, સેવા કરે એવા તો કેટલાય અજ્ઞાત ભક્તો સમાજમાં હશે એ લોકો ભક્ત હોવા છતાં સમાજમાં પથરાયેલા હશે. ઘણાં એવાં ગામડાંનાં માણસો, ખેડૂતો વગેરેમાં પણ ભક્તો હશે, પરંતુ આપણે એમને ઓળખી કે જાણી ના શકીએ. આ વાતને શાસ્ત્રોનો આધાર છે. ગીતામાતા એ સ્પિરિચ્યુઅલ સાયન્સ છે, આધ્યાત્મિક વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર છે. એને કોઈ અવગણી શકશે નહિ. ભક્ત કોઈ પણ વેશમાં હોઈ શકે, તે સમાજસેવા કરનારા હોય, વૈજ્ઞાનિકો હોય કે અન્ય કોઈ પણ હોઈ શકે.

ગીતાજીમાં બારમો અધ્યાય ભક્તિયોગ છે. તેમાં ભક્તની વ્યાખ્યા જુઓ. સ્થિતપ્રજ્ઞનાં લક્ષણો કરતાં ભક્તનાં લક્ષણો જુઓ. સાચો ભક્તિયોગ છે, એવાં લક્ષણો જ્યારે સમાજમાં પ્રગટશે ત્યારે જ સમાજનો ઉદ્ધાર થશે. નહિ તો સેવામાં પણ નકામા ભેદ વધારીશું અને જો આપણામાં સત્ત્વગુણ પ્રગટ્યા વિના સેવા કરીશું તો સંઘર્ષણ જ પેદા કરીશું. શાંત સ્વભાવવાળો સહન કરશે પણ મનમાં ચણચણાટી તો થયા જ કરશે, જ્યારે ભક્તહૃદયને તો સહન કરતી વખતે ચણચણાટી પણ ન થાય. એ વખતે એનું સંવેદન જુદા પ્રકારનું હશે, ભક્તોની ભાવના પણ જુદા પ્રકારની હશે. આ બધી મેં વાત કરી તેનાથી હું ભક્ત છું તેવું તમારું લેબલ મારા લલાટે લગાડવું નથી. મને તો મારી રીતે જે સાચું લાગ્યું તે મેં કહ્યું છે. એટલે સાચા ભક્તનાં લક્ષણો આવાં હોય છે.

ભાવના પ્રગટાવો

ત્યારે સામાન્ય માણસને એમ થાય કે સાધનાની શરૂઆત કેમ કરવી ? તો કહે તેને માટે ઝંખના જાગવી જોઈએ, ઝંખના જાગે ત્યારે ગતિ થાય. ઝંખના જાગે નહિ તો થોડું જઈને અટકી જઈશું. ઉત્કટ ઝંખના સિવાય ક્રિયાત્મક ગતિશીલતા ન આવે તો કહેશે કે ઝંખના જગાડવા માટે શું કરવું ? તો તે માટે અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય કેળવવો પડશે. વૈરાગ્ય તો એમ ને એમ ઝટ આવશે નહિ. એટલે સાધનનો અભ્યાસ કર્યા કરો. તમને જે ભગવાનના નામમાં અભિરુચિ હોય, શ્રદ્ધા હોય તેનું સ્મરણ કર્યા કરો. સ્મરણ સતત કર્યા

કરશો તો જીવદશાની વૃત્તિઓના જોરમાં જરૂર ઘટાડો થશે. ભક્તિ ઊગ્યા પછી જીવનમાં વિવેક, પરિસ્થિતિનું આકલન કરવાની ક્ષમતા, તટસ્થતા વગેરે પ્રગટશે. એક ભક્ત જીવનને ઓળખે એવું આપણાથી ઓળખી શકાશે નહિ. જીવનનું ઊંડામાં ઊંડું પૃથક્કરણ કરવાની શક્તિ આપણામાં નથી એટલે જીવન જીવવાને માટે અને ફક્ત ભાવના પ્રગટાવવાને માટે જ જીવન જીવવાનું તો કદી બનવાનું નથી. જો ભાવનાની ભૂમિકાથી કર્મ થતું ના હોય તો સમાજને કદી ઊંચે આણી શકવાનાં નથી. આવી સમજણ ભગવાને મને આપી છે. જીવનના કોઈ પણ ક્ષેત્રમાંથી ઊંચે તરી આવવા માટે ભાવના એ જ પ્રબળ કારણ છે.

પછી તે ભાઈએ મને પૂછ્યું કે ‘કોઈ માણસ છેક પતનની દશાવાળો ઊંચે આવી શકે ખરો ?’ તો મેં કહ્યું કે હા, મારા ગુરુમહારાજને ત્યાં એક વેશ્યા આવતી અને એણે એવું બધું કામ છોડી દીધા પછી તેની પાસે આવકનું કોઈ સાધન હતું નહિ. તે બિચારી એવી સ્થિતિમાં આવી ગઈ કે એને કોઈ વાસણ માંજવા પણ રાખે નહિ. ઉપરાંત, ગુરુમહારાજે એને સ્થળ છોડવાની પણ મનાઈ ફરમાવેલી. તે સમયે તે ગામમાં એક પણ માણસ એવો બહાદુર ન નીકળ્યો કે એણે સમાજની વિરુદ્ધ જઈને એને કામ આપ્યું. ત્યારે મને ખૂબ દુઃખ થયેલું. એ બાઈએ ભાવનાથી કેટલી બધી મુસીબતો વેઠેલી એ જોઈને મારું દિલ રડી ઊઠેલું. એ લાકડાંની ભારી વેચતી અને તે પણ કોઈ સારા માણસ તો તેની પાસેથી લે નહિ. એટલે એને

વધારે પૈસા મળે નહિ. એટલે એ ચણામમરા ખાઈને જીવન ગુજારે. રહેવા ઘર ન હતું એટલે ગામને છેડે ઝૂંપડામાં રહેતી. એ બધું સહન કરતી એ માત્ર એની ભાવનાને કારણે. ભક્તિ એ રાંડીરાંડના ખેલ નથી, એ તો હિંમતવાનનું કામ છે, પણ આ વાત કોઈને રુચતી નથી. હું સેવાના ક્ષેત્રમાં રહીને સમાજને માટે જે કામ ન કરી શક્યો તે અહીં આશ્રમ દ્વારા મારાથી થાય છે. લગભગ એક લાખ નેવું હજાર રૂપિયા મેં સમાજ માટે ખર્ચ્યાં છે. અને બધા ભાઈઓ જે મારી પાસે આવે છે તેઓને કહું છું કે સમાજની સાચી સેવા કરવી હોય તો અન્યાયની સામે સદ્ભાવ રાખો અને રાગદ્વેષ મોળા પાડીને વર્તો.

પુણ્ય કર્મ

દાન કરવાથી પુણ્ય મળે છે એ વાત ખોટી છે. પુણ્ય મેળવવાને કે બદલો મળે તે આશાથી કશું કરશો નહિ, પણ તમારું ઘડતર થાય એ માટે જે તે કંઈ કરજો. તમારી પાસે જે કંઈ હોય તે એકલા ન ખાશો. તમારી પાસે રોટલો હોય તો રોટલો વહેંચીને ખાશો. મારી સાથે રહેનારાં ઘણાં મારી આ વાતના સાક્ષી છે કે એક પૈસો પણ મેં મારા અંગત ઉપયોગ માટે રાખ્યો નથી. મનુ સૂબેદારે તેમનું એક લોટસ ટ્રસ્ટ છે તેમાંથી તેમણે હું જીવું ત્યાં સુધી મહિને સો રૂપિયા મને અંગત રીતે મળે એવું આયોજન કરેલું, પણ તેમાંથી મેં એક પૈસો પણ મારા માટે વાપર્યો નથી. સાત વર્ષ સુધીનો એના હિસાબના રૂપિયા મેં હરિજન સેવક સંઘના ચોપડે જમા કરાવી દીધા હતા. જોકે પાછળથી બીજાં કામ માટે એ ટ્રસ્ટ બંધ

થયેલું. એટલે આવાં લોકોને જે કંઈ મળે છે તે બીજાં સાથે વહેંચીને ભોગવે છે અને એટલે કહું છું કે રોટલો વહેંચીને ખાશો. મોટા માટે કે ધર્મને માટે આપવાથી પુણ્ય મળશે એ વાત ભૂલી જશો. અમારા જેવાઓએ આ ધર્મિંગ ચલાવ્યું છે કે દાન કરવાથી પુણ્ય મળે છે.

ધર્મભાવના

આજે આપણે હિંદુ ધર્મની બૂમો પાડીએ છીએ, પણ મારો એક છ વર્ષનો પિનાકીન નામનો મિત્ર છે, તે વડોદરામાં રોઝી કોન્વેન્ટમાં જાય છે. એક વખત મેં એને કહ્યું કે મને તારું કોન્વેન્ટ તો બતાવ અને એ મને કોન્વેન્ટ જોવા સાથે તેડી ગયો. ત્યાં રહેવાની, નાહવાની, ખાવાની કેવી સરસ સગવડ છે, ત્યાં જે બ્રધર હોય છે તે એટલો બધો પ્રેમ બતાવે કે બધાં બાળકો એને વળગેલાં જ રહે, એ જોઈને મને ખૂબ ગદ્ગદ ભાવ થઈ ગયેલો. આ વડોદરામાં જે રોઝી કોન્વેન્ટ છે એવી તો દરેક મોટાં શહેરોમાં ચાલે છે. અમદાવાદ, સુરત વગેરે અને હવે તો નવસારીમાં પણ શરૂ થવાની છે. એટલે આ બાળકોને કેળવણીની સંસ્થાઓમાં નાનપણમાં જે સંસ્કારો પડે છે તે કેટલા ઊંડા પડશે. આવી સંસ્થાઓનો મૂળ હેતુ તો ધર્મનો પ્રચાર છે. ત્યારે આપણા ધર્મના આચાર્યોને કે મંડલેશ્વરોને કોઈને આ સૂઝતું નથી. લાખો રૂપિયા આશ્રમોમાં વપરાયા વગરના પડ્યા રહે છે. જોકે મને એવી કોઈ ઝંખના નથી પણ જો મારી પાસે પૈસા હોય તો એક નમૂનેદાર સંસ્થા બનાવું. વળી, આ ખ્રિસ્તી લોકો જે દવાખાના કાઢે છે અને

ત્યાં જે સેવા કરે છે તેવી સેવા આપણા સરકારી દવાખાનામાં નથી થતી. એ લોકો આ બધું ધર્મપ્રચારને માટે કરે છે.

સાચી સેવા

આપણા ધર્મમાં ભાવનાની ક્યાશ છે, આપણે એ લોકોના ધર્મની હાંસી કરવાની નથી, પણ એ લોકોને જોઈને આપણામાં, આપણા હિંદુધર્મની ભાવના કેમ કરીને પ્રગટે તે જોવાનું છે. બીજા ધર્મની હાંસી કરનાર પોતાનું નુકસાન કરે છે, બીજા ધર્મને કશું જ નુકસાન થવાનું નથી. એટલે મને મારા ગુરુમહારાજે કહેલું કે જે કોઈ મળેલાં છે તેઓ તેમના જીવનમાં એક તલમાત્ર પણ ઊંચે આવશે કે એક તલમાત્ર જેટલો તણખો પણ જો તે લોકોનાં જીવનમાં પ્રગટશે તો બહુ ઊંચી સેવા ગણાશે.

હકીકતમાં, ખરેખર સમાજને અનુલક્ષીને જે કરવાનું છે તેવી સેવા કોઈ કરતું નથી, એટલે એ લોકોનાં મનમાં અનેક પ્રકારની અશાંતિ છે. નિશ્ચિંતતા વગરનો માનવી કોઈ પણ જાતની સેવા ન કરી શકે. સમાજની સેવા તો સાધુહૃદય માનવી હોય તે જ કરી શકશે, પણ તે તમારા લેવલ (સમજણ) પ્રમાણે નહિ. એને તો જે પ્રાપ્ત કર્મ હશે તે પ્રમાણે જ એ કરી શકશે.

હરિ:ૐ

૧૭. ભગવાનની ભાવના

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૧-૧૦-૧૯૬૩

દિવ્યશક્તિની ભાવના

આ પૃથ્વી પરના બધા સમાજોની અંદર - પછી એ સમાજનો કોઈ ભાગ પર્વતમાં કે જંગલોમાં રહેતો હોય તોપણ એવા દરેક સમાજમાં ભગવાનની ભાવના તો હોય જ છે. આ પૃથ્વી પરના કોઈ પણ સમાજમાં Divine power એટલે કે દિવ્યશક્તિની ભાવના ન હોય એવું નથી. એટલે કે દિવ્યશક્તિની ભાવના, પરંપરાગત સંસ્કારની ભાવના, સંસ્કૃતિ વગેરે હોય છે. તેમની સમજ જુદી જુદી હોય, પણ ધર્મની ભાવના તો દરેકમાં હોય છે.

શબ્દથી વહેવાર સુધરે ને બગડે

દરેક ધર્મમાં શબ્દની ભાવનાને બહુ મોટું સ્વરૂપ આપેલું છે અને Word has a mystic power વગેરે જે કહેલું છે, તે ઘણાં લોકો માનતાં નથી, પરંતુ ખરી રીતે માનવીનો બધો વહેવાર શબ્દોથી ચાલે છે. જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં ને પાસામાં શબ્દથી જ વહેવાર ચાલે છે. શબ્દના ઉપયોગથી વહેવાર સુધરે પણ ખરો ને બગડે પણ ખરો. જે કોઈ હોશિયાર, વહેવારકુશળ માણસ હોય તેવો માણસ જે વખતે જે પ્રકારના શબ્દનો ઉપયોગ જરૂરી હોય તેવો ઉપયોગ કરીને તે પ્રકારનાં લાગણી અને ભાવના તે તે વખતે પ્રગટાવી શકે છે. એમાં દંભ હોતો નથી. જોકે ઘણાં વેપારમાં, વહેવારમાં

એવો દંભ બતાવે છે, પણ તેવું દરેક વખતે નથી બનતું. ભાવનાશાળી માણસની વાણીમાં પ્રમાણિકતા હોય છે ને તે સામેવાળાને સ્પર્શે છે.

શબ્દ દ્વારા સત્ય, અસત્ય, લાગણી, ભાવના, પ્રેરણા વગેરે પણ ઉપજાવી શકાય છે. શબ્દથી જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં કંઈક ને કંઈક ઉપજાવી શકાય છે. શબ્દ વિના કોઈને ચાલતું નથી. એટલે જેના વડે જીવનનાં દરેક ક્ષેત્રો ચાલે છે તે શબ્દોનું મહત્ત્વ કેટલું બધું હોઈ શકે !

શુચિ અને શુદ્ધિનું આચરણ એટલે જ પવિત્રતા

ઘણા અનુભવીઓએ જોયું કે એ દેહધારી છે ત્યાં સુધી એ શબ્દથી સત્ય અને અસત્ય બન્ને પ્રગટાવી શકે છે તો શબ્દથી ભગવતી ભાવના ક્યારે પ્રગટાવી શકાય ? પછી તો એનું પણ સંશોધન કરીને એ લોકોએ કેટલાંક નિશ્ચિત ધોરણો પ્રગટાવ્યાં કે ભાઈ શુચિ* અને શુદ્ધિ પ્રગટાવો. શુચિ અને શુદ્ધિના ત્રણ પ્રકાર છે. સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ અને કારણ. સ્થૂળ પ્રકારની શુદ્ધિના આચરણમાંથી પવિત્રતા પ્રગટે છે ત્યાં પવિત્રતા એ પરિણામ છે. પવિત્રતા પ્રગટ્યા સિવાય ભગવતી શક્તિ કદી પ્રગટે નહિ. એટલે અનુભવીઓએ શુચિ અને શુદ્ધિના નિયમો પ્રગટાવ્યા. ત્યારે એના કારણરૂપે નાહીધોઈ શુદ્ધ થઈ રસોડામાં જવું, પવિત્ર થઈને રસોડામાં જવું, પણ અત્યારે તો એવું છે નહિ, અડધી રસોઈ થાય પછી નહાય. આજે જંતુશાસ્ત્રની એટલી બધી શોધ થઈ છે કે સૂક્ષ્મ જંતુઓનો તો

* શુચિ=પવિત્રતા, પ્રમાણિકતા, સ્વચ્છતા

સુમાર નથી તેમ છતાંયે આપણે બહાર ગયા પછી હાથપગ ધોયા વગર જમવા બેસી જઈએ છીએ.

આપણે ત્યાં સંસ્કૃતિની પરંપરા હતી કે નાહીને, ધોયેલાં કપડાં પહેરીને જ જમવા બેસવું. તેમાં કોઈ fastidiousness (જડતા) નથી. આપણે બહાર ફરીએ ત્યારે જુદા જુદા વાતાવરણમાંથી અનેક પ્રકારના જંતુઓ આપણા શરીરને અને કપડાંને ચોંટે છે. તે બધાંમાંથી શુદ્ધ થવું. વળી, બહાર આપણે અનેક પ્રકારનાં વહેવાર વર્તનમાં આવેલાં હોઈએ એટલે તેમાં પણ એક પ્રકારની વ્યગ્રતા હોય છે અને એ બધાંમાંથી મુક્ત થવાને માટે પણ નાહીને પવિત્ર થઈને જમવું જોઈએ. આ બધું કરવું જરૂરી છે. ઉપર કહ્યાં તે આવરણોમાંથી મુક્ત રહી શકાય. નાહીને જમતાં પહેલાં પ્રાર્થના કરીએ તો જે ખોરાક આપણે લઈએ છીએ તે આપણા પ્રાણનું સારી રીતનું ઘડતર કરશે, એ રીતે આપણાં મનાદિકરણોમાં સારી ભાવના પ્રગટાવશે.

બહેનોએ સ્વચ્છતાનો થોડો રિવાજ જાળવ્યો છે, પણ એ પણ બહુ થોડો. અમારે અહીં આશ્રમમાં નાહીઘોઈને કામ કરવાનું કહું છું, પણ બધાં એ પ્રમાણે કરતાં નથી. એટલે આશ્રમમાં આવનાર બહેનોએ મદદ કરવી હોય તો નાહી ઘોઈને કરજો અને ભગવાનનું સ્મરણ કરતાં કરતાં કરજો. આ બધા ગુણોના વિકાસ માટે આપણા વૈષ્ણવ ધર્મમાં, મરજાદી ધર્મરૂપે એ બધું રહસ્ય હતું, પણ એ કોઈએ શોધ્યું નહિ અને તેની મશ્કરી જ કરી. આપણે જે કંઈ કામ કરીએ તો તે કામ

ભગવાનને માટે કરું છું, પાણી લાવીએ તો તે ભગવાનને માટે લાવું છું, એવી ભાવનાથી લાવીએ તો આપણામાં ભગવાનની ભાવના ખૂબ પ્રગટે.

જો જીવનમાં પવિત્રતા પ્રગટાવવી હોય તો શુચિ અને શુદ્ધિ એ બહુ જરૂરી છે. એના વિના પવિત્રતા શક્ય નથી. જેમ H₂O એટલે પાણી તેમ શુચિ અને શુદ્ધિનું આચરણ એટલે જ પવિત્રતા.

વસ્ત્રશુદ્ધિ

આહારશુદ્ધિ, વસ્ત્રશુદ્ધિ વગેરે જરૂરનાં છે. પશ્ચિમનાં લોકો બે-ત્રણ દિવસે નહાય તો ચાલે, પણ આપણે તો રોજ નાહવું, એ આપણા જેવા ગરમ દેશને માટે બહુ જરૂરી છે. પશ્ચિમને માટે તે અનુકૂળ ન હોય, કારણ ત્યાં ઠંડી ખૂબ પડે છે, પણ અહીં તો જેટલી વખત નવાય એટલું વધુ સારું. જમતા પહેલાં નાહીઘોઈને, ઘોયેલાં કપડાં પહેરીને જમશો તો આરોગ્ય સારું થશે અને તો જ શુચિ અને શુદ્ધિની મહત્તા જળવાશે.

આહારશુદ્ધિ

તમે કોઈ લોજ કે વિશીના (રેસ્ટોરન્ટના) રસોડા તથા રસોઈયાઓને જોજો, તેઓનાં કપડાં અને શરીર કેટલાં ગંદાં હોય છે અને આપણે ત્યાં જમીએ છીએ અને એ જમવાનું આપણને સારું પણ લાગતું હોય છે તો એનાથી આપણામાં કેવી રીતે ભાવના પ્રગટે ? આપણા ઘરે બૈરાંઓની રસોઈ જ વધારે શુદ્ધ હોય છે. માટે, આપણે ગમે ત્યાં બહાર ખાવુંપીવું

ન જોઈએ. એટલે મૂળ વાત, આપણી જૂની સંસ્કૃતિના આચરણ સિવાય આરોગ્ય કે ભાવના પ્રગટવાની નથી. અને ગમે તેટલીવાર જમવાથી પણ આરોગ્ય બગડે છે, આપણે રોજ બે વખત જ જમવું.

વળી, ગમે ત્યારે ખાવું એનાથી પ્રાણની શક્તિની વિકૃતિ થાય છે અને એમ અનેક પ્રકારની અશુદ્ધિ પેદા થાય છે. આંતરડાં બગડે છે, હોજરીની શક્તિ ક્ષીણ થાય છે.

આપણે ઘણાં કહીએ છીએ કે આપણા સંસ્કારથી ખોટા વિચારો જન્મે છે, પણ ખરી રીતે આંતરડાંમાં જે જૂનો મળ હોય છે તેનાથી ખોટા વિચારો આવે છે. એટલે મળશુદ્ધિ એ તો પાયાની વાત છે. સાધનાનું એ પહેલું પગથિયું છે. ઘણાંને આચરકૂચર ખાવાની ટેવ હોય છે, એ તો કૂતરાં, બિલાડાં કરતાં પણ ખરાબ છે. એ તો અસુરયોનિ જેવા છે. એના મળ બગડતાં પેટ, હોજરી, આંતરડાં બધું બગડે છે અને એમ એનું વાતાવરણ વધુ ને વધુ કલુષિત થયા જ કરે છે.

ઘણાં લોકો કહે છે કે ‘મોટા, તમે આધ્યાત્મિક વાતો ના કરતા આવી સામાન્ય વાતો કેમ કરો છો ? ત્યારે હું કહું છું કે ભાઈ આ બધી આધ્યાત્મિક માર્ગના પાયાની વાતો છે. એના વિના પવિત્રતા આવવાની નથી. જમવામાં સ્વાદ જરૂરનો છે. ખોરાક પચવા માટે સ્વાદ પણ જરૂરી છે. એનાથી કરીને મોંમાં લાળ (Saliva) વધારે ગળે છે, એનાથી પચવામાં મદદ થાય છે, પણ ખાવામાં તો નિયમ જ જોઈશે. શરીર સારું રાખવું હોય તો ખાવાની લોલુપતા શાંત કરો, ઓછી કરો.

આજે તો આપણે એટલું વધારે ખાઈએ છીએ કે શરીરની હોજરીની શક્તિ એ પચાવવામાં જ વેડફાઈ જાય છે અને ઘણું તો પચ્યા વગર જ બહાર જતું રહે છે. આજે તો ઘણાં માણસો પેટ વધારતા જ જાય છે. બન્ને સાથળો ઘસાય તોપણ એનો વિચાર નથી કરતા, એટલે જેને પોતાના શરીરનો વિચાર નથી તે ભગવાનને ખાતર શું કરવાના ? એટલે ભગવાનની વાત છોડી દો. પોતાની જાતની જેને પડી નથી તે ભગવાનની શક્તિને શી રીતે અવતરણ કરાવી શકવાના છે ? જે માણસે કંઈક કરવાનું છે તે શું આવી રીતે વર્તે ?

માત્ર સ્વાદ ખાતર ખાવાનું છોડો. સુરતમાં એ વિશેષ છે. સ્વાદથી ખાવાની લોલુપતા ઘણી છે, એ લોલુપતાને ટાળવી હોય તો ઓછામાં ઓછું ખાવ. લોલુપતા રાખી જમવાથી શરીરમાં અનેક પ્રકારની અશુદ્ધિ પેદા થાય છે. આંતરડાંમાં મળ ભરાઈ રહે છે. એટલે મનમાં ખરાબ વિચારો આવે છે. આજકાલ તો શરીર વિશે ભાગ્યે જ કોઈ વિચારે છે. એનું ઉપયોગીપણું જાળવી રાખવાને કોઈ મથતું પણ નથી. એટલે શરીરનું ઉપયોગીપણું જાળવાઈ રહે એ બહુ મહત્ત્વનું છે. એટલે જીવનનાં દરેક ક્ષેત્રોમાં સંયમ પ્રગટાવો એ સિવાય કશું બનવાનું નથી. ભગવાનની વાત છોડો પણ તમારા જીવન વિશે તો વિચારો. અરે, છેવટે શરીર વિશે તો વિચારો. મારા એક પરદેશના મિત્ર કહે છે કે - તે લોકો તો ખાણા ઉપર જ વાતો કરે છે, પણ ત્યાંની જીવનશૈલી ઘણી જુદી છે, એ લોકો શરીર ખૂબ કસે છે, ખૂબ મહેનત કરે છે એટલે વાતો કરતાં કરતાં જમ્યા કરે.

આજે તો આપણે ત્યાં ખેડૂતો જ મહેનત કરે છે, પણ એ લોકોને પૂરતું ઘી, દૂધ મળતું નથી. અરે ! પૂરતું તેલ પણ મળતું નથી. નડિયાદમાં બિલોદરા ગામમાં તો જરૂર કરતાં ચોથા ભાગનું તેલ પણ મળતું નથી. એટલે બાજરામાં મઠ વગેરે નાખીને ખાય છે. એમને માટે લસણ બરાબર છે પણ આપણે માટે નહિ. લસણ તો જેણે ખૂબ મહેનત કરવાની છે એને માટે એ અમૂત સમાન છે. જેણે ખૂબ મહેનત કરવાની છે તેને ખૂબ જરૂરનું છે. મેં પણ નાનપણમાં જ્યારે ડાંગર રોપવાની મજૂરી કરી હતી ત્યારે લસણ ખાધું છે. એનાથી શરીરમાં ખૂબ ગરમી રહે છે. લસણ અને ડુંગળી તો ગમે તેવી મજૂરીમાં જવાબ આપે છે. એટલે જેને પરસેવો પાડવાનો હોય તેને માટે એ જરૂરનું છે. ગેસ(વાયુ)ને માટે લસણ જરૂરનું પણ તે સાવ થોડું.

એટલે શરીર વિશે સજાગ બનો. જો પૈસા કમાવાની જ પડેલી હોય તો તે પણ તંદુરસ્ત શરીર વિના બની શકવાનું નથી, શરીર સારું હશે તો પૈસા કમાઈ શકશો. એટલે શરીર વિશે વિચારતા થાવ. એને યોગ્ય રાખવાને માટે આહાર, વિહાર તથા આચારણ વગેરે સુધારો. આરોગ્ય વિના પ્રજા કેવી રીતે તંદુરસ્ત જીવન જીવશે ? આજથી સો વર્ષ પૂર્વે આપણાં લોકોનાં શરીરનું ઘડતર મજબૂત હતું. ઘણાં Staticians-આંકડાશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે અત્યારે પહેલાં કરતાં લોકોનું આયુષ્ય વધ્યું છે. આ તો હું તે બધાં કહે છે એટલે માની લઉં છું, પરંતુ આ બધાંની ખરી તપાસ કોઈ કરતું નથી.

અને એ અંગે ચોકસાઈ પણ કોઈ રાખતું નથી, પરંતુ લોકોમાં પહેલાંના વખતમાં ધીરજ, સહનશક્તિ વગેરે ઘણાં વધારે હતાં, તેની સરખામણીમાં અત્યારે સહનશક્તિ ઘટી, અધીરાઈ, અકળામણ વગેરે વધ્યાં છે. ભલે થોડું ઉંમરનું પ્રમાણ વધ્યું હોય, પણ તંદુરસ્તી ઘટી ગઈ છે. પહેલાંનાં લોકો વધારે તંદુરસ્ત હતાં. આજે દવાના સહારે ઉંમર વધી છે.

પહેલાં ગોખલે સાહેબ હતા. બજેટ પરની ચર્ચામાં તેઓ એટલી એકાગ્રતાથી, અભ્યાસપૂર્ણ વાતો રજૂ કરતા કે ફાઈનાન્સ મિનિસ્ટરને પણ એનો જવાબ આપવો અઘરો પડી જતો. આજે તો એક પણ માણસ એવો ઊંડો અભ્યાસી નથી. દેશમાં ભલે સ્વતંત્રતા આવી, પણ આપણામાં છીછરાપણું આવી ગયું છે.

શરીર સારું રાખવાની ભાવના હોય તો આ બધું વિચારજો. જીવન નકામું નથી, પૈસા કોઈ વેડફી દે છે ? તો જીવન તો શક્તિ છે, તેને વેડફી દેતા વિચારો. આહારવિહાર, વિચારોથી જીવનને વેડફીએ છીએ એટલે એ બધાં માટે લોકોમાં મંથન જાગે અરે, ભલે મંથન ન જાગે, પણ પ્રજા તરીકે આજે જે યુનિટ છે એમાંનો હું પણ એક છું. એટલે આરોગ્ય સુધરે એ માટે હું વિચારું છું અને એટલે જ મેં ભાદરવા વદ ચોથ*ને દિવસે બહેનોને માટે તેમનાં શરીર સુધરે અને વ્યાયામ વગેરે કરે એ માટે ત્રીસ હજાર રૂપિયા સુધીની રકમ આપવાનો સંકલ્પ કરેલો કે જેથી બહેનોની તંદુરસ્તીની ઉન્નતિ થાય અને

* પૂજ્ય શ્રીમોટાનો જન્મદિન

બહેનોનાં શરીર તંદુરસ્ત હશે તો જ ભાવિ પ્રજા પણ તંદુરસ્ત હોવાની, ઉન્નત થવાની.

આજે તો આપણે સ્વાર્થમાં છીએ. દરેક પોતાનું જ વિચારે છે. જો આપણે પડોશીનું નહિ વિચારીએ તો સમાજનું કેવી રીતે વિચારવાનાં ? સ્વરાજ આવ્યું એ ટકવાનું છે અને આગળ પણ વધવાનું છે, પણ એને સુયોગ્ય થવા માટે સમય જોઈશે. શરીર સ્વસ્થ રાખવા માટે આહાર નિયમસર જોઈએ, પાણી પણ નિયમસર અને સપ્રમાણ પીવું જોઈએ. બહુ પિવાય નહિ. અરે, મળશુદ્ધિને માટે પણ પાણી જરૂરનું છે, દિવસમાં સાત આઠ ટમ્બલર પાણી જોઈએ. યા પણ વારે ઘડીએ ન પીવી જોઈએ. અઠવાડિયામાં એકાદ વખત હરડે-દિવેલ લો. નાહીને ધોયેલાં કપડાં પહેરી પ્રાર્થના કરીને જમો. કદાચ પ્રાર્થના નહિ કરો તો ચાલશે, સ્વાદવાળું પણ ભલે ખાવો, પણ વધુ ખાવાની લોલુપતા ન વધારશો. જો શરીર સાચવવાની સાચી સમજ પ્રગટી તો જીવનની સમજણ જાગવાની છે. એટલે જેને આરોગ્યશુદ્ધિ વિશે સમજણ છે તેને જીવન વિશે સમજણ આવશે જ. એટલે શરીરને સાચવવું અને એને યોગ્ય રીતે જાળવવું એ આપણો ધર્મ છે અને તમે બધાં એ રીતે વિચારશો અને વર્તશો એવી મારી તમને પ્રાર્થના છે. આ થઈ સ્થૂળ શુચિ અને શુદ્ધિની વાત.

સૂક્ષ્મ શુચિ અને શુદ્ધિ

જો સૂક્ષ્મ શુચિ અને શુદ્ધિ પ્રગટાવવી હોય તો સારી સોબતમાં, સારા વાતાવરણમાં વધારે વખત રહો. એવા

માણસની સોબત કરો કે તમારામાં સારી ભાવના પ્રગટે. એના સિવાય તો પવિત્રતા પ્રગટવાની જ નથી.

એટલે મૂળ વાત હતી કે શબ્દમાં શક્તિ છેને, જો તેને સૂક્ષ્મમાં પ્રગટાવવી હોય તો અથવા ચેતનને પ્રગટાવવું હોય તો શુચિ અને શુદ્ધિ બન્ને જરૂરનાં છે. તે વિના ભલે હજારો વર્ષ સુધી ભગવાનનું નામ લીધા કરીએ તોપણ દહાડો ના વળે, ત્યારે કોઈ કહેશે કે મારાથી શુચિ અને શુદ્ધિ નહિ પ્રગટે, પણ હું તો આઠે પ્રહર નામ લીધા કરીશ અને એમાં નિરંતરતા પ્રગટાવી દઈશ તો વળી જુદી વાત છે. વળી, દિવસે ઊંઘવું નહિ. એનાથી આળસ, પ્રમાદ વગેરે વધે છે. જમતી વખતે પ્રાર્થના કરો અને જરૂર પૂરતું જ જમો. ઋષિમુનીઓએ અન્નને બ્રહ્મ, એને ભગવાન કહેલો છે. એટલે એના પ્રત્યે જેવી ભાવના કરશો તેવું જીવનનું ઘડતર થશે. એટલે શુચિ અને શુદ્ધિ સિવાય શબ્દમાં શક્તિ પ્રગટવાની નથી તો એ માટે પ્રયત્ન કરજો, આરોગ્યને માટે પણ એ જરૂરનું છે.

સૂક્ષ્મ પ્રકારની શુચિ અને શુદ્ધિ માટે રાગદ્વેષ મોળા પાડવા, એકબીજાના ઉપયોગમાં આવવું, બધાંની સાથે સુમેળ અને સદ્ભાવ કેળવવો. એટલે મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ એ બધાંમાં શુચિ અને શુદ્ધિ જરૂર પ્રગટાવવાની પણ પહેલાં સ્થૂળપણે શુચિ અને શુદ્ધિ પાળશો તો જ સૂક્ષ્મપણામાં એ પ્રગટશે. એટલે પ્રાર્થના, ભજન, આહાર ઉપર સંયમ વગેરે બધું કરવું જ પડશે.

હરિ:ૐ

૧૮. મનુષ્યજીવનના સંસ્કારો

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૨૨-૧૦-૧૯૬૩

મનુષ્યનું ખોળિયું

આપણને આ મનુષ્યજીવન મળ્યું છે તે એકદમ સરળ નથી ને સીધું પણ નથી, તે અનેક મુશ્કેલીઓ અને મર્યાદાઓ સાથે સંકળાયેલું છે. મનુષ્યનું ખોળિયું, વિવિધ સ્થૂળ અંગો ઉપરાંત, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ - સૂક્ષ્મ કરણોથી પણ સંયોજિત છે. વળી, મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ વગેરે સ્વતંત્ર નથી, કારણ આપણા ચિત્તમાં અનેક પ્રકારના સંસ્કારો પડેલા છે અને એ સંસ્કારો જે રીતે ઉદયવર્તમાન થાય છે, તે પ્રમાણે આપણાથી વર્તાય છે. આપણા ચિત્તના એ સંસ્કારો તથા મન, બુદ્ધિ વગેરે હજુ શુદ્ધ અને પારદર્શક નથી. વળી, આત્મા પોતે પણ પ્રકૃતિના ઢાળમાં રંગાયેલો હોઈ તે શુદ્ધ નથી. તેમ જ મન, બુદ્ધિ વગેરે પણ એના સંસ્કારથી રંગાયેલાં હોવાથી શુદ્ધ નથી. તેમાં દ્વંદ્વ છે એટલે કે પ્રકાશઅંધકાર, પાપપુણ્ય, રાગદ્વેષ વગેરે છે. એથી કરીને આપણે શુદ્ધ ચેતનનો અનુભવ કરી શકતાં નથી. તેમ જ આપણને અનુભવ કરવાની ખેવના કે તમન્ના હજુ સુધી પ્રગટી નથી. જો કોઈનામાં એવી જ્વાળામુખી જેવી તમન્ના પ્રગટી હોય અને એ આ માર્ગે ઝંપલાવે તો જરૂર ફાવી શકાય, પણ હજુ કોઈનું એવું દેખાતું નથી.

અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય

એટલે ગીતામાતા કહે છે કે અભ્યાસ અને વૈરાગ્યથી મનાદિકરણોને વશ કરી શકાય છે, પણ આપણામાં વૈરાગ્ય તો છે જ નહિ, વૈરાગ્ય એટલે નિરાસક્તિ, નિર્મોહ, નિર્મમત્વ, નિરહંકારીપણું, એ બધાંનો એક સમટોટલ (Sumtotal). એવા વૈરાગ્યનાં દર્શન આપણને થઈ શકતાં નથી. એવા વૈરાગ્યની ભૂમિકા ઉપર અભ્યાસ થાય તો એનું પરિણામ જલદી આવે. આપણે નામસ્મરણનો અભ્યાસ માંડ અડધો કલાકથી માંડી બહુ બહુ તો બે-ત્રણ કલાક કરીએ છીએ. અભ્યાસ તો જેનું સાતત્ય પ્રગટેલું હોય તેને કહે છે. એનો અર્થ છે મહાવરો એટલે કે વારંવાર કરવું તે. અભ્યાસથી જેની તેની સમજણ પ્રગટે છે. અભ્યાસથી બધી સમજ પડે, એનો નિત્યનો મહાવરો હોવો જોઈએ. જેનું સાતત્ય પ્રગટેલું છે તેને મહાવરો કહે છે. એટલે અભ્યાસ પ્રગટે તો વૈરાગ્યની ભાવના પ્રગટે છે, પણ આપણામાં વૈરાગ્ય તો હોય નહિ અને ઉપરથી બુદ્ધિ, અહમ્, ધનદોલત, શરીર વગેરેનો મનમાં ફાંકો રાખીએ છીએ.

બુદ્ધિનું માપ

આપણી હાલની બુદ્ધિ તો અનેક પ્રકારની મડાગાંઠોવાળી છે. તે ચેતનને કેવી રીતે અનુભવી શકવાની ? એટલે બુદ્ધિનું કાર્યક્ષેત્ર મર્યાદિત છે. પ્રકૃતિમાં જે બધું મર્યાદાવાળું છે એની મદદ વડે કરીને ચેતન, જે અમર્યાદાવાળું છે તેને પામવાનું છે. આ બધું આપણે બોલીએ છીએ તે પણ બરાબર નથી. તેમ છતાં આ મર્યાદાવાળી જે ભૂમિકા છે તેના દ્વારા

અમર્યાદાવાળી ભૂમિકા પર કેવી રીતે પહોંચાય ? તો કોઈ કહેશે કે આનાથી કાંઈ અમર્યાદાવાળી ભૂમિકા પર પહોંચી જ ના શકાય. પહેલાં હું હરિજન સેવક સંઘમાં સેવા કરતો હતો, મેં વીસ વર્ષ સુધી દેશની સેવા કરી છે. મારા ગુરુ-મહારાજે મને કહ્યું હતું કે તને જીવનમાં જે કોઈ મળે તેની કંઈ એવી સેવા કરજે કે તેનાથી બધાં મળેલાંમાં સુમેળ, સદ્ભાવ વગેરે પ્રગટી શકે તો તે જાતની સેવા ઉત્તમ છે. એમ કરીને આ મૌનમંદિરો બનાવ્યાં છે. વળી, તમારાથી અંદર જે સોળ-સત્તર કલાક ભગવાનનું નામ લેવાય છે અને તેનાથી જે સંસ્કાર તમારા ચિત્તમાં પડે છે તે સંસ્કાર જ્યારે ઉદયવર્તમાન થશે ત્યારે એ તમને આ માર્ગની ચેનલમાં લઈ જશે.

વળી, અત્યારે મનુષ્યજીવન એટલું બધું વ્યસ્ત ને સંકુચિત છે કે રોજબરોજના વહેવારમાં જ માણસ ગરકાવ હોવાથી જીવન વિશે વિચારવાનું કે સમજી શકવાનું બનતું નથી. મન, બુદ્ધિ વગેરે રોજબરોજની પ્રવૃત્તિમાં રોકાયેલાં હોવાથી એને ખરી રીતે સમજવાની આપણામાં સમજણ નથી. સ્વપ્નમાં કોઈ વાર ખબર પડે કે આપણામાં કામ, ક્રોધ, લોભ વગેરે કેવા ને કેટલા તીવ્ર છે તેની જાણ આપણને સ્વપ્ન દ્વારા થાય છે.

શ્રદ્ધા હોય તો જ્ઞાન ને ભક્તિ આપોઆપ મળે

ભગવાનને માર્ગે જવા માટે આપણામાં શ્રદ્ધા હોવી જોઈએ, શ્રદ્ધા તો dynamic & creative છે. શ્રદ્ધા હંમેશાં ગતિશીલ છે. શ્રદ્ધા આપણને એક ને એક સ્થિતિમાં પડી રહેવા દેતી નથી. એ તો આપણને ઊર્ધ્વ સ્થિતિમાં લઈ જાય

છે, પણ આપણે તો static (સ્થિર) રહેવું છે. વળી, શ્રદ્ધા creative છે એટલે નવસર્જન કરી શકે. ખરી શ્રદ્ધા નવસર્જન કરાવે. એટલે આપણામાં ખરી શ્રદ્ધા નથી, જો શ્રદ્ધા હોય તો જ્ઞાન ને ભક્તિ આપોઆપ મળે છે. ત્યારે ઘણાં ગુરુવાદવાળાં પોતાના બચાવમાં કહે છે કે ‘ગુરુકૃપા સર્વપ્રકારે સમર્થ છે.’ તો તેમને મારો સવાલ છે કે તારું દિલ ગુરુમાં હળી, મળી ને ગળી ગયું છે ખરું ? અરે, તને તારા ગુરુમાં સાચી શ્રદ્ધા પ્રગટેલી છે ખરી ? ‘હે ભગવાન મારાં બધાં પાપ દૂર કરો,’ એમ ખાલી જીભથી બોલે છે, એમ ખાલી ખાલી બોલવાથી કંઈ ન થાય. ‘હે ભગવાન વિમાન મોકલજો,’ ઉપરથી વિમાન આવે તો ચઢી જઈએ, પગપાળા જવું નથી, પુરુષાર્થ કરવો નથી, આવી મનોવૃત્તિ બિલકુલ યોગ્ય પ્રકારની નથી. ભગવાન આપણાથી છેતરાય એવો નથી. સામાન્ય મનુષ્ય પણ આવી રીતે છેતરાય એવો નથી તો ભગવાન શું એવો રેઢો પડ્યો છે ?

મૌનમંદિરમાં સંસ્કાર

ઘણાં કહે છે કે હું રોજ પાંચ માળા કર્યા વગર ખાઉં કે પીવું નહિ પણ હું કહું છું કે એટલામાં તારા બાપનો કે તારો કોઈનો શુક્કરવાળ ન વળે. ગીતામાં સાતત્યને જ યોગ કહ્યો છે, પરંતુ સતત પ્રેમભક્તિથી એકધારું આપણાથી ભગવાનનું નામ લેવાતું નથી તો પછી નવા જીવનનું નવસર્જન શી રીતે કરી શકે ? એટલે ગુરુમહારાજનો હુકમ છે કે જે તે બધાંને આ મૌનઓરડામાં પૂરી દે. મૌનમંદિરમાં બેસવા બધાં નામ લખાવે છે. એટલે બધાં અંદર પુરાય છે ને ભગવાનનું સ્મરણ કરે છે. સંસારમાં ઘેર રહીને પણ આવી એકધારી નામસ્મરણની પ્રવૃત્તિ

કોઈ કરી શકતું નથી, તે અહીં મૌનમંદિરમાં સરળતાથી થાય છે. ઉપરાંત, અહીં જે બળવાન, પ્રાણવાન, ચેતનવાન સંસ્કાર તેના ચિત્તમાં પડે છે તે સંસ્કારો જ્યારે ઉદયવર્તમાન થશે ત્યારે ભગવાનના માર્ગ અંગેનું તેને વલણ ઊઠશે અને તે વલણ જ એને આ માર્ગમાં ખેંચશે.

‘મોટા’ને વળગેલાં છીએ તેની સાચી સમજ

ઘણાં કહે છે કે ‘મોટા’ અમે તમને વળગેલા છીએ. પણ એ ખોટું છે. અમે કોઈને કંઈ કહેતા નથી, દરેક પોતપોતાની સમજણ પ્રમાણે જ વર્તતાં હોય છે. કોઈ જો એમ કહે કે ‘મોટા, અમે અમારી સમજણ પ્રમાણે વર્તીશું’ તો એ honest કહેવાશે. અમે સાચી વાત કહીએ તો ઘણાંનું મન ખોટવાઈ જાય છે ને એમને ગમતું નથી, એમના સ્વાર્થ કે હિતને માટે બે કડવા બોલ કહીએ તોય ના ગમે. મારે એક પૈસો એમનો ન જોઈએ પણ એમનું સારું થાય, એમનો વહેવાર સારો ચાલે એ બધાં માટે કંઈ કહીએ છીએ તોપણ ના ગમે. અને હું કંઈ એમ ને એમ તો કોઈને કહેતો નથી, તેઓ પૂછવા આવે છે ત્યારે કહું છું. વળી, પૂછવા આવે ને સાચું કહીએ તો માહું લાગે.

દંભ

એટલે શ્રદ્ધાભક્તિની વાત સાચી કે ખોટી ? હું તો કહું છું કે ખોટી. અને જો દંભ ન ચિરાય તો મારું અને તમારું બેઉનું ભૂંડું થશે. દંભ સેવવાથી તો વધારે પંચાતમાં પડીશું. તમને તમારા હિતનું કંઈ કહું અને તમે એમ કહો કે - ‘મોટા, ગળે નથી ઊતરતું’ તો એ હું સમજી શકું. ઘણી વખત તો હું

એમ ને એમ કહેતો નથી તમે પૂછો ત્યારે કહું છું. જ્યારે તમે તો ઊલટું અમારે માટે ગમે તેમ વિચારો છો અને અમારું ખૂન કરો છો. હું તો જે છું તે જ છું, મારા ભગવાનને કારણે તેમ છું. ઘણાંને મારે માટે કશી લાગણી નથી. આપણે તો મનનું વાતાવરણ શુદ્ધ કરવાને મળેલાં છીએ અને આપણે મળ્યાં છીએ તો સાચી રીતે એકબીજાને સમજીએ.

જેણે ભગવાનને માર્ગે જવું હશે તેણે તો અનેક પ્રકારની મડાગાંઠો તોડવી પડશે, કારણ તમારી જે સમજણ છે તે અનેક પ્રકારની મડાગાંઠોમાંથી જન્મેલી છે ને અનેક પ્રકારનાં આવરણોથી રંગાયેલી છે. એવી સમજણ કદી શુદ્ધ ન હોઈ શકે. કોઈ અ, બ, ક મહાત્મા છે અને આપણને એમના પ્રત્યે આદરભાવ પ્રગટ્યો હોય તો આપણી સમજણ કરતાં એમની સમજણ સાચી છે અને એમની વાત માનવાનો આપણને આદરભાવ જાગવો જોઈએ. આપણા આગ્રહો તોડવાને માટે, ઘણીવાર આપણી સમજણ સાચી હોય તોપણ આગ્રહ તોડવાને માટે પણ તેમ વર્તવું જોઈએ. હું તો સાધના વખતે બીજાંની સમજણ સાચા પ્રકારની ન હોવા છતાં તેમ વર્ત્યો છું. આપણે સાધનામાં ગતિ કરવી હોય તો આપણાં આગ્રહો, સમજણો એ બધું જ્ઞાનપૂર્વક છોડવું પડશે, પણ ભલભલાં માણસો એ છોડી શકતાં નથી, એ તો બધાંએ છોડવું જ પડશે તો જ પ્રગતિ થશે. આ બધું તો જગતમાં ચાલે છે અને આપણે ચલાવ્યા કરીએ છીએ, એ ઘરેડ તોડવી પડશે.

એક ભાઈ અહીં મૌનમાં બેઠા છે તે મને ગુરુ માને છે, પરંતુ તેઓમાં અમારા પ્રત્યેની કોઈ જાતની ભાવના કે ભક્તિ

તો દેખાતી નથી. તેઓ કંઈ કશું અમારું કામ કરતાં નથી ને તેમને અમારે માટે કોઈ લાગણી થતી નથી. મારે કોઈના ગુરુ થવું નથી. જીવતોજાગતો ગુરુ હોય તો તેને એક બે અડબોથ લગાવી દે, ગુરુમાં જે શ્રદ્ધાભક્તિ રાખવાં જોઈએ તે તો આપણામાં હોતાં નથી. એટલે મારે તો તમને ચેતાવવા જોઈએ અને આમ તો હું કોઈને કંઈ કહેતો નથી, બધાંનું સાંભળી લઉં છું, પણ જે કંઈ કહેવું હોય તે આ પ્રવચનમાં જ કહું છું. માટે, જીવનમાં કંઈક કરવું હોય તો અભ્યાસમાં સતત લાગી રહીને શ્રદ્ધાભક્તિ કેળવો. ભગવાન આપણામાંથી દંભ દૂર કરાવે, દંભની જાગૃતિ કરાવે ને દૂર કરવાનાં સમજણ ને શક્તિ આપે એવી પ્રાર્થના.

હરિ:ૐ

૧૯. ભગવાનનો પ્રસાદ એટલે કૃપા

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૧૨-૧૧-૧૯૬૩

સત્યનારાયણની કથા

આપણામાં સત્યનારાયણની કથા કરવાનો રિવાજ છે. તેમાં એવી વાત આવે છે કે જેને કથાનો પ્રસાદ મળે અને તે ખાય તો સર્વે દુઃખ જાય છે અને પ્રસાદ ન લે તો દુઃખો આવી પડે છે. એ વાતો કરનારાં કે આપણે એનું રહસ્ય સમજતાં નથી.

એનું રહસ્ય સમજવા જેવું છે. એ પ્રસાદ એટલે ભગવાનની કૃપા, ખુદાની કૃપા, અને એની મહેરબાની તે મેળવીએ તો એની કૃપા આપણા પર ઊતરે તો સર્વે દુઃખો મોળાં પડી જાય છે.

દરેક ધર્મનાં શાસ્ત્રોમાં એમ લખ્યું છે કે પ્રસાદ ક્યારે મળે ? તો કહે રાગદ્વેષથી વિમુક્ત થઈએ ત્યારે જ આપણને પ્રસાદ મળે, અને એવો પ્રસાદ મળે તો સર્વ દુઃખો મોળાં પડે. એટલે બ્રાહ્મણ બોલે છે તેમ આરતી થાય અને પ્રસાદ વહેંચાય તે શીરાનો પ્રસાદ નહિ. એનાથી દુઃખ જતાં રહે નહિ, એવો એ પ્રસાદ રેઢો પડ્યો નથી. પ્રસાદ એટલે ભગવાનનો કૃપારૂપી પ્રસાદ.

આ સંસારમાં મહેનત કર્યા વિના કંઈ કશું મેળવવાની ઈચ્છા કરીએ તે બરાબર નથી. રાગદ્વેષથી મુક્તિ મેળવ્યા વગર કોઈ મહાત્માનો કે ઓલિયાનો પ્રસાદ મળતો નથી.

મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા ❖ ૧૫૫

આપણને તો એવી ટેવ પડી ગઈ છે કે પ્રસાદ તો મફત મળે. અરે ! બે પૈસાની વરિયાળી પણ ગાંધીને ત્યાંથી વેચાતી લેવી પડે છે, તે જેમ મફત મળતાં નથી તેમ ભગવાનની કૃપા, ખુદાની મહેરબાની એમ ને એમ મળવાં નથી. એમ ને એમ કશી લાયકાત વગર કશું મળે નહિ. રાગદ્વેષથી મુક્તિ મળ્યા સિવાય પ્રસાદ મળે જ નહિ અને એનાથી મુક્તિ થાય તો જ દુઃખો હળવાં થાય. જેને ખુદાની મહેરબાની મળેલી છે એવા ઓલિયાને પણ દુઃખો તો હોય છે, પણ એનું મન હંમેશાં ખુદાની બંદગીમાં રહેલું છે એટલે એને દુઃખ હળવું લાગે છે. એ દુઃખને ભક્તિ કરવાનું પ્રેરકબળ માને છે ને એમ સમજણપૂર્વક દુઃખને સ્વીકારે છે.

હજરત મહંમદ પયગંબર

એટલે આવા જે મહાત્મા, ઓલિયાઓ આ દુનિયા ઉપર જીવીને એનાં દષ્ટાંતો આપણને પૂરાં પાડે છે એના ઉપરથી આપણને જીવન જીવવાની કળા જાણવા મળે છે. મહંમદ પયગંબર સાહેબનો એક પ્રસંગ છે. એક માણસ તેઓ બેઠેલા હતા ત્યાં તેમના ઉપર ઘા કરીને દોડીને ભાગી જાય છે, પણ એમની પાસે બેઠેલાં બધાં દોડીને એને પકડી લાવે છે અને એવામાં એમનામાંનો એક જણ પયગંબર સાહેબ માટે પાણી લાવે છે, પણ એમણે તે પાણી પીવાની ના પાડી અને કહ્યું કે પેલાને પાણી પહેલાં આપો એને દોડવાથી ઘણો શ્રમ પડેલો છે. એટલે એના ઉપરથી જણાય છે કે તેઓ કેટલા કરુણાળુ હતા. એવા લોકોને પાપપુણ્ય નથી હોતું, એ તો જીવન એવી

રીતે જીવે છે કે એના ઉપરથી લોકો બોધપાઠ લઈ શકે. એ તો ભગવાનની ભક્તિ ને ખુદાની બંદગી જ કર્યા કરે છે.

રાગદ્વેષ મોળા પાડો

જ્યાં સુધી દિલમાં રાગદ્વેષથી મુક્ત થવાનું કે ભક્તિ કરવાનું આપણું દિલ નથી ત્યાં સુધી કશું થાય નહિ. એવા મહંમદ પયગંબર સાહેબ, શ્રીરામ, શ્રીકૃષ્ણ, બુદ્ધ ભગવાન વગેરેનાં એવાં દૃષ્ટાંતો છે કે એ જોઈને આપણે એ પ્રમાણે વર્તવાનું વિચારીએ ને આચરણ કરીએ, પણ જ્યાં સુધી આપણામાં ભક્તિ કે પ્રેમ જાગ્યાં નથી ત્યાં સુધી એમ બનવાનું નથી. એટલે જો આપણે રાગદ્વેષ મોળા પાડીશું તો જ જીવનમાં શાંતિ મળશે એ સિવાય નહિ મળે. રાગદ્વેષને જો છોડવાનું કરીએ તો ભક્તિના અંકુર ફૂટે તે સિવાય ન ફૂટે. ઘણાં મને કહે છે કે ‘હું રોજ આટલી આટલી માળા કરું છું તોપણ મારો ઉઠાવ થતો નથી’. તેનું કારણ આપણું દિલ રાગદ્વેષથી ભરેલું છે. એટલે જો રાગદ્વેષ મોળા પડે તો જ એનો ઉઠાવ થાય. ખુદાની કે ભગવાનની વાત છોડો, પણ સંસારમાં શાંતિ પ્રસન્નતા હોય તો બધાંને ગમે છે અને તે ભોગવવાની ઈચ્છા પણ થાય છે. એનાથી સુખ થાય છે, એ મેળવવું હોય તો રાગદ્વેષ છોડવા પડશે. રાગદ્વેષ છોડ્યા સિવાય એ મળશે નહિ.

ત્યારે સત્યનારાયણની કથામાં પ્રસાદની વાત આવે છે, તે પ્રસાદ એ ખુદાની મહેરબાની મેળવવાની વાત છે અને તે તો રાગદ્વેષ મોળા પાડવાથી જ મળી શકે. ઈસ્લામ, ખ્રિસ્તી કે હિંદુધર્મમાં ઘણા એવા ઓલિયાઓ છે કે જેમને મન કોઈ

હિંદુ, મુસલમાન કે ખ્રિસ્તી નથી. હું સિંધમાં રહેલો ત્યારે એવા ઓલિયાઓના બિલકુલ પરિચયમાં ન આવેલો હોવા છતાં, મને બોલાવીને મારા પર એટલી કૃપા કરેલી કે ના પૂછો વાત. એના સાક્ષીઓ આજે પણ હયાત છે. એવાઓને કોમનો ભેદ નથી. આ સંસારમાં રહીને આપણે ભેદ તેમ જ રાગદ્વેષ ઘટાડીશું નહિ તો આપણામાં અનેક પ્રકારનાં આશા, ઈચ્છા, તૃષ્ણા, લોલુપતાઓ પડેલાં છે. તે મોળાં પડશે નહિ. રાગદ્વેષ મોળા પડવાથી જ એ મોળાં પડશે. સંસારમાં વેર, ઈર્ષ્યા વગેરે પણ હોય છે. અરે ! એકબીજાનાં પરસ્પર મોં જોવાં પણ ગમે નહિ એવા સ્વભાવવાળાં લોકો છે. એવાને ભગવાનનો પ્રસાદ કદી ન મળે. પ્રસાદ તો સૂર્યના પ્રકાશ માફક સદાય વરસ્યા જ કરે છે. ગમે તેવો કીમતી હીરો હોય પણ અજાણને મન એ કાચનો કટકો જ હોય છે. તેમ રાગદ્વેષ મોળા પડ્યા સિવાય ખુદાની મહેરબાનીનો, ભગવાનની કૃપાનો સ્પર્શ થશે નહિ, ખરો પ્રસાદ મળશે નહિ.

રાગદ્વેષ મોળા પાડ્યા સિવાય કોઈ પણ જીવાત્મા ભગવાનની બંદગીમાં લાગી શકશે નહિ. ઘણાં કહે કે એ તો અમારાથી બને નહિ. તમે ગમે તેટલી બંદગી, માળા, નમાજ કરો તોપણ કંઈ ના વળે. આ સૃષ્ટિ ભગવાનની બનાવેલી છે, સૂર્યનો પ્રકાશ માટી, વૃક્ષ, દરેક ઉપર અરે, નરક ઉપર પણ એક્સરખો પડે છે, એવી ભગવાનની કૃપાપ્રસાદી આપણા પર પણ વરસે છે, પણ એનો ઉઠાવ નથી થતો કારણ આપણે રાગદ્વેષથી ભરેલાં છીએ.

સ્વાર્થ ને લોભ વિના પણ વેપાર થઈ શકે છે

આપણે સંસારમાં વેપારધંધો કરીએ છીએ તેમાં લોભ, મોહ વગેરે સ્વાભાવિક રીતે થાય છે. અરે, ઘણાં લોકો તો કહે છે કે ‘લોભ વગર તો કમાવાય જ નહિ’, પણ હું જાણું છું કે લોભ, મોહ વગર પણ ઘણા ઓલિયા જેવા લોકો ધંધો કરી ગયા છે. કોઈ કહે કે કોઈ દાખલાથી કહો તો બુદ્ધિ કબૂલ કરે, આજે પણ સમાજમાં એવા દાખલા હશે. આપણા દેશમાં શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર નામના મહાપુરુષ થઈ ગયા. એમને ગયાને હજુ બહુ વરસ થયાં નથી. એમને ભાન થયું કે મારે કોઈ એક વ્યક્તિનું એક લાખ રૂપિયાનું દેવું છે. એમને સંકલ્પ આવ્યો તે મિથ્યા તો થાય નહિ, એ તો સંકલ્પને જ આકાર પમાડવાની ટેવવાળા. એ વેપારમાં પડ્યા, પણ એમણે વેપારમાં વ્યસ્ત રહીને પણ ભગવાનની બંદગી જ કરી. પેન્સિલ કાગળ એમની સાથે જ રહેતા. એમણે લોભને ઠોકર મારેલી, એમણે એક વેપારી સાથે સોદો કરેલો ને લખાણ લીધેલું અને પછી ભાવ તો એવા વધી ગયા કે પૂછો નહિ. એ માણસ એમની પાસે આવીને કહે કે ‘આ તો હું મારું ઘરબાર, વાડી, બંગલો બધું વેચી કાઢું તોપણ તમારા સોદાનું દેવું પૂરું થાય તેમ નથી.’ અને એ સાંભળીને એમણે તો એ કરારનો કાગળ ફાડી નાખ્યો. એટલે લોભ કે મોહ વગર પણ વેપાર થઈ શકે છે, એ એમણે કરી બતાવ્યું.

લક્ષ્મીનો સદ્ઉપયોગ

પણ આપણે તો પાંચ રૂપિયા મળતા હોય તો ત્યાં કેમ કરીને દસ મળે તે જ વિચારીએ છીએ. તેનો પણ વાંધો નથી,

પરંતુ આ લક્ષ્મીરૂપી જે શક્તિ આપણને મળી છે, તે વૈભવ-વિલાસ ભોગવવાને નથી મળી. એનો તમે સદુપયોગ કરો. એ શક્તિ મોજશોખ માટે નથી પણ જીવનની જરૂરિયાત માટે છે. એ શક્તિ ભોગવતી વખતે પ્રાર્થના કરીને, ભગવાનને સમર્પણ કરીને એનો સદુપયોગ કરીએ અને એનાથી આપણી જરૂરિયાત સંતોષાય તેમ વાપરીએ. લક્ષ્મી દિવ્ય શક્તિ છે, એમ માનીને આપણે ધનતેરસને દિવસે તેની પૂજા કરીએ છીએ, એટલે એને ગમે તેમ વેડફી ના દેવાય.

એક દાખલો આપું. તમને ખરાબ લાગશે પણ સમજવા ખાતર આપું છું. આપણી પત્નીને કોઈ ખરાબ દૃષ્ટિએ જોતા હોય કે કોઈ એની ઉપર ખોટો દાવો કરે તો શું તે આપણે સાંખી લઈશું ? આપણામાં આપમેળે ખુન્નસ આવી જશે. એટલે કહું છું કે લક્ષ્મીનો ઉપયોગ જીવનની જરૂરિયાત પૂરતો જ કરો. એને વધુમાં વધુ પરમાર્થમાં વાપરી તેનો સદુપયોગ કરો કે જેથી સમાજની સ્થિતિ ઉચ્ચ દિશામાં પ્રગટે અને એનાથી સમાજમાં ગુણ ને ભાવના પ્રગટે એવું કંઈક કરો. આ લક્ષ્મી તમને મળી છે તે તમારી કે તમારા બાપની નથી. એ શક્તિ છે એનો ગમે તેમ ઉપયોગ કરશો તો તમે જ તમારું ભાગ્ય બગાડશો. સંસારવહેવારમાં ધન વિના કોઈને ચાલતું નથી, સાધુમહાત્માને પણ નહિ, એનેય ખાવાપીવા તો જોઈએ છે.

મને એવા ઓલિયાના સિંધના કરાંચીમાં દર્શન થયા છે કે જેના શરીર પર કપડાં પણ નહિ ને જેને ખાવાપીવાની પણ પડી નથી તેવાને લોકો સામેથી ખવડાવે ત્યારે માંડ ખાય

છે. કોઈ પ્રસાદ લાવે તો તે પણ ખાય નહિ. હું ને હેમંતભાઈ દર્શન કરવા ગયેલા ત્યારે એક બાઈએ કોઈ એમની ભક્ત હશે તેણે એમને લડાવી પટાવીને ખવડાવ્યું તે દશ્ય મારાથી ભૂલ્યું ભુલાતું નથી. એટલે લક્ષ્મી એ ખુદાની શક્તિ છે તેને આપણે વૈભવવિલાસમાં વાપર્યા કરીશું તો એ ખુદાનું અને તે શક્તિ બન્નેનું અપમાન છે. એટલે આપણાં શાસ્ત્રોમાં એવો નિયમ ઘડેલો કે દસમો ભાગ ધર્મદા માટે કાઢવો, મારા બાપા ગરીબ હતા તોપણ ધર્મદા કાઢતા. તે વખતે મારી ઉંમર સાત-આઠ વર્ષની હતી. તેટલાં વર્ષ પહેલાંથી લોકો એ પ્રમાણે કરતાં તેની મને ખબર છે.

એટલે મળેલી લક્ષ્મીનો સમાજમાં એવી રીતે ઉપયોગ કરો કે ગુણ અને ભાવના પ્રગટે. એમ કરીશું તો રાગદ્વેષ મોળા પડશે. આ જે કાંઈ આપણને મળેલું છે તે આપણા એકલાંનું નથી. જો તમારી પાસે બે પૈસા હોય તો બે પાઈ પણ સમાજને ઉદ્ધારવા માટે ખર્ચજો પણ ત્યારે સમાજને મનમાં ન રાખતા ભગવાનને મનમાં રાખજો તો જ રાગદ્વેષ મોળા પડશે.

‘તેન ત્યક્તેન ભુંજથા: - ત્યાગી ત્યાગીને ભોગવ’

ભગવાને જે આપ્યું છે તે ત્યાગીને ભોગવવાનું છે એવું દરેક ધર્મમાં કહ્યું છે, તે વિના ઊર્ધ્વગતિ થશે નહિ. ‘ત્યેન ત્યક્તેન ભુંજથા: - ‘ત્યાગી ત્યાગીને ભોગવ’. પહેલાં ત્યાગ કર ને પછી ભોગવ. આપણામાં એવો એક રિવાજ હતો કે પહેલાં ભગવાનને થાળ ધરાવે અને પછી જ જમે, આજે પણ સમાજમાં એવાં ધાર્મિક કુટુંબો હશે.

ત્યાગનો મહિમા આજે તો ઘટવા લાગ્યો છે એનું કારણ આ કાળનું બળ છે. લોકોને પ્રપંચ ન કરવો હોય તોપણ કરવો પડે છે, એટલે જ આ કાળ પ્રપંચકાળ છે. માણસ પ્રામાણિક રહેવા ઈચ્છતો હોય તોપણ નથી રહી શકતો. ઘણાં લોકો ફલાણાંએ આમ કર્યું, સરકારે આમ કર્યું, એમ બીજાંના જ દોષ જુએ છે. બીજાંના દોષ ન જુઓ. જેને ભગવાનની બંદગી કરવી હશે તે તો પોતાના દોષ પ્રથમ જોશે અને એમાંથી મુક્ત થવાનો પ્રયત્ન કરશે. જે બન્યું તે બનવાકાળ હતું. જેના પણ કારણે બન્યું એમાં એનો કોઈ વાંક નથી. એ તો નિમિત્તમાત્ર છે. એના ઉપરથી તમે સમજી શકશો કે બીજાંના દોષો તરફ લક્ષ દેશો નહિ. એનાથી તમને ક્લેશ, સંતાપ વગેરે થશે અને એમ રાગદ્વેષ મોળા ન પડતા ઊલટા વધશે. બીજાંના દોષો વિશે વિચારવાનું કે એની વાતો કરવાનું રાખશો તોપણ રાગદ્વેષ વધશે એટલે એને ઘટાડવા હોય તો બીજાંનું વિચારશો નહિ.

જેના રાગદ્વેષ મોળા પડશે તેને જ ભગવાનનો પ્રસાદ (કૃપા) મળી શકશે. આજે તમને પ્રસાદ ઉપર જે કહેવાનું બન્યું છે, તે સત્યનારાયણની કથામાં આ વાત આવે છે. મારે એક દિવસ એ સાંભળવા જવાનું બનેલું તેના ઉપરથી મને આ સૂઝેલું. તે આજે તમને બધાંને આ અંગે ખરો પ્રસાદ કોને કહેવાય તે સમજાવ્યું. માટે, મારી તમને પ્રાર્થના છે કે રાગદ્વેષ મોળા પડે એવી રીતે વર્તો અને ખરો પ્રસાદ મેળવો, ખરી કૃપા મેળવો.

હરિ:ૐ

૨૦. જીવનકળા

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરત

તા.૧૯-૧૧-૧૯૬૩

સુખશાંતિ જોઈતાં હોય તો

આ સંસારમાં આપણને મનુષ્યનું જીવન મળેલું છે અને સંસારવહેવાર પણ મળેલો છે. દરેક માનવીની અંદરની એવી એપણા હોય છે કે હું સુખી થાઉં ને સુખ જ ભોગવ્યા કરું, દુઃખ નહિ, પરંતુ સુખ મેળવવા માટે એણે શું શું કરવું જોઈએ ? કેવી પેરવી કરવી જોઈએ, જીવન કેવી રીતે જીવવું જોઈએ ? કેવી રીતે જીવે તો સુખ મળે ? એ બાબતનું એ બિલકુલ વિચારતો જ નથી. હંમેશાં સુખ અને શાંતિ મળે એવું તો બધાં જ ઈચ્છે છે, પણ એ માટે કેવું જીવન જીવવું જોઈએ ? આપણાં શાસ્ત્રો એમ કહે છે કે 'નિર્મોહ, નિર્મમત્વ, નિરહંકાર સ શાંતિય અધિગચ્છતી.' તમારે સુખશાંતિ જોઈતાં હોય તો નિર્મોહી, નિર્મમત્વવાળા અને નિરહંકારી બની જાવ તો જ શાંતિ મળશે તે સિવાય નહિ મળે.

કોઈ કહેશે કે પહેલાં અમને શાંતિ મળે તો પછી તમે કહ્યું એ મુજબ કરવાનું વિચારી જોઈએ, પણ શાંતિ તો તેને જ મળે છે, જે ઉપર કહ્યું છે તે પ્રમાણે વર્તે. આ સંસારમાં આપણે રહીએ છીએ તેમાં આપણે જળકમળવત્ નથી રહેતાં. સંસાર, એ તો દ્વંદ્વની રચનાવાળો છે, જેમાં સુખદુઃખ, રાગદ્વેષ, ગમોઅણગમો વગેરે છે, તે બધું આપણને નહિ અડકે, એવું બનવાનું નથી. માટે, તમે નિર્મમત્વ અને નિરહંકાર નહિ

કેળવશો તો શાંતિ મળશે નહિ. ખરી શાંતિને માટે ગીતામાતાએ આ ઉપાય બતાવ્યો છે.

તો કોઈ કહેશે કે એવું તો અમારાથી થવાય નહિ તો પછી શાંતિની વાત શું કરવા કરો છો ? તમને શાંતિ જોઈએ છે એમ કહેશો પણ માત્ર એવું કહેવાથી કાંઈ શાંતિ મળશે નહિ. શાંતિ મેળવવા માટે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બધું કરવું પડશે. તમારામાં વજન ઊંચકવાની શક્તિ અડધો મણ હોય અને પાંચ મણ ઊંચકશો તો એ કંઈ ઊંચકાશે નહિ એ તમે સ્વીકારો છો તેમ આ પણ સ્વીકારો. એમ નિર્મોહ અને નિર્મમત્વ કેળવ્યા વગર શાંતિ મળશે નહિ. આ મનુષ્ય જીવનમાં જ એવી એક શક્યતા છે કે દુઃખ હોવા છતાં દુઃખ હળવું લાગે. અત્યંત વેદના હોવા છતાં વેદનાથી આવરાઈ ન જવાય. ચેતનામાં નિષ્ઠા પામેલો આત્મા હોય તેને પણ સુખદુઃખ તો આવવાનાં જ, કારણ કે એને પણ શરીર છે અને શરીર કર્મપ્રારબ્ધને લીધે જન્મેલું છે. એટલે એને પણ સુખદુઃખ તો આવવાનાં છે, પણ એ લોકોને ભગવાનનો એવો પ્રસાદ મળેલો છે કે તેથી એ દુઃખથી આવરાઈ જતાં નથી. દુઃખથી એ હેરાનગતિ પામતાં નથી. એની શાંતિ કાયમ રહી શકશે, કારણ એ ભગવાનનો ભક્ત છે અને એણે નિર્મોહ ને નિર્મમત્વ કેળવેલું છે. જો કોઈને શાંતિ મેળવવી હોય તો નિર્મોહ, નિર્મમત્વ અને નિરહંકારની મૂડી તો તેની પાસે હોવી જ જોઈશે તો જ એ શાંતિ પામશે. શાંતિની સ્થિતિમાં જે સાધના કરે છે તેનો ઉઠાવ જલદી થાય છે, જ્યારે દ્વંદ્વની ભૂમિકામાં કરેલી સાધનાનો ઉઠાવ જલદી થતો નથી.

પ્રકૃતિની સ્થિતિ

સંસારમાં આપણે દ્વંદ્વની ભૂમિકામાં જીવતાં હોવાથી આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ એકધારાં શાંતિ કે સમતામાં રહી શકતાં નથી. કોઈ કહેશે કે મારું મન શાંત છે, પણ એ શક્ય નથી. મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ ને અહમ્ પ્રકૃતિની સ્થિતિમાં હોવાથી એ ચંચળ જ રહેવાનાં. ચંચળ પણ હોય ને સ્થિર પણ હોય, ને વળી પાછાં તે ગતિમાં પણ હોય ને છતાં પણ સ્થિર હોય, એવો તો એકમાત્ર ભગવાન જ છે. બાકીનાં બધાં લોકો દ્વંદ્વની સ્થિતિમાં હોવાથી તેમનાં મનાદિકરણો સુખદુઃખ, જ્ઞાનઅજ્ઞાન, પ્રકાશઅંધકાર વગેરેમાં અથડાવાનાં જ.

તો કોઈ કહેશે મારાં મન, બુદ્ધિ વગેરે આવાં છે તો શું એ તો એમ જ રહેવાનાં ? તો કહે હા, તેનું કારણ એ છે કે આપણામાં જે સંસ્કારો પડેલા છે, તે દ્વંદ્વના હોઈ તે સંસ્કારો જ્યારે ઉદયવર્તમાન થશે ત્યારે તે જ રીતે વર્તવાનું થવાનું. તેનો પણ ઉપાય છે. આપણે કદી માનવીનું જીવન શું છે અને તે શેને માટે મળેલું છે ? તે વિશે તો કદી વિચારતાં નથી. કોઈક ધન્ય પળે કદીક ઉપરછલ્લો વિચાર આવી જાય તો તે પળે પણ એની પાછળ ફના થઈને પડતાં નથી. કોઈક વૈજ્ઞાનિકને એક તુક્કો આવે તો એની પાછળ એ મંડ્યો રહે છે, ફના થઈ જાય છે, પણ આપણને જીવનનાં સાચાં સુખને માટે કોઈ તાલાવેલી લાગી નથી. એટલે ઘરેડની માફક જીવ્યા કરીએ છીએ.

મૌનમંદિરનું માહાત્મ્ય

ત્યારે મારા ગુરુમહારાજે કહેલું કે ‘આ માનવીઓ એની મેળે ઊર્ધ્વજીવન વિશે કોઈ દિવસ વિચારવાના નથી, નદીમાં જેમ પૂર આવે અને લાકડું તણાય તેમ એ તણાવાના. માટે, તું આવી જાતનાં મૌનમંદિરો કર. અને તારું પ્રારબ્ધ જેની જેની સાથે સંકળાયેલું હશે તે એની મેળે અહીં આવશે. તારે કોઈને શોધવા જવું નહિ પડે. એ મૌનરૂમની અંદર બેસશે ત્યારે એને જાણે અજાણે ઊર્ધ્વના વિચારો ઉદ્ભવશે અને એ જાતના જે સંસ્કારો અંદર પડશે તે એને આ માર્ગે લઈ જશે.’ કોઈ કહેશે, ‘હું ફક્ત સાત દિવસ બેસું તો મનાદિકરણોનું રૂપાંતર થઈ જાય ?’ ના, પણ જો કોઈ દર વર્ષે મૌનમાં બેસે તો એની બેટરી ચાર્જ થયા કરે. કોઈ માણસ બીજી સાધના ન કરે અને જો ૨૧ વર્ષ સુધી પ્રત્યેક વર્ષે ૨૧ દિવસ મૌનમાં બેસે તો એને જીવન વિશેની જાગૃતિ ન ઊગે એવું ન બને. જોકે એનો કોઈ પ્રયોગ થઈ શક્યો નથી, કારણ કે એવું કોઈ ૨૧ વર્ષ સુધી હજુ બેઠું નથી. ૨૧ દિવસ મૌનમાં ૨૧ વાર કોઈ વ્યક્તિ જીવનવિકાસના ધ્યેયની નિષ્ઠાથી બેસે તો ઉપર કહ્યું તેવું પરિણામ આવે ખરું.

સત્કર્મમાં શુદ્ધ દાનત જોઈશે

આ દેશમાં આ એક જ એવી સંસ્થા છે કે જ્યાં શ્રેયાર્થીની બધી સગવડ સચવાય છે ને નિરાંતે સાધન ભજન કરી શકાય છે. મારા ગુરુમહારાજે જ્યારે મને આ યોજના કરવાનું કહ્યું ત્યારે મારી પાસે શક્તિ ન હતી, પૈસો પણ ન હતો અને મેં કોઈની પાસે મદદ માગી પણ ન હતી. માત્ર સુરતમાં એક

ભીખુકાકા મદદ માગવા નીકળેલા. અહીં સ્મશાનમાં પહેલાં ખારવા લોકોની ધર્મશાળા હતી, ત્યાં બધાં મૌનમાં બેસતાં. એક વખત હું મોટરમાં ત્રિચિ જતો હતો ત્યારે અહીં રાત રહેલો અને પછી હું સુરતથી ત્રિચિ ગયેલો. મને ત્યાંથી આશ્રમ બનાવવા માટે ઘણા પૈસા મળેલા. સુરતના તો એંશી હજારમાંથી ત્રીજા ભાગના રૂપિયા હશે. બાકી, ઘણીખરી તો ગુરુદક્ષિણાની રકમ મેં ખર્ચી છે.

જેને કશું કરવું છે એને આર્થિક મુશ્કેલી નડતી નથી. અહીં જ નહિ પણ ગાંધીઆશ્રમ અને હરિજન સેવક સંઘમાં એક લાખ રૂપિયાનું બજેટ હોય તોપણ અમને એની મુશ્કેલી નડી નથી. રવિશંકર મહારાજ ગુજરાતમાં નેત્રયજ્ઞો ચલાવે છે તો એમને પૈસા મળી રહે છે. માત્ર શરત એટલી કે એ કામની પાછળ લાગી જવાનાં શુદ્ધ ને ખરી દાનત આપણામાં પ્રગટેલાં હોવાં જોઈશે.

પ્રસાદ ખાવાથી દુઃખ જતાં નથી

એટલે જો જીવન વિશે ખરી દાનત પ્રગટી જાય તો આ જીવન શાને માટે મળ્યું છે ? એનો હેતુ શો છે ? એ બધું સાચી રીતે સમજી શકીએ તો જ રાગદ્વેષથી મુક્ત થઈ શકીએ. અને એમાંથી આપણે મુક્ત થવું છે એવું ધ્યેય નક્કી હોય તો જ તે થઈ શકે. બાકી, રાગદ્વેષથી મુક્ત ના થઈ શકાય. વળી, રાગદ્વેષથી મુક્ત થયા વિના ભગવાનનો પ્રસાદ મળે નહિ અને આ સત્યનારાયણના પ્રસાદની વાત નથી કે શીરો ખાઈએ અને દુઃખ જતાં રહે. રાગદ્વેષથી મુક્ત થયા સિવાય બીજો કોઈ રસ્તો નથી. અરે, ભગવાન પણ મુક્ત ન કરાવી

શકે ! તે માટે આપણે જ મહેનત કરવી જોઈએ. આપણે તો પ્રયાસ પણ કરતાં નથી, કારણ તમારે નરકમાં રગદોળાયા કરવું છે, મુક્ત થવાની તમારી ઝંખના જ નથી તો એમાંથી મુક્ત ન થવાય. ઘણી વખત આપણે મોઢે બોલીએ છીએ કે આમાંથી મુક્ત થવું છે, પણ એ તો ફક્ત મોઢેથી બોલીએ છીએ એટલું જ, એની પાછળ પ્રમાણિક વર્તન નથી. એ તો માત્ર દંભ છે. દંભીને ભગવાન મદદ ન કરે, કારણ આપણે તો ખોટું બોલ્યા કરીએ છીએ. એમાંથી મુક્ત થવા અને તે પ્રમાણેનું વર્તન કરવા માટે કદી આર્દ્ર ને આર્તભાવે પ્રાર્થના કે પોકાર તો કરતાં નથી. અરે ! આપણે લોકો તો ભગવાનને ગજવામાં પણ રાખતાં નથી અને માથે પણ રાખતાં નથી. આપણે તો એ છે જ નહિ એમ વર્તીએ છીએ.

‘તું તારું મન મારામાં પરોવી દે’

ગીતામાતામાં ભગવાન અર્જુનને ઘણી મોટી વાત કહે છે કે ‘તારાં હિમાલય જેવડાં પાપ હશે તોય તને મુક્ત કરી દઈશ, પણ શરત માત્ર એ કે તું તારું મન મારામાં પરોવી દે’ તો ભગવાનમાં મન ભળી જાય તો ભગવાન આપણું બધું કરી દે, પણ આપણે એમ કરીએ ત્યારેને ? સંસારમાં સત્કર્મ કરવાં હોય અને નિર્મોહી, નિર્મમત્વ કેળવવાં હોય તો રાગદ્વેષ મોળા પાડો.

આમ છતાં પણ ભગવાન કહે છે કે તું મારો અંશ છે. તું મને છોડીશ પણ હું તને નહિ છોડીશ. આ જે લક્ષ્મીથી તારો બધો વહેવાર કરે છે તે લક્ષ્મી પણ હું જ છું. હું તારી પાસે જ છું. તારો શ્વાસોશ્વાસ, આંખોનું નૂર, હૃદયમાં ચાલનાર

લોહી, અનાજ પચાવનાર અગ્નિ પણ હું જ છું. ભગવાન આપણું આટલું બધું કરતો હોવા છતાં એની આપણને કદર નથી. કોઈએ આપણને પાંચ હજાર રૂપિયાની મદદ કરી હોય તો એનો અહેસાન આપણે ભૂલતાં નથી અને બીજી તરફ ભગવાન જીવનમાં આપણું આટલું બધું કરે છે, છતાં તેનો અહેસાન ભૂલી જઈએ છીએ. તોપણ ભગવાન કહે છે કે ‘હું તને નહિ ભૂલું, કારણ કે તું મારો અંશ છે’. એવા પરમ કૃપાળુ ભગવાનનું આપણને ભાન પ્રગટે એવી મારી પ્રાર્થના છે. એ તો એવો ભાવ જ્યારે હોય, એવી વેળા જ્યારે ઊગે ત્યારે જીવન વિશે વિચારી લેવું.

ગુરુમહારાજના હુકમથી આશ્રમ

મારા ગુરુમહારાજે મને કહ્યું કે ‘એમ પણ લોકોથી થશે નહિ. આખી દુનિયાને તું સુધારી શકશે નહિ. એટલે જેને ગરજ હશે તે અહીં આવશે અને બેસશે. અહીં જે સંસ્કાર પડશે તેમાંથી જો એને સુધરવું હોય તો સુધરશે.’ આ દેશમાં કેટલાય અવતારો થઈ ગયા. જૈનોમાં ચોવીસ અવતારો થયા, હિંદુધર્મમાં દસ અવતારો થયા, બુદ્ધ વગેરે જેવા કેટલાયે મહાત્માઓ અને ઉપદેશકો થઈ ગયા પણ પ્રજામાંથી કોઈ સુધર્યું નહિ. તેમાં અત્યારે તો વળી ઘણા બધા ભાષણ કરે છે, ઉપદેશ આપે છે પણ તેનાથી કોઈ સુધરવાનું નથી. મારા ગુરુમહારાજે કહેલું કે ‘ઉપદેશથી કોઈ સુધરશે નહિ, જાતે મહેનત કરવી પડશે. જગતમાં દેખાદેખીથી ઘણું ચાલે છે.’ મારા ગુરુમહારાજે કહ્યું કે ‘ઓરડા બનાવ ને બધાંને અંદર પૂરી દે.’ ત્યારે મેં કહ્યું પણ મારી પાસે પૈસા નથી તો આશ્રમ

કેવી રીતે થશે ? તો કહે કે ‘પૈસા તો મળી રહેશે. આ દુનિયામાં ભલભલાનું ચાલે છે. દોરાધાગા કરવાવાળાનું પણ ચાલે છે, જુગારીઓનું પણ ચાલે છે તો તારું નહિ ચાલશે ? માટે, તું તારે મૌનમંદિરો બનાવ. જે કોઈ અંદર બેસશે તે ભજન ગાશે અને સ્મરણ કરશે. એમાં પંદર-સોળ કલાક ભજનો કરશે ને ચાલશે.’

ઘણાં લોકોએ મને નડિયાદમાં આશ્રમ ના ખોલવા કહેલું. તુલસીદાસે એમના ગામમાં આશ્રમ કાઢ્યો એટલે લોકોને ખબર તો પડે. એટલે મારો એક આશ્રમ નડિયાદમાં છે ને બીજો આ સુરતમાં.

પહેલાં મેં મૌનમંદિરનો એક ઓરડો બંધાવવાનો વિચાર કરેલો, તેમાંથી બે થયા પછી ત્રીજો પણ થયો, ત્યાર પછી ભોંયરાવાળો મૌનરૂમ શરૂ થયો અને અત્યારે તો મારા રૂમમાં પણ લોકો મૌનમાં બેસે છે. નડિયાદમાં પણ ત્રીજો મૌનમંદિર શરૂ કર્યો છે અને ચોથો કદાચ રાવજીભાઈ બંધાવી દેવાની વાત કરે છે તો બંધાઈ પણ જાય. એટલે મારા ગુરુમહારાજે કહેલું કે ‘ચાલશે.’ એટલે ચાલે છે. અંદર મૌનરૂમમાં ભજન, વાંચન, સ્મરણના જે સંસ્કાર પડે છે તે સંસ્કાર બહાર કે બીજે કશે પડવાના નથી એ નિર્વિવાદ હકીકત છે. એનાથી માનવીનો જીવન વિશેનો જો ઉદય થવાનો હશે તો થશે. એનો આધાર માનવીની જાગૃતિ ઉપર છે. ભગવાન આપણ સૌને જીવનવિકાસની, ઊર્ધ્વ જીવનની એવી ઝંખના પ્રગટાવો તેવી પ્રાર્થના.

॥ હરિ:ૐ ॥

વિશેષનામ સૂચિ

ઈશાવસ્ય - ૭૮	મનુબહેન ગાંધી - ૮૦
ઈશુ - ૨૪	મહાત્મા ગાંધી : ૨૯, ૩૫, ૬૬, ૮૦
કબીર - ૪૯	મહાત્માજી - ૫૪
કૃષ્ણ - ૧૯, ૪૦	માધવલાલ શાહ- ૬૮
ગાંધીજી - ૧૬, ૨૯, ૪૪, ૫૪, ૫૫, ૬૮, ૮૦	મીરાં - ૪૯
ગીતામાતા - ૨, ૧૨, ૪૮, ૬૬	મોટા - ૩૧, ૩૪, ૫૧, ૫૩, ૭૪, ૭૬, ૭૯
ગંગામૈયા - ૩	મોહનલાલ પંડ્યા - ૮૦
ચર્યાલ - ૪૩	રામ - ૧૯, ૪૦
ચૈતન્ય - ૪૯	વિનોબાજી - ૨૯, ૩૨
જવાહરલાલ - ૪૪	શ્રીઅરવિંદ - ૧૯
તુલસીદાસ - ૪૭, ૪૯	શ્રી ઈંદુલાલ યાજ્ઞિક - ૨૫, ૬૯
દિનશાજી મહેતા - ૨૯	શ્રી મનુ સૂબેદાર - ૮૦
નરસિંહ મહેતા - ૬, ૪૯	શ્રીરમણ મહર્ષિ - ૧૯
નાનક - ૪૯	શ્રીરામકૃષ્ણ - ૧૯
નંદુભાઈ - ૭૯	શ્રીરામચંદ્ર - ૬૪, ૭૦
પુનિત મહારાજ - ૬	શ્રીરંગ અવધૂત મહારાજ - ૩૬
પૂજ્ય ઠક્કરબાપા - ૩૫	સુરદાસ - ૪૯
પંડિત ઓમકારનાથ - ૨૯	સોમાભાઈ - ૪૯
ફૂલચંદભાઈ - ૨૫	સંત તુકારામ - ૨૯, ૪૯
બુદ્ધ - ૧૯	જ્ઞાનદેવ - ૪૯
ભીખુકાકા - ૨૧	
ભીખુભાઈ - ૭૯	

સ્થળનામ સૂચિ

અમદાવાદ - ૨૪, ૫૪	નોઆખલી - ૮૦
અમેરિકા - ૨૪, ૪૪	પુના - ૨૮
આણંદ - ૫૪	પંજાબ - ૧૯, ૪૯, ૭૦
આસામ - ૪૯	ફાંસ - ૨૪
ઓરિસ્સા - ૪૯	બર્મા - ૭૦
ઈંગ્લેંડ - ૪૩, ૪૪	બારડોલી - ૫૪
ઉજ્જન - ૭૬	બિહાર - ૭૦
ઉત્તર પ્રદેશ - ૪૯, ૭૦	બંગાળ - ૪૯, ૭૦
ઉત્તર ગુજરાત - ૫૪	મદ્રાસ - ૭૦
ઉરુલીકાંચન - ૨૯	મહારાષ્ટ્ર - ૪૯, ૭૦
કલકત્તા - ૨૮	રશિયા - ૨૪, ૪૬, ૪૮
ગુજરાત - ૪૯, ૫૧	રાજકોટ - ૩૦
ચરોતર - ૫૪	રાજસ્થાન - ૪૯, ૭૦
ચીન - ૪૪, ૪૫, ૪૬	વલસાડ - ૨૬
જર્મની - ૨૪, ૨૯	સુરત - ૧૧, ૫૧, ૫૩, ૫૪, ૫૫
દહેરાદૂન - ૩૩	હિંદુસ્તાન - ૩૮
નડિયાદ - ૩૩, ૩૬, ૪૭	સિપ્રાનદી - ૭૬

॥ હરિ:ૐ ॥

આરતી

ૐ શરણચરણ લેજો, પ્રભુ શરણચરણ લેજો,
પતિત ઉગારી લેજો (૨) કર ગ્રહી ઉર લેજો. ...ૐ શરણ.

મનવાણીના ભાવો, કર્મ વિશે ઊતરો, પ્રભુ (૨)
મન, વાણી ને દિલને (૨) કૃપાથી એક કરો. ...ૐ શરણ.

સર્વ મળેલાં સાથે, દિલ સદ્ભાવ ઊગો, પ્રભુ (૨)
છો અપમાન થયાં હો (૨) ત્યાંયે ભાવ બઢો. ...ૐ શરણ.

નિમ્ન પ્રકારની વૃત્તિ, ઊર્ધ્વગમન કરવા, પ્રભુ (૨)
પ્રભુકૃપાથી મથાજો (૨) ચરણશરણ ગ્રહવા. ...ૐ શરણ.

મનના સકળ વિચારો, પ્રાણતણી વૃત્તિ, પ્રભુ (૨)
બુદ્ધિતણી સૌ શંકા (૨) ચરણકમળ ગળજો. ...ૐ શરણ.

જેવા દિલ હોઈએ પ્રભુ, તેવા દેખાવા, પ્રભુ (૨)
મતિ મુજ ખુલ્લી રે'જો (૨) સ્પષ્ટ જ પરખાવા. ...ૐ શરણ.

દિલમાં કંઈક ભર્યું હો, તે થકી બીજું ઊલટું, પ્રભુ (૨)
કદી પણ મુજથી ન બનજો (૨) એવી મતિ દેજો. ...ૐ શરણ.

જ્યાં જ્યાં ગુણ ને ભાવ, દિલ ત્યાં મુજ ઠરજો, પ્રભુ (૨)
ગુણ ને ભાવની ભક્તિ (૨) દિલ મુજ સંચરજો. ...ૐ શરણ.

મન, મતિ, પ્રાણ પ્રભુ ! તુજ ભાવ થકી ગળજો, પ્રભુ (૨)
દિલમાં તુજ ભક્તિની (૨) છોળો ઊછળજો. ...ૐ શરણ.

-શ્રીમોટા

સાધનામર્મ

૧. મુખથી કે મનમાં જાગૃતપણે જપ, સાથેસાથે હૃદય પ્રદેશે ધ્યાન તથા ચેતનના ચિંતન સહ ભાવાત્મક ભાવનું રટણ.
૨. પ્રત્યેક પળે સતત સમર્પણ, સારું તેમ જ નરસું-બન્નેનું
૩. સાક્ષીભાવ, જાગૃતિ, વિચારોની સાંકળ ન જોડો.
૪. બને તેટલું વધુ વાચિક અને માનસિક મૌન રાખો, કેળવો અને ખૂબખૂબ શરણભાવ જીવનમાં ચેતનાપૂર્વકની જાગૃતિથી કેળવ્યા કરો.
૫. આગ્રહો—પ્રભુચિંતન સિવાયના સર્વ આગ્રહો છોડો, નમ્રતા કેળવો, શૂન્ય થવાનું ધ્યેય રાખો.
૬. ખૂબ ભાવપૂર્વક હૃદયસ્થ રહીને આર્દ્ર અને આર્તભાવથી પ્રાર્થના કરો, ભગવાનને સર્વ સુખદુઃખ જણાવતા રહો, તેની સાથે આત્મનિવેદન દ્વારા અંગત ખૂબ ગાઢો સંબંધ બાંધો, મનમાં કશુંયે ઘોળાવા ન દો. ખાલી રહો.
૭. આવી પડતાં કામો પ્રભુનાં સમજો, જરાયે ક્યવાટ વિના ખૂબ પ્રેમપૂર્વક તે કરો. પ્રત્યેક પ્રસંગ-બનાવ આપણા કલ્યાણ અર્થે જ છે અને પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ આપણા પોતાના જ વિકાસાર્થે થવી ઘટે. પ્રત્યેક પ્રસંગ પાછળ પ્રભુનો ગૂઢ, શુભ સંકેત રહેલો છે.
૮. આત્મલક્ષી-અંતર્મુખી થાઓ, માત્ર પોતાની દુનિયામાં વસો. જાણી-જોઈને જાતને સંડોવવા દો નહિ.
૯. પર (પારકાંની) સેવા પ્રભુની સેવા સમજો, સેવા લેનાર, સેવા દેનાર ઉપર, સેવા કરવાની તક આપીને ઉપકાર કરે છે. રામે આપ્યું છે અને રામને દઈએ છીએ, ત્યાં ‘મારું મારું’ ક્યાં રહ્યું? તારું આ જગતમાં છે શું ?
૧૦. પ્રત્યેક કાર્ય, પ્રત્યેક વાતચીત, વહેવાર આપણા ધ્યેયને વેગ આપે એવા ખાસ હેતુસર, હેતુનું લક્ષ જીવતું રાખીને કરવાં. વાંચતી-લખતી વખતે અને પ્રત્યેક કર્મ કરતી પળે ભાવની સ્મરણ ધારણાનો અભ્યાસ કેળવ્યા કરો.
૧૧. વૃત્તિનું મૂળ શોધો, તેનું પૃથક્કરણ કરો. તેમાં ભેળવાયા વિના તેને તટસ્થતાપૂર્વક અને સ્વસ્થતાપૂર્વક નિહાળો.

૧૨. પ્રભુની પ્રત્યેક કળા, સૌંદર્ય, રમ્યતા, વિશુદ્ધતા આદિ પ્રસાદીઓમાં રહેલા ભાવનું, તેને તેને અનુરૂપ ભાવનું, આપણામાં ત્યારે અવતરણ થવા પ્રાર્થના કરવી.
૧૩. ઊર્મિ, આવેશ અને લાગણીને એમ ને એમ વહી જવા ન દો, તેમ જ તેમાં ભેળવાઈ પણ ન જાઓ. તેનો સાધનામાં ઉપયોગ કરો, તાટસ્થ્ય કેળવો.
૧૪. જમતી વખતે અને પાણી પીતી વખતે જીવનમાં ચેતનશક્તિના અવતરણ-ભાવની પ્રાર્થના કરવી, શૌચ, પેશાબ આદિ ક્રિયાઓ સમયે વિકારો, નબળાઈઓ ઈત્યાદિના વિસર્જનભાવની પ્રાર્થના કરવી.
૧૫. સ્થૂળનો ખ્યાલ ત્યજીને સૂક્ષ્મતત્ત્વને નજર સામે રાખો. વૃત્તિની શુદ્ધિ કરો, ભાવની વૃદ્ધિ કરો.
૧૬. પ્રભુ સચરાચર છે. આત્મવત્ સર્વભૂતેષુની ભાવના કેળવો.
૧૭. પ્રત્યેક વ્યક્તિ અને વસ્તુની ઊજળી બાજુ જુઓ. કોઈનાય કાજ ન થાઓ, કશાય ઉપર ઝટ અભિપ્રાય ન આપો, વાદવિવાદ ના કરો, પોતાનો આગ્રહ ન રાખો, બીજાઓમાં શુભ હેતુઓનું આરોપણ કરો, માનસિક અને સાર્વત્રિક ઉદારતા જીવનમાં પ્રગટાવો, ખૂબ પ્રેમભાવ કેળવો, પ્રકૃતિનું રૂપાંતર કરવાનું છે તે લક્ષમાં રાખીને પ્રકૃતિવશ ન થતાં કર્મોની ઉપરવટ વર્તો, ફળની આસક્તિ છોડો, પોતાને થતા અન્યાયો-આવી પડતાં દુઃખો-આદિનું મૂળ પોતામાં જ છે એમ દૃઢાવો, ગુરુમાં પ્રેમભક્તિભાવ દૃઢતર કર્યા કરો, અભીપ્સા, ઈન્કાર અને સમર્પણનો ત્રિવેણીસંગમ ઉદ્ભવવાવો, સદાય પ્રસન્નતા પ્રવર્તાવો, કૃપા અને પુરુષાર્થના યુગલને જીવનમાં ઉતારો, પ્રત્યેક કર્મના આદિ, મધ્ય અને અંતમાં પ્રભુની સ્મૃતિ પ્રગટાવો, મન નિઃસ્પંદ કરો, રાગદ્વેષ નિર્મૂળ કરવાની જાગૃતિ રાખો, થયેલા આધ્યાત્મિક અનુભવો પ્રત્યક્ષ રોજિંદા વહેવારમાં જીવતા કરો, ક્યાંયે કશામાંથી ભાગવાનું ના હોય, યદચ્છા જે આવી મળે તે પ્રભુપ્રસાદી ગણીને તેને વધાવી લો. ક્યાંય કોઈની સરખામણી ના કરો, અનુકૂળ પ્રતિકૂળ પરિસ્થિતિ એ મનની ભ્રમણા છે, જીવન-સાધના સારુ સર્વ કંઈ સાનુકૂળ જ હોય છે, પ્રભુમય-તેના મૂક યંત્ર-થવાની જ બસ એક ઉત્તેજના હવે જીવનમાં રાખો.
૧૮. કર્મમાં, કર્મનું મહત્ત્વ નથી, પરંતુ જીવનના ભાવનું સતત એકધારું, જીવતું ચિંતન રહ્યા કરે એ સવિશેષપણે મહત્ત્વનું છે. તેવો જીવતો અભ્યાસ કર્મ કરતી પળે કેળવવો.

- શ્રીમોટા

॥ હરિ:ૐ ॥

પૂજ્ય શ્રીમોટાના ગુવનની મહત્વની તવારીખ

જન્મ : તા. ૪-૯-૧૮૯૮, ભાદરવા વદ ચોથ, સંવત ૧૯૫૪

સ્થળ : સાવલી, જિ. વડોદરા, નામ : ચૂનીલાલ,

માતા : સૂરજબા, પિતા: આશારામ, અટક : ભાવસાર.

૧૯૧૬ : પિતાનું અવસાન.

૧૯૦૫ થી ૧૯૧૮ : તૂટક અભ્યાસ-સાથે આકરી મજૂરી.

૧૯૧૯ : મેટ્રિક પાસ.

૧૯૨૦ : વડોદરા કોલેજમાં.

તા. ૬-૪-૧૯૨૦: કોલેજ ત્યાગ.

૧૯૨૦ : ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ પ્રવેશ.

૧૯૨૧ : વિદ્યાપીઠનો ત્યાગ. હરિજન સેવાનો આરંભ.

૧૯૨૨ : ફેફડાના રોગથી કંટાળીને ગરુડેશ્વરની ભેખડ ઉપરથી આત્મહત્યાનો પ્રયાસ, દૈવી બચાવ, 'હરિ:ૐ' જપથી રોગ મટાડવાનો સફળ પ્રયોગ.

૧૯૨૨ : 'મનને'ની રચના.

૧૯૨૩ : 'તુજ ચરણે'ની રચના તથા પ્રકાશન.

૧૯૨૩ : વસંતપંચમીએ પૂ. શ્રીબાળયોગીજી દ્વારા દીક્ષા. શ્રીકેશવાનંદ ધૂણીવાળા દાદાનાં દર્શને - સંઈખેડા ગયા. રાત્રે સ્મશાનમાં સાધના અને દિવસભર પ્રભુપ્રીત્યર્થે હરિજન સેવા.

૧૯૨૪ : 'તુજ ચરણે' ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.

૧૯૨૬ : લગ્ન-હસ્તમેળાપ વખતે સમાધિનો અનુભવ.

૧૯૨૭: સાકોરીના પૂ. શ્રીઉપાસની બાબાનું નડિયાદમાં આગમન, એમના આદેશ મુજબ સાકોરી જવું-ત્યાં મળમૂત્રની પથારીમાં સાત દિવસ.

૧૯૨૮ : હરિજન આશ્રમ, બોદાલમાં સર્પદંશ-પરિણામે 'હરિ:ૐ' જપ અખંડ થયો.

૧૯૨૮ : પહેલી હિમાલયયાત્રા.

૧૯૩૦ : મનની નીરવતાનો સાક્ષાત્કાર.

૧૯૩૦ થી '૩૨ દરમિયાન સાબરમતી, વીસાપુર, નાસિક અને યરવડા જેલમાં. હેતુ-દેશસેવાનો નહિ, સાધનાનો. સખત પરિશ્રમ અને લાઠીમાર દરમિયાન પ્રભુસ્મરણ-મૌન. વિદ્યાર્થીઓને સમજાવવા વીસાપુર જેલમાં સરળ ભાષામાં શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું વિવરણ લખ્યું- 'જીવનગીતા'

૧૯૩૪ : સગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર.

૧૭૬ ❖ મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા

- ૧૯૩૪થી ૧૯૩૯ દરમિયાન હિમાલયમાં અઘોરી બાવા પાસે જવાનું બન્યું, ઘુંવાધારના ધોધની પાછળની ગુફામાં સાધના. ચૈત્ર માસમાં છાણાંની ૬૩ ધૂણી ધખાવી નર્મદાકિનારે ખુલ્લામાં શિલા ઉપર નગ્ન બેસીને ૨૮ દિવસની સાધના, શીરડીના સાંઈબાબાનું પ્રત્યક્ષ દર્શન-આદેશ-સાધનાના અંતિમ તબક્કાનું માર્ગદર્શન.
- ૧૯૩૯ : તા. ૨૯-૩-૧૯૩૯ : રામનવમી, સંવત : ૧૯૯૫ કાશીમાં નિર્ગુણ બ્રહ્મનો સાક્ષાત્કાર. હરિજન સેવક સંઘમાંથી રાજનામું. 'મનને'ની પ્રથમ આવૃત્તિનું પ્રકાશન.
- ૧૯૪૦ : (તા. ૯-૯-૧૯૪૦) વિમાનમાર્ગે અમદાવાદથી કરાંચી જવાનો ગૂઢ હુકમ.
- ૧૯૪૧ : માતાનું અવસાન.
- ૧૯૪૨ : હરિજન સેવક સંઘમાંથી છૂટા થયેલા, છતાં હરિજન કન્યાછાત્રાલય માટે મુંબઈમાં ફાળો ઉઘરાવ્યો. બે વખત સખત પોલીસમાર-દેહાતીત અવસ્થાના પુરાવા.
- ૧૯૪૩ : ૨૪, ફેબ્રુઆરીમાં ગાંધીજીના પેશાબના ઝેરી જંતુઓનું પોતાના પેશાબમાં દર્શન. નૈમિત્તિક તાદાત્મ્યનો અનુભવ.
- ૧૯૪૫ : હિમાલયની યાત્રા-અદ્ભુત અનુભવો.
- ૧૯૪૬ : હરિજન આશ્રમ, અમદાવાદ મીરાંકુટિરમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.
- ૧૯૫૦ : દક્ષિણ ભારતના કુંભકોણમ્માં કાવેરી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.
- ૧૯૫૪ થી સુરતના કુરુક્ષેત્રમાં એક ઓરડીમાં મૌનએકાંતનો આરંભ.
- ૧૯૫૫ : (તા. ૨૮-૫-૧૯૫૫) નડિયાદ, શેઠી નદીને કિનારે હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.
- ૧૯૫૬ : (તા. ૨૩-૪-૧૯૫૬) સુરત, કુરુક્ષેત્રમાં હરિ:ૐ આશ્રમની સ્થાપના.
- ૧૯૬૨ થી ૧૯૭૫ : શરીરના અનેક રોગો-સતત પ્રવાસ સાથે ૩૬ અધ્યાત્મ-અનુભવ ગ્રંથોનું લેખન-પ્રકાશન.
- ૧૯૭૬ : ફાજલપુર-મહીનદીના કિનારે શ્રી રમણભાઈ અમીનના ફાર્મ હાઉસમાં તા. ૨૩-૭-૧૯૭૬ના રોજ માત્ર ૯ જણની હાજરીમાં આનંદપૂર્વક દેહત્યાગ. પોતાનું 'ઈંટ-ચૂનાનું સ્મારક ન કરવાનો આદેશ' અને આ નિમિત્તે મળેલી રકમનો ઉપયોગ દૂર ગુજરાતનાં પછાત ગામોમાં પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાઓ બંધાવવાના લોકફાળામાં કરવાની સૂચના.

॥ હરિ:ૐ ॥

આશ્રમમાં ઉપલબ્ધ પુસ્તકોની યાદી

નંબર	પુસ્તકોના વિભાગ	ટોટલ પુસ્તકો
૧.	ગદ્ય પુસ્તકો	૧૪
૨.	પદ્ય પુસ્તકો	૫૧
૩.	શ્રીમોટા-ટેપવાણી	૧૮
૪.	શ્રીમોટા પ્રવચન-વાણી	૭
૫.	સ્વજનોને પત્રો આધારિત પુસ્તકો	૯
૬.	સ્વજનોની અનુભવકથા તથા સ્મૃતિગ્રંથ	૮
૭.	સંકલિત પુસ્તકો	૨૨
૮.	જીવનકવન	૧૧
૯.	અન્ય પુસ્તકો	૧૪
૧૦.	હિંદી પુસ્તકો	૧૫
૧૧.	અંગ્રેજી પુસ્તકો	૨૨
૧૨.	કેલેન્ડર (દીવાલ અને ટેબલ)	૧

પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત ગદ્ય પુસ્તકો

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	જીવનસંગ્રામ	૧૯૪૬
૨.	જીવનસંદેશ	૧૯૪૮
૩.	જીવનપાથેય	૧૯૪૯
૪.	જીવનપ્રેરણા	૧૯૫૦
૫.	જીવનપગરણ	૧૯૫૧
૬.	જીવનપગથી	૧૯૫૧
૭.	જીવનમંડાણ	૧૯૫૨
૮.	જીવનસોપાન	૧૯૫૨
૯.	જીવનપ્રવેશ	૧૯૫૩
૧૦.	જીવનપોકાર	૧૯૫૪
૧૧.	હરિજન સંતો	૧૯૫૪
૧૨.	જીવનમંથન	૧૯૫૬
૧૩.	જીવનસંશોધન	૧૯૫૭

૧૪. જીવનદર્શન ૧૯૫૯ પૂજ્ય શ્રીમોટા વિરચિત પદ્ય પુસ્તકો

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	મનને	૧૯૨૨
૨.	તુજ ચરણે	૧૯૨૩
૩.	નર્મદાપદ્મે	૧૯૨૭
૪.	જીવનગીતા (નાની)	૧૯૩૨
૫.	હૃદયપોકાર	૧૯૪૪
૬.	જીવનપગલે	૧૯૪૪
૭.	શ્રીગંગાચરણે	૧૯૪૫
૮.	કેશવ ચરણ કમળે	૧૯૪૬
૯.	કર્મગાથા	૧૯૪૬
૧૦.	પ્રણામ પ્રલાપ	૧૯૪૭
૧૧.	પુનિત પ્રેમગાથા	૧૯૪૭
૧૨.	જીવનગીતા (મોટી)	૧૯૫૩

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પ્રવચનનાં પુસ્તકો

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	શ્રીમોટા સાથે વાર્તાલાપ	૧૯૭૯
૨.	મૌનએકાંતની કેડીએ	૧૯૮૨
૩.	મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર	૧૯૮૩
૪.	મૌનમંદિરનો મર્મ	૧૯૮૪
૫.	મૌનમંદિરમાં પ્રભુ	૧૯૮૫
૬.	મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા	૧૯૮૫
૭.	મૌનમંદિરમાં હરિસ્મરણ	૨૦૧૫

**પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં સ્વજનોને પત્રો
આધારિત પુસ્તકો**

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	મુક્તાત્માનો પ્રેમસ્પર્શ	૧૯૮૦
૨.	શ્રીમોટાની ઢાંપત્ય-ભાવના	૧૯૮૦
૩.	સંતહૃદય	૧૯૮૩
૪.	ધનનો યોગ	૧૯૮૪
૫.	પગલે પગલે પ્રકાશ	૧૯૮૯
૬.	સમય સાથે સમાધાન	૧૯૯૩
૭.	શ્રીમોટા-પત્રાવલિ ૧/૨	૧૯૯૫
૮.	કેન્સરની સામે	૨૦૦૨
૯.	હસતું મૌન	૨૦૦૪

સ્વજનોની અનુભવકથા

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	આશ્રમની અટારીએથી	૧૯૮૧
૨.	શ્રીમોટાની સાથે સાથે	૧૯૯૦
૩.	શ્રીમોટા સાથે હિમાલયયાત્રા	૧૯૯૪

૪.	શ્રીમોટાની મહત્તા	૧૯૯૫
૫.	મળાયું પણ ભળાયું નહિ	૧૯૯૫
૬.	મળ્યા-ફળ્યાની કેડી	૨૦૦૧
૭.	મોટા - મારી મા	૨૦૦૩

સ્મૃતિગ્રંથ

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	જીવનસ્ફુલિંગ	૧૯૭૩

સંકલિત પુસ્તકો

નં.	પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧.	જીવનપરાગ	૧૯૬૩
૨.	સંતવાણીનું સ્વાગત (તમામ પુસ્તકોની પ્રસ્તાવનાનું સ્વતંત્ર પુસ્તક)	૧૯૭૭
૩.	અંતિમ ઝાંખી	૧૯૭૮
૪.	વિધિ-વિધાન	૧૯૮૨
૫.	સુખનો માર્ગ	૧૯૮૩
૬.	પ્રાર્થના	૧૯૮૪
૭.	લગ્ને હજો મંગલમ્	૧૯૮૫
૮.	નિરંતર વિકાસ	૧૯૮૭
૯.	સમર્પણગંગા	૧૯૮૯
૧૦.	જન્મ-મૃત્યુના રાસ	૧૯૮૯
૧૧.	નામસ્મરણ	૧૯૯૨
૧૨.	શ્રીમોટા અને શિક્ષણ	૧૯૯૪
૧૩.	ફનાગીરીનો નિર્ધાર	૧૯૯૬
૧૪.	પૂજ્ય શ્રીમોટા વચનામૃત ૧ થી ૪ (૧ પુસ્તક)	૧૯૯૬
૧૫.	પ્રસન્નતા	૧૯૯૭
૧૬.	ભગતમાં ભગવાન	૨૦૦૦

૧૭. દુર્લભ દેહ મનુષ્યનો	૨૦૦૭
૧૮. દૈવાસુર સંગ્રામ	૨૦૦૭
૧૯. પ્રસાદી (ગુજરાતી)	૨૦૦૮
૨૦. પૂજ્ય શ્રીમોટાના બે બોલ (તમામ પુસ્તકોમાંથી લેખકના બે બોલનું સ્વતંત્ર પુસ્તક)	૨૦૧૪

૨૧. જીવનયોગ ભાગ ૧ અને ૨	૨૦૧૬
૨૨. બુદ્ધિ	૨૦૧૭

જીવનકવન

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. શ્રીમોટા-જીવન અને કાર્ય ભાગ-૧, ૨	૧૯૭૫
૨. પારસલીલા	૧૯૭૫
૩. તરણામાંથી મેરુ	૧૯૭૬
૪. વિદ્યાર્થી મોટાનો પુરુષાર્થ	૧૯૮૮
૫. મહામના અબ્રાહમ લિંકન	૧૯૮૩
૬. પ્રેરક વિભૂતિ મહાત્મા ગાંધી	૧૯૮૪
૭. શ્રીકેશવાનંદજી ધૂણીવાળા દાદા	૧૯૮૬
૮. ગોધરાના બાપજીનું જીવનચરિત્ર	૧૯૮૮
૯. મારી સાધનાકથા	૨૦૦૫
૧૦. પૂજ્ય શ્રીમોટાના વહાલા ઝીણાભાઈ	૨૦૦૫

૧૧. જીવન સાર્થકતાની કેડીએ ૨૦૨૦ પૂજ્ય શ્રીમોટાના વહાલા 'ભાઈ' શ્રી નંદુભાઈની સંક્ષિપ્ત જીવનવિકાસગાથા ભાગ-૧ અને ૨	
--	--

અન્ય પુસ્તકો

નં. પુસ્તક	પ્ર.આ.
૧. શ્રીમોટાચરણે	૧૯૭૦
૨. બાળકોના મોટા	૧૯૮૦
૩. શ્રીમોટા ચિત્રકથા	૧૯૮૭
૪. આહુતિ મંત્ર અને આરતી	૧૯૮૫
૫. હરિ:ૐ આશ્રમ શ્રીભગવાનના અનુભવ કાજેનું સ્થળ	૧૯૮૬
૬. કૃપાયાચના શતકમ્	૧૯૮૬
૭. ધ્યેય અને ધ્યાન	૨૦૦૦
૮. ચિદાકાશ	૨૦૦૦
૯. પ્રાર્થના પોથી	૨૦૧૦
૧૦. શ્રીમોટા ઉપલબ્ધિ અને ઉપદેશ	૨૦૧૪
૧૧. શ્રીમોટાચરણે આંતર પ્રવેશ	૨૦૧૬
૧૨. શ્રીમોટાચરણે ત્રિભાષી (ગુ. હિં. અં.)	૨૦૧૮
૧૩. બધું આપણામાં જ છે	૨૦૧૮
૧૪. સમર્થ સદ્ગુરુ પૂજ્ય શ્રીમોટા	૨૦૧૮

हरिःॐ आश्रम में उपलब्ध हिंदी पुस्तकों का लिस्ट

क्रम	पुस्तक	प्र.आ.	८. श्रीमोटा के साथ वार्तालाप	२०१२
१.	पूज्य श्रीमोटा एक संत	१९९७	९. विवाह हो मंगलम्	२०१२
२.	कैंसर का प्रतिकार	२००८	१०. बालकों के मोटा	२०१२
३.	सुख का मार्ग	२००८	११. विद्यार्थी मोटा का पुरुषार्थ	२०१२
४.	दुर्लभ मानवदेह	२००९	१२. मौनमंदिर का मर्म	२०१३
५.	प्रसादी	२००९	१३. मौनमंदिर का हरिद्वार	२०१३
६.	नामस्मरण	२०१०	१४. मौनएकान्त की पगडंडी पर	२०१३
७.	हरिःॐ आश्रम (श्रीभगवानकेअनुभवकास्थान)	२०१०	१५. मौनमंदिर में प्रभु	२०१४

English books available at Hariom Ashram Surat. January - 2020

No.	Book	F. E.	16. Shri Sadguru	2010
1.	At Thy Lotus Feet	1948	17. Human To Divine	2010
2.	To The Mind	1950	18. Prasadi	2011
3.	Life's Struggle	1955	19. Grace	2012
4.	The Fragrance Of A Saint	1982	20. I Bow At Thy Feet	2013
5.	Vision Of Life - Eternal	1990	21. Attachment And Aversion	2015
6.	Bhava	1991	22. The Undending Odyssey	
7.	Nimitta	2005	(My Experience Of Sadguru Sri	
8.	Self-Interest	2005	Mota's Grace)	2019
9.	Inquisitiveness	2006	23. Pujya Shri Mota	2020
10.	Shri Mota	2007	Glimpses of a divine life (Picture Book)	
11.	Rites and Rituals	2007	24. Genuine Happiness	2021
12.	Naamsmaran	2008		
13.	Mota for Children	2008		
14.	Against Cancer	2008		
15.	Faith	2010		

॥ हरिःॐ ॥

॥ हरिःॐ ॥

બરો આશરો ભગવાનનો

ભગવાનનો સહારો એ જીવનમાં સમર્થ આશરો છે. એ અનેક રીતે મદદ કરે છે. જો એનો આશરો લઈએ તો એ ખૂબ મદદ કરે છે, પણ આપણે તો ધનનો આશરો છે. બેંક બેલેન્સ ઉપર જ આપણે તો આધાર રાખીએ છીએ, પણ પંજાબના ભાગલા પડ્યા ત્યારે ધન ક્યાં કામ લાગ્યું ? એટલે ધનનો પણ ઉપયોગ ભગવાનને માટે કરો. ધનનો આશરો, તેમ જ માતાપિતાનો, પુત્રનો કે એવો સંસારી આશરો લઈએ તો એ તો ચંચળ છે, બરો આશરો નથી. ભગવાનનો આશરો એ બહુ સમર્થનો આશરો છે. એ ચંચળ નથી. કોઈ ભાગ્યશાળીને જ એ મળે. એ એમ ને એમ ના મળે.

‘મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા’,
સાતમી આવૃત્તિ, પૃ. ૨૧

- શ્રીમોટા

કિંમત રૂ. ૩૦/-